

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿ

**ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ԵՎ
ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Երևան
Մայիս 2010թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ 1. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ 2

1.1 Նախաբան..... 2

1.2 Մակրոտնտեսական զարգացումները վերջին տաս տարիների ընթացքում 4

1.3 Ֆինանսական հատված..... 10

1.4 Արժեթղթերի շուկա..... 15

1.5 Վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման հիմնական միտումները..... 17

1.6 Արժեթղթերի քլիրինգի և վերջնահաշվարկի համակարգերի զարգացման հիմնական միտումները 24

ԳԼՈՒԽ 2. ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐ 26

2.1 Ընդհանուր իրավական դաշտը 26

2.2 Ֆինանսական հաստատությունների դերը վճարումների բնագավառում 34

2.3 Ֆինանսական հաստատությունների դերը արժեթղթերի բնագավառում 39

2.4 Շուկայի կառուցվածքը և կարգավորումը: 40

2.5 Կենտրոնական բանկի դերը 41

2.6 Արժեթղթերի շուկան կարգավորող գործակալի դերը..... 49

2.7 Այլ մասնավոր և հասարակական ոլորտի մասնակիցների դերը..... 49

ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ ԿԻՐԱՆՎՈՂ ՎՃԱՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐ..... 52

3.1 Կանխիկ վճարումներ 52

3.2 Անկանխիկ վճարային գործիքներ 53

3.3 Պետական անկանխիկ վճարումներ..... 63

ԳԼՈՒԽ 4. ԳՈՐԾՈՂ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ 65

4.1 ՀՀ ԿԲ վճարային համակարգեր..... 65

4.2 Փոքրածավալ վճարումների համակարգեր 77

4.3 Համակարգեր միջազգային փոխանցումներ իրականացնելու համար 81

4.4 Արտարժույթի առավաճառքի վճարահաշվարկային համակարգեր 83

ԳԼՈՒԽ 5. ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԸ, ՇՈՒԿԱՅԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ ԵՎ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ 86

5.1 Արժեթղթերի ձևերը..... 86

5.2 Արժեթղթերի տիպերը..... 86

5.3 Արժեթղթերի տարբերակիչ ծածկագիրը..... 87

5.4 Սեփականության իրավունքի փոխանցումը 87

5.5 Արժեթղթերի գրավաղորումը որպես ապահովության միջոց (երաշխիք)..... 87

5.6 Կորամ, գողացված կամ վերացված արժեթղթերի մշակումը 88

5.7 Պահառուների նորմատիվ իրավական դաշտը..... 88

5.8 ՀՀ պետական պարտատոմսերի առաջնային շուկա 88

5.9 ՀՀ պետական պարտատոմսերի երկրորդային շուկա 89

ԳԼՈՒԽ 6. ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ 91

ՔԼԻՐԻՆԳԱՅԻՆ ԵՎ ՎԵՐՋՆԱՀԱՇՎԱՐԿԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ 91

6.1 Շուկայի մասնակիցներ..... 91

6.2 Արժեթղթերի քլիրինգի և վերջնահաշվարկի գործընթացներ..... 94

ԳԼՈՒԽ 7. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ ԴԵՐԸ ՔԼԻՐԻՆԳԱՅԻՆ և ՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ 102

7.1 Հաշվարկների իրականացում..... 102

7.2 Վճարային համակարգերի հսկողություն 102

7.3 Սակագնային քաղաքականություն 104

ԳԼՈՒԽ 8. ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ ՔԼԻՐԻՆԳԱՅԻՆ և ՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ 106

8.1 Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման և վերահսկողության պատասխանատվությունը..... 106

ԳԼՈՒԽ 1. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԸՈՒԿԱՅԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

1.1 Նախաբան

Խորհրդային միության փլուզումից հետո փլուզվեց նաև նախկինում գործող միասնական ֆինանսական համակարգը, որը Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի առջև ծառայեց մի շարք խնդիրներ, մասնավորապես՝ հանրապետությունում ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների փոխադարձ հաշվարկների գծով մեծ չափերի հասնող չվճարումները, միջբանկային հաշվարկները կանոնակարգող իրավական դաշտի բացակայությունը, բանկային համակարգի տեխնիկական թերի հագեցվածությունը, էներգետիկ ճգնաժամը, փոստային առաքումների համակարգի կաթվածահար վիճակը և այլն:

1993թ.-ից սկսած Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից տարվել են զգալի աշխատանքներ՝ ուղղված վերոհիշյալ խնդիրների լուծմանը և նորաստեղծ անկախ հանրապետությունում նոր պայմաններից ելնելով՝ նոր վճարահաշվարկային հարաբերությունների կերտմանը, միջբանկային հաշվարկների կատարելագործմանը:

1993-1996թթ. մշակվել է ֆինանսական համակարգը կարգավորող հիմնական իրավական դաշտը: «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին», «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» և «Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքների ընդունումը նպաստեց ՀՀ բանկային համակարգի ձևավորմանը և զարգացմանը:

1997թ. որոշակի փոփոխություններ իրականացվեցին բանկային վերահսկողության բնագավառում. CAMELS համակարգում նոր՝ «S» տարրի ներմուծումը (շուկայական փոփոխությունների նկատմամբ բանկի զգայունության աստիճանը), ինչպես նաև UBPR-ի կատարելագործումը, իրացվելիության կառավարման նոր գործիքի՝ GAP-ի ներմուծումը: Նույն թվականին Կենտրոնական բանկը միացել է S.W.I.F.T. համակարգին:

ՀՀ դրամի կայունացման նպատակով ամրագրվել է ներգրաված միջոցների դիմաց պահուստավորումը միայն ՀՀ դրամով իրականացնելու պահանջը: Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև կնքված «ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագրի հիման վրա ԳԴՀ-ի Վերականգնման վարկերի բանկի (KfW) և ՀՀ Կենտրոնական բանկի միջև կնքվել է վարկային պայմանագիր:

1999թ. բանկային համակարգի համար կայունության ու հուսալիության փորձության տարի էր, քանի որ հաջողվեց կանխել ՌԴ ֆինանսական ճգնաժամի ազդեցությունը Հայաստանի բանկային համակարգի վրա: Ներդրվեցին հաշվապահական հաշվառման նոր ստանդարտներ, որոնք համապատասխանում էին միջազգայնորեն ընդունված ստանդարտներին: Փոփոխություններ իրականացվեցին նորմատիվային ստանդարտներում:

2000թ. հիմնադրվել է «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ Սիասնական պրոցեսիգային կենտրոնը: Վարկային ռիսկի կառավարման նպատակով ԿԲ-ի կողմից մշակվել է «Բանկերի վարկային քաղաքականություն մեթոդական ուղեցույցը»:

2000թ. սկսած ընդունվեցին նաև «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին», «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին», «Բանկերի և վարկային կազմակերպությունների սնանկության մասին», «Արժութային կարգավորման և արժութային

վերահսկողության մասին», «Վճարման հանձնարարականներով միջոցների փոխանցման մասին» ՀՀ օրենքները, որն էլ ավելի նպաստեց ֆինանսական համակարգի ձևավորմանը:

2001թ. Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է «Բանկերի սնանկության մասին» ՀՀ նոր օրենքը, որի արդյունքում ներմուծվել են բանկի անվճարունակության օբյեկտիվ չափանիշներ, հստակեցվել է «բանկի սնանկություն» հասկացությունը: Կենտրոնական բանկի և KfW-ի միջև ստորագրվել է լրացուցիչ միջոցներ ներգրավելու պայմանագիր, որն ուղղվելու էր փոքր ու միջին բիզնեսի զարգացմանը:

2003թ. հուլիսի 1-ից օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում բանկերը սկսել են իրականացնել ֆիզիկական անձանց ավանդների երաշխավորման համակարգի երաշխիքային վճարումները: Շարունակվել են աշխատանքներ իրականացվել ՀՀ հաշվապահական հաշվառումը, Միջազգային հաշվապահական ստանդարտներին համապատասխանեցնելու նպատակով: 2003թ.-ից ՀՀ ԿԲ-ում գործում է վարկային ռեգիստրը:

2004 թվականին ՀՀ ԿԲ-ն դիրքորոշում է ընդունեց ՀՀ բանկային համակարգը Բազելյան 2-րդ համաձայնագրի պայմաններին համապատասխանեցնելու վերաբերյալ:

Բանկային վերահսկողության Բազելյան հիմնարար սկզբունքների ներդրման, բանկերում կորպորատիվ կառավարման, համախմբված (կոնսոլիդացված) վերահսկողության իրականացման սկզբունքների ներդրման նպատակով 2005թ. որոշակի փոփոխություններ են իրականացվել «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում: Նույն թվականին ընդունվեց «Ֆինանսական կարգավորման և վերահսկողության միասնական համակարգի ներդրման մասին» ՀՀ օրենքը, որի արդյունքում ֆինանսական համակարգի վերահսկողության գործառույթը ամբողջությամբ վերապահվեց ՀՀ ԿԲ-ին: Կենտրոնական բանկում ստեղծվեց Ֆինանսական դիտարկումների կենտրոն, որի հիմնական գործառույթը փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարն է:

Բանկային համակարգի նկատմամբ վստահության բարձրացման նպատակով 2004թ. ընդունվել է «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» օրենքը: Վերջինս փոփոխության է ենթարկվել և 2008թ. հաստատվել Ազգային ժողովի կողմից նոր խմբագրությամբ, որպես «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենք: Ըստ նոր խմբագրության ընդլայնվել է հաշվետվություն ներկայացնող անձանց ցանկը, հստակեցվել է ոլորտի հետ կապված բոլոր գործընթացները և այլն:

Չնայած համաշխարհային ֆինանսական շուկայի խառնաշփոթին 2008 թվականին ՀՀ կենտրոնական բանկը շարունակեց իրականացնել ֆինանսական համակարգի կայունությանը և զարգացմանը նպաստող մի շարք բարեփոխումներ: Մասնավորապես գործող օրենսդրության հստակեցման և ԵՄ օրենսդրությանը համապատասխանեցնելու նպատակով մշակվեցին մի շարք օրենքներում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքներ, այդ թվում՝ «Ֆիզիկական անձանց բանկային ավանդների հատուցումը երաշխավորելու մասին» և «Բանկերի, վարկային կազմակերպությունների և սպահովագրական ընկերությունների սնանկության մասին» ՀՀ օրենքները:

2008թ. հիփոթեքային արժեթղթերի և արժեթղթերի երկրորդային շուկայի զարգացմանը նպաստելու նպատակով մշակվեց նաև «Ապահովված հիփոթեքային պարտատոմսերի մասին» և «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով սպահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքները:

2008թ. ֆինանսական համակարգում սպառողների շահերի պաշտպանությանը ուղղված աշխատանքների ներքո ՀՀ կենտրոնական բանկի կառուցվածքում ստեղծվեց ստորաբաժանում, որի գործառույթն է ապահովել ֆինանսական ոլորտում սպառողների շահերի պաշտպանության համար անհրաժեշտ պայմաններ: Վերջինս իրականացնելու նպատակով 2008թ. ՀՀ ԿԲ-ի կողմից մշակվեցին մի շարք օրենքներ, մասնավորապես՝ «Բանկային ավանդների ներգրավման մասին», «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» և «Ֆինանսական հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքներ:

1.2 Մակրոտնտեսական զարգացումները վերջին տաս տարիների ընթացքում

Անկախության ձեռքբերումից հետո Հայաստանի տնտեսությունը և ֆինանսական համակարգը, ինչպես նախկին ԽՍՀՄ-ի բոլոր երկրները, խորը ճգնաժամ ապրեցին: Ընդ որում, ՀՀ տնտեսության շրջափակումը և տրանսպորտային ճանապարհներից մեկուսացումը, ինչպես նաև Հայաստանի տնտեսության խորհրդային տարիներից որդեգրած անարդյունավետ արտահանման ուղղվածությունը (առկա էին հսկայական արդյունաբերական համալիրներ, որոնք աշխատում էին ներմուծվող հումքի վրա և իրենց արտադրանքն ամբողջովին արտահանվում էր) իրավիճակն ավելի վատթարացրեց: Այնուհանդերձ, շնորհիվ ժամանակին սկսված բարեփոխումների հաջող ընթացքի, 1994թ. Հայաստանը մտավ տնտեսական վերելքի փուլ:

1.2.1 Իրական հատված

Վերջին տաս տարվա զարգացումների արդյունքում՝ մինչև համաշխարհային ճգնաժամի դրսևորումը, Հայաստանի մակրոտնտեսական իրավիճակը զգալիորեն բարելավվեց, գրանցվեց տնտեսության հիմնական ճյուղերի ակտիվացում, ինչպես նաև բնակչության եկամուտների զգալի աճ: Մակրոտնտեսական կայունության մասին է վկայում առաջին հերթին այն փաստը, որ 2000-2008թթ-ին արձանագրված գնաճի միջին մակարդակը չի գերազանցել տարեկան 4%: Տնտեսական աճի միջին ցուցանիշը այդ ժամանակահատվածում կազմել է 11.2%՝ զգալիորեն արագանալով 2002թ-ից (2002-2007թթ. միջին տնտեսական աճը 13.1% էր):

2008թ.-ին ՀՆԱ-ի կառուցվածքում առավել բարձր կշիռ են ունեցել ծառայությունները (33%) և շինարարությունը (25%), մինչդեռ արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ճյուղերի տեսակարար կշիռը կազմել է համապատասխանաբար 14% և 17%:

Ընդ որում, 2000-2008թթ-ին տնտեսության ճյուղային կառուցվածքում նկատելի է շինարարության ճյուղի տեսակարար կշռի ավելացումը՝ պայմանավորված հիմնականում ինչպես արտաքին ֆինանսական ներհոսքով՝ ի դեմս օտարերկրյա ներդրումների և մասնավոր տրանսֆերտների, այնպես էլ բնակչության եկամուտների շարունակական ավելացման: Սակայն, համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի արդյունքում, կապիտալ ներհոսքի կրճատման և եկամուտների նվազման պարագայում, 2008թ-ին արձանագրվեց շինարարության աճի տեմպերի որոշակի նվազում, իսկ 2009թ-ին բավականին բարձր անկում:

Արդյունաբերության ճյուղում 2000-2008թթ-ին ժամանակահատվածում նկատվել է զգալի կառուցվածքային տեղաշարժեր: Այսպես, սկզբնական շրջանում արդյունաբերության աճը ապահովվել է հիմնականում ներմուծման փոխարինիչների¹ արտադրության աճով:

¹ Հիմնականում զգալի աճ է արձանագրվել պատրաստի սննդի թողարկման ծավալներում

2000-2003թթ. արդյունաբերության աճի բարձր տեմպը պայմանավորված էր ոսկերչական իրերի արտադրության (մասնավորապես՝ ադամանդագործության) ճյուղի բուռն զարգացմամբ, որը 2004-2006թթ. անկում է ապրել ադամանդի համաշխարհային շուկայի կոնյունկտուրայի փոփոխման արդյունքում: Մյուս կողմից, սկսած 2000թ. ակտիվորեն զարգացել են հանքագործական և մետաղագործական արդյունաբերության ճյուղերը՝ պայմանավորված համաշխարհային շուկայում գունավոր մետաղների գների աճի պարագայում այս ենթաճյուղերում իրականացվող մեծածավալ ներդրումներով: Կայուն բարձր աճ է գրանցվում նաև սննդի արդյունաբերության և շինանյութերի արտադրության գծով:

Մակայն, համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի արդյունքում, 2009թ-ին ճյուղում արձանագրված անկմանը մեծապես նպաստել են ինչպես սննդի, քիմիական արդյունաբերությունը և շինանյութերի արտադրությունը՝ պայմանավորված արտաքին պահանջարկի կրճատմամբ և շինարարության անկմամբ, այնպես էլ էներգետիկայի ենթաճյուղում արձանագրված նվազումը:

ՀՀ տնտեսական աճի մյուս շարժիչ ուժն է հանդիսացել ծառայության ճյուղը:

Ծառայությունների ճյուղը ամենամեծ տեսակարար կշիռն ունեն տրանսպորտը, կապը և առևտուրը: Ընդ որում, առևտրի ոլորտում 2006 թ.-ի կեսերից արձանագրվել է բարձր աճի տեմպեր՝ պայմանավորված մանրածախ և ավտոմեքենաների առևտրի ոլորտներում արձանագրված աճի բարձր տեմպերով: Կապի ոլորտում արձանագրված աճը հիմնականում պայմանավորվել է երեք խոշոր ձեռնարկությունների կողմից իրականացված մեծածավալ ներդրումների և հետևապես՝ ծառայությունների տեսականու և ծավալների ավելացմամբ, իսկ տրանսպորտի ոլորտում՝ վերջին տարիներին ակտիվորեն իրականացված ճանապարհաշինարարության, գազաֆիկացման գործընթացներով և տաքսիների գծով ծառայությունների աճով:

Զգալիորեն ավելացել է նաև զբոսաշրջության ոլորտը, որի համար խթան հանդիսացավ 2001թ., երբ նշվում էր Հայաստանում Քրիստոնեության՝ որպես պետական կրոնի ընդունման 1700-ամյակը: Այս ոլորտում նկատվել է շարունակական աճ, որի հետևանքով արագացված տեմպերով զարգացել են նաև դրա հետ կապված ենթակառուցվածքները՝ հյուրանոցային համալիրը, հասարակական սննդի ոլորտը, ինչպես նաև առողջարանային և հանգստյան տների ոլորտները:

Ծառայության ճյուղը միակն էր, որտեղ համաշխարհային ճգնաժամի հետևանքով չարձանագրվեց անկում, այլ նկատվեց աճի տեմպի որոշակի նվազում՝ պայմանավորված բնակչության եկամուտների աճի տեմպի նվազմամբ:

2000-2008թթ-ի ընթացքում տնտեսական զարգացմանը զուգընթաց էական փոփոխություններ են արձանագրվել համախառն պահանջարկի կառուցվածքում, ուր մասնավոր սպառման նվազմանը զուգընթաց ավելացել է մասնավոր ներդրումների տեսակարար կշիռը: Ընդ որում, վերջին հինգ տարիների ընթացքում արձանագրվել է մասնավոր ներդրումների աճի տեմպի արագացում: Հայաստանի տնտեսության մեջ ընդհանուր խնայողությունները տարիներ շարունակ բացասական մեծություն են կազմել: Իրավիճակը շրջադարձային եղավ սկսած 2002թ-ից, երբ առաջին անգամ տնտեսությունում գրանցվեց խնայողությունների դրական մեծություն:

2008 թվականի վերջից սկսած նկատվեց համախառն պահանջարկի անկում՝ կապված ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքով բնակչության տնօրինվող եկամուտների կրճատմամբ և ներդրումային միջավայրում անորոշությունների ու

բացասական սպասումների գերակայությամբ: Համախառն պահանջարկի անկումն առավել վառ արտահայտվեց 2009 թվականի ընթացքում: Պահանջարկի կառուցվածքում ամենախորը անկումն արձանագրվեց մասնավոր ներդրումների մասով: Հարկ է նշել սակայն, որ 2009 թվականի ընթացքում համախառն պահանջարկի անկումը մեղմվեց կառուցվածքում

1.2.2 Դրամավարկային հատված

Վերջին 10 տարիների ընթացքում Հայաստանը զգալի ձեռքբերումներ է ունեցել ինչպես մակրոտնտեսական զարգացումների, այնպես էլ դրամավարկային քաղաքականության իրականացման առումով: Այդ ժամանակահատվածում իրականացրած տնտեսական բարեփոխումների, մակրոտնտեսական, այդ թվում դրամավարկային քաղաքականության շնորհիվ, մինչև համաշխարհային ճգնաժամի դրսևորումը, հաջողվել է 2000-2008թթ-ին ապահովել կայուն և բարձր տնտեսական աճ՝ ցածր և կառավարելի գնաճի պայմաններում: Մասնավորապես, իրական ՀՆԱ-ի միջին տարեկան աճի տեմպը այս ժամանակահատվածում կազմել է 11.2%, իսկ գնաճը՝ միջին հաշվով 3.6%: 2008թ. վերջից համաշխարհային տնտեսական և ֆինանսական ճգնաժամի խորացումը բացասաբար անդրադարձավ ՀՀ տնտեսության վրա: Արդյունքում 2009թ. արձանագրվեց նշված ցուցանիշների կտրուկ վատացում՝ 14.4% տնտեսական անկում և 6.5% գնաճ:

Մինչև 2006թ. ՀՀ կենտրոնական բանկը շարունակեց իրականացնել դրամավարկային քաղաքականության ծավալային կարգավորման ռազմավարությունը՝ գլխավոր նպատակ ունենալով գների կայունության ապահովումը: Նշված տարիներին ՀՀ ԿԲ-ն, ծավալային կարգավորման քաղաքականությանը զուգընթաց, մեծ ուշադրություն է դարձրել նաև տոկոսադրույքին: Տոկոսադրույքների դերի աստիճանական բարձրացմանը ի թիվս այլ գործոնների, նպաստել է նաև ՀՀ ԿԲ անուղղակի գործիքների մշտական զարգացումն ու կատարելագործումը, ինչպես նաև նոր դրամավարկային գործիքների ներդրումը: Մասնավորապես, ներառված հիմնական գործիքներից բացի (ռեպո համաձայնագրեր, բաց շուկայական գործառնություններ, ճշգրտող գործիքներ) 2003թ.-ի վերջից կիրառվել է արժույթային սվոպ գործիքը, իսկ 2005թ.-ից սկսել է թողարկել սեփական արժեթղթերը: Ընդ որում վերջինս մինչև 2008թ. չորրորդ եռամսյակ ՀՀ ԿԲ գործիքակազմում բավականին ակտիվ ներքաշող գործիք էր, քանի որ այդ ժամանակահատվածում արագացող տեմպերով աճող արտաքին ֆինանսական ներհոսքի, ինչպես նաև նկատվող ապադուլարացման երևույթների ազդեցությունը արտարժույթի շուկայում մեղմելու նպատակով ԿԲ-ն շուկայից գնել է մեծածավալ արտարժույթ, որի գնաճային ազդեցությունն էլ չեզոքացնելու հիմնական գործիքը ծառայել ՀՀ ԿԲ արժեթղթերի տեղաբաշխումը: Մասամբ արտաքին ֆինանսական ներհոսքի չեզոքացմանն է ուղղվել նաև 2005թ.-ին ՀՀ ԿԲ կողմից պարտադիր պահուստավորման մեխանիզմում արված փոփոխությունը, որի համաձայն տարանջատվեց ազգային արժույթով և արտարժույթով ներգրավված միջոցների դիմաց պահուստավորումը՝ այն իրականացնելով համապատասխան արժույթով: Ներկայումս գործում է պարտադիր պահուստավորման տարբերակված նորմ՝ ներգրավված դրամային միջոցների դիմաց 8%, արտարժույթային միջոցների դիմաց՝ 12%:

Նշված տարիներին ՀՀ ԿԲ-ն, ծավալային կարգավորման քաղաքականությանը զուգընթաց, մեծ ուշադրություն է դարձրել նաև տոկոսադրույքին: Դրան նպաստել է նաև ՀՀ ԿԲ անուղղակի գործիքների մշտական զարգացումն ու կատարելագործումը, ինչպես նաև

նոր դրամավարկային գործիքների ներդրումը: Մասնավորապես, ներառված հիմնական գործիքներից բացի (ռեպո համաձայնագրեր, բաց շուկայական գործառնություններ, ճշգրտող գործիքներ) 2003թ.-ի վերջից կիրառվել է արժութային սվոպ գործիքը, իսկ 2005թ.-ից ՀՀ ԿԲ-ն, ունենալով իրացվելիության ավելցուկի ներքաշման խնդիր և ներքաշող գործիքների սահմանափակ հնարավորություն, թողարկել է սեփական արժեթղթերը: Ընդ որում, սեփական արժեթղթերի տեղաբաշխումը մինչ օրս ՀՀ ԿԲ գործիքակազմում բավականին ակտիվ ներքաշող գործիք է, քանի որ վերջին տարիներին արագացող տեմպերով աճող արտաքին ֆինանսական ներհոսքի, ինչպես նաև նկատվող ապադոլարացման երևույթների ազդեցությունը արտարժույթի շուկայում մեղմելու նպատակով ԿԲ-ն շուկայից գնել է մեծածավալ արտարժույթ, որի գնաճային ազդեցությունն էլ չեզոքացնելու հիմնական գործիքը եղել է ՀՀ ԿԲ արժեթղթերի տեղաբաշխումը:

Հիմնականում 2003-2005թթ. փողի պահանջարկի տատանողականության մեծացման, փողի զանգվածում կառուցվածքային փոփոխությունների, ինչպես նաև գնաճի վրա ոչ մոնետար գործոնների ազդեցության հետևանքով փողի զանգված-գնաճ կապը էապես թուլացավ, իսկ փողի առաջարկի կառավարելիությունը նվազեց: Այս ժամանակահատվածում ՀՀ ԿԲ-ն շատ հաճախ, նախապատվությունը տալով գնաճի նպատակին, քաղաքականության իրականացման ժամանակ վերանայել է իր կողմից ծրագրված փողի զանգվածի նպատակային ցուցանիշը: Այդ, իսկ պատճառով, 2006թ. հունվարին ՀՀ կենտրոնական բանկը հանդես եկավ հայտարարությամբ, ըստ որի 2006 թվականի հունվարի 1-ից, «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի սահմաններում, անցում է կատարվում փողի ազրեգատների նպատակադրման ռազմավարությունից գնաճի նպատակադրման ռազմավարությանը: Այս ռազմավարության շրջանակներում որպես գործառնական նպատակ ընդունվեց կարճաժամկետ տոկոսադրույքը, իսկ միջանկյալ նպատակ՝ կանխատեսված գնաճը:

2003-2008թթ դրամավարկային քաղաքականության բնագավառի մյուս առանձնահատկությունը տնտեսությունում ընթացող դրամայնացման ակտիվ գործընթացն էր, որն հիմնականում պայմանավորված էր միջազգային շուկաներում դոլարի արժեզրկմամբ, արտաքին ֆինանսական ներհոսքի աճի բարձր տեմպերով, ինչպես նաև ՀՀ ԿԲ կողմից ձեռնարկված մի շարք միջոցառումներով՝ ուղղված դրամի նկատմամբ վստահության բարձրացմանը²: Բնականաբար այս զարգացումներին նպաստում էր նաև ձևավորված բարենպաստ տնտեսական միջավայրը և ցածր գնաճը: Դոլարացման նվազումը արտահայտվել է ինչպես դրամայնացման գործակցի 2 անգամյա աճով, այնպես էլ շրջանառությունում գտնվող կանխիկի և դրամային ավանդների աճի բարձր տեմպերով: Ի տարբերություն դրամայինի, արտարժույթային ավանդների աճի տեմպերը զգալի դանդաղել էին:

Եվս մեկ առանձնահատկություն է դիտվել 2004-2008թթ. տնտեսության վարկավորման առումով: Վարկավորման աճի տեմպերը 2004թ.-ից կտրուկ աճել են, իսկ միջին տարեկան աճի տեմպը նշված ժամանակահատվածում կազմել է շուրջ 47%: Ընդ որում, տնտեսության դրամայնացումը դրսևորվել է նաև այս ցուցանիշում՝ արձանագրելով դրամային վարկավորման առավել արագ աճի տեմպեր:

² Տնտեսության դոլարացվածության կրճատմանն ուղղված միջոցառումներից էր մասնավորապես «Արժույթային կարգավորման և արժույթային վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը, որը մեծապես նպաստել է դոլարով գործարքների ծավալների կրճատմանը:

Երկարաժամկետ մակրոտնտեսական կայունությունից և տնտեսական վերելքից հետո համաշխարհային ճգնաժամը 2008թ. չորրորդ եռամսյակից սկսած լուրջ մարտահրավերներ ստեղծեց Հայաստանի տնտեսության համար: Մասնավորապես, էականորեն կրճատվեցին արտաքին տրանսֆերտներն ու կապիտալ ներհոսքը և միաժամանակ վատթարացան առևտրի պայմանները: Այս իրավիճակում զգալիորեն տուժեց տնտեսության իրական հատվածը: Ծգնաժամի հետևանքով և դրա ազդեցությամբ տեղի ունեցած ազգային արժույթի արժեզրկումը, բնականաբար, խարխլեց նաև ազգային արժույթի նկատմամբ վստահությունը և առաջացրեց տնտեսական հիմնարարների զարգացումներով որևէ կերպ չպայմանավորված արժեզրկման սպասումներ, ինչն էլ անդրադարձավ դոլարիզացիայի մակարդակի զգալի աճի վրա:

Ծգնաժամի սկզբնական փուլում գների կայունության և ֆինանսական կայունության խնդիրների արդյունավետ համադրման միջոցով հաջողվեց պատշաճ մակարդակում պահպանել ֆինանսական համակարգի կայունությունը՝ խուսափելով բանկային համակարգում ցնցումների առաջացումից: Այնուհետև տնտեսական ակտիվության վերականգնման և գների կայունության խնդիրների համադրման ներքո իրականացվեց խիստ ընդլայնողական դրամավարկային քաղաքականություն՝ նույնիսկ գիտակցաբար շեշտադրումը տեղափոխելով տնտեսական ակտիվության հնարավորինս խթանման վրա՝ իհարկե չվտանգելով գների կայունությունը: Ընդլայնողական քաղաքականությունը բնութագրվել է ոչ միայն վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի 2.75 տոկոսային կետով նվազեցմամբ, այլև ծավալային ընդլայնման քաղաքականության իրականացմամբ: Ծավալային ընդլայնման և վարկավորման խթանման քաղաքականության շրջանակներում ԿԲ-ը 2009թ.-ին ընդլայնել է դրամավարկային գործիքների շրջանակը՝ կիրառվող կարճաժամկետ ռեպո վարկերին զուգահեռ բանկերին տրամադրելով ավելի երկարաժամկետ ռեպոներ: Բացի այդ ԿԲ-ը մեծացրել է պետական արժեթղթերի երկրորդային շուկայում իր մասնակցությունը՝ նպատակ ունենալով նպաստել ընդլայնողական հարկաբյուջետային քաղաքականության իրականացմանը:

Ընդհանուր առմամբ համաշխարհային ճգնաժամի բացասական ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության վրա մեղմելու նպատակով՝ ֆինանսական և մակրոտնտեսական կայունության ապահովմանն ուղղված Կառավարության հետ համատեղ միջոցառումները նպաստել են մակրոտնտեսական իրավիճակի որոշակի բարելավմանը՝ արտահայտվելով տարվա չորրորդ եռամսյակից տնտեսական անկման տեմպերի դանդաղմամբ: Այս պայմաններում գնաճը մինչև նոյեմբեր մշտապես պահպանվել է նպատակային թիրախի սահմաններում և միայն դեկտեմբերին կտրուկ աճել է մինչև 6.5%՝ գերազանցելով նպատակային թիրախը շուրջ 1 տոկոսային կետով: Վերջինս բացառապես պայմանավորվել է դեկտեմբերին գյուղատնտեսական ապրանքների գների առավել ցայտուն սեզոնային աճով: Հատկանշական է, որ տարեկան միջին գնաճը 2009թ.-ին կազմել է ընդամենը 3.4%:

1.2.3 Հարկաբյուջետային հատված

Վերջին 10 տարիների ընթացքում ՀՀ տնտեսության պետական հատվածում ևս իրականացվել են զգալի բարեփոխումներ: Մասնավորապես, հարկաբյուջետային կարգավորումների արդյունքում հաջողվել է սահմանափակել ընդհանուր տարեկան պետական բյուջեի դեֆիցիտը ՀՆԱ-ի 3 տոկոսից ցածր սահմաններում: Այսպես

պակասուրդ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 1996 թվականի 5.8 տոկոսի դիմաց 2008 թ. կազմել է 0.7 տոկոս:

Եկամտային քաղաքականության ոլորտում հաջողվել է բարձրացնել եկամուտների հավաքագրման արդյունավետությունը, որի արդյունքում տարեկան կտրվածքով ապահովվել է հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշի աճ: 2006-2008թթ ևս պետական բյուջեի եկամուտները ՀՆԱ-ում կազմել են միջինում 20.2 տոկոսը՝ դրսևորելով շարունակական աճի միտումներ: Վերջինիս կարևոր նախապայման է հանդիսացել պետական ծախսերի սահուն իրականացման համար:

Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը ՀՀ տնտեսության վրա դրսևորվեց արդեն իսկ 2008 թվականի տարեվերջից և իր բացասական ազդեցությունն ունեցավ ինչպես տարեվերջի, այնպես էլ 2009 թվականի պետական բյուջեի եկամուտների հավաքագրման վրա: 2009 թվականին պետական ծախսերի ծրագրված համամասնությունների կատարումն ապահովելու նպատակով կառավարությունը ներգրավեց արտաքին ֆինանսական միջոցներ և ձեռնամուխ եղավ հակաճգնաժամային մի շարք միջոցառումների իրականացմանը: Արդյունքում բյուջեի պակասուրդ/ՀՆԱ ցուցանիշը 2009 թվականին կազմեց 7.7 տոկոս:

Միջնաժամկետ հատվածում մակրոտնտեսական կայունության և տնտեսության միջին ժամկետ զարգացման տեսանկյունից կարևորվում են ինչպես հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշի բարելավումը, այնպես էլ ծախսերի նվազումը և պակասուրդ/ՀՆԱ ցուցանիշի կրճատումը:

1.2.4 Արտաքին հատված

1998թ-ից սկսած համաշխարհային տնտեսության և ՀՀ ներքին տնտեսության զարգացումների ներքո ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունում դրական տեղաշարժեր արձանագրվեցին: Ռուսաստանի ճգնաժամից հետո Հայաստանի տնտեսությունը շարժվել է դեպի նոր հավասարակշռության, ինչն արտահայտվել է արտաքին առևտրի հաշվեկշռի բարելավմամբ մինչև 2002թ: Այսպես 1999-2002թթ. արտահանման միջին աճի տեմպն էապես գերազանցել է ներմուծման աճի տեմպերին և կազմել է 27.4%, ներմուծման 6.1%-ի համեմատ: Նշված ժամանակահատվածում արտաքին հատվածի բարելավմանը նպաստել է նաև ներմուծման փոխարինիչների արտադրության ծավալների զգալի աճի գործընթացը:

2003թ-ից սկսած գրանցվել է արտաքին առևտրի անվանական արտահայտությամբ բացասական հաշվեկշռի խորացում, թեև մինչև 2006թ-ը արտահանման աճի տեմպերը փոքր-ինչ գերազանցել են ներմուծման աճի տեմպերը: 2003թ-ից սկսած գրանցվել է արտաքին առևտրի անվանական արտահայտությամբ բացասական հաշվեկշռի խորացում, թեև մինչև 2006թ-ը արտահանման աճի տեմպերը փոքր-ինչ գերազանցել են ներմուծման աճի տեմպերին: 2006-2008թթ., պայմանավորված շարունակաբար աճող ներքին պահանջարկով, ինչպես նաև ներդրումների ակտիվացմամբ պայմանավորված ներդրումային ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի աճով, ներմուծման աճի տեմպերը էապես գերազանցել են արտահանման տեմպերին, ինչի արդյունքում արտաքին առևտրի հաշվեկշռի բացասական հաշվեմնացորդը մեծ արագությամբ խորացել է:

Չնայած 2003թ-ից սկսած արտաքին առևտրի բացասական հաշվեկշռի խորացումը մի մասը փոխհատուցվել է մասնավոր տրանսֆերտների շարունակական բարձր աճով (2003-2008թթ. մասնավոր տրանսֆերտների և սեզոնային աշխատուժից եկամուտների աճի միջին

տեմպը կազմել է 52%), սակայն 2006թ-ից հետո նույնիսկ մասնավոր տրանսֆերտների մեծածավալ ներհոսքը չի կարողացել չեզոքացնել առևտրային հաշվեկշռի մեծացող պակասուրդը: Արդյունքում, ընթացիկ հաշվի պակասուրդը ՀՆԱ-ում կտրուկ ավելացել է 2007-2008թթ-ին, հասնելով մինչև 12%-ի 2008թ-ին, մինչդեռ 2004-2006թթ-ին այն միջին հաշվով չէր գերազանցում 2% մակարդակը: 2009թ-ի վճարային հաշվեկշռի զարգացումներն ամբողջությամբ կրում էին համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ազդեցությունները, որի պայմաններում ներմուծման նկատմամբ պահանջարկի անկման հետևանքով ընթացիկ հաշվի պակասուրդը որոշակիորեն կրճատվեց, սակայն ՀՆԱ-ի մեծ անկման արդյունքում ընթացիկ հաշիվ/ՀՆԱ ցուցանիշը 2009թ-ին հասավ 14%-ի:

2008թ-ից ընթացիկ հաշվի մեծ պակասուրդի ֆինանսավորման դժվարությունները ՀՀ դրամի փոխարժեքի արժեզրկման էական ճնշումներ առաջացրին: 2009թ. մարտին փոխարժեքի կտրուկ ճշգրտման հետևանքով առևտրային հաշվեկշռի որոշակի բարելավման, ինչպես նաև տարբեր միջազգային ֆինանսական կառույցներից և օտարերկրյա կառավարություններից վարկային միջոցների ներգրավման արդյունքում ճգնաժամային պայմաններում հնարավոր եղավ ապահովելու վճարային հաշվեկշռի կայունությունը և համախառն պահուստների համալրումը:

Կապիտալի և ֆինանսական հաշվի գծով զուտ ներհոսքը 1997թ-ից սկսած գրեթե միշտ (բացառություն են կազմել 1998թ., 1999թ. և 2008թ.) գերազանցել է ընթացիկ հաշվի պակասուրդը, ինչն էլ հանգեցրել է վճարային հաշվեկշռի հավելուրդի ձևավորմանը և համախառն արտաքին պահուստների կուտակմանը: Նշված կապիտալ և ֆինանսական ներհոսքի մեծ ծավալները, ինչպես նաև համաշխարհային շուկաներում ԱՄՆ դոլարի դիրքերի թուլացումը հանգեցրել էին ՀՀ դրամի արժևորմանը, ինչը որդեգրած ազատ լողացող փոխարժեքի քաղաքականության ներքո օգնել էր նշված ֆինանսական հոսքերով պայմանավորված լրացուցիչ պահանջարկի արդյունքում ձևավորված գնաճային ճնշումների մասնակի չեզոքացմանը: 2008թ-ից ընթացիկ հաշվի մեծ պակասուրդի ֆինանսավորման դժվարությունները ՀՀ դրամի փոխարժեքի արժեզրկման էական ճնշումներ առաջացրին: 2009թ. մարտին փոխարժեքի կտրուկ ճշգրտման հետևանքով առևտրային հաշվեկշռի որոշակի բարելավման, ինչպես նաև տարբեր միջազգային ֆինանսական կառույցներից և օտարերկրյա կառավարություններից վարկային միջոցների ներգրավման արդյունքում ճգնաժամային պայմաններում հնարավոր եղավ ապահովելու վճարային հաշվեկշռի կայունությունը և համախառն պահուստների համալրումը:

1.3 Ֆինանսական հատված

Ներկայումս ՀՀ ֆինանսական համակարգն ընդգրկում է 22 առևտրային բանկեր, 27 վարկային կազմակերպություններ, 12 ապահովագրական ընկերություններ, 5 ապահովագրական բրոքերային ընկերություններ, 10 վճարահաշվարկային կազմակերպություններ, ընդ որում՝ 3 ընկերություն ունեն միայն դրամական փոխանցում իրականացնելու գործունեության լիցենզիա, 6 ընկերություն՝ դրամական փոխանցում իրականացնելու գործունեության լիցենզիա և վճարային գործիքներ և վճարահաշվարկային փաստաթղթերի պրոցեսինգ և քլիրինգ իրականացնելու լիցենզիա և մեկ ընկերություն՝ միայն վճարային գործիքներ և վճարահաշվարկային փաստաթղթերի պրոցեսինգ և քլիրինգ իրականացնելու լիցենզիա, 246 արտարժույթի առք ու վաճառքի փոխանակման կետեր, 4

արժույթային դիլերներ, 103 գրավատներ: ՀՀ արժեթղթերի շուկայում մասնագիտացված մասնակիցներ են հանդիսանում 22 ՀՀ առևտրային բանկեր և 8 ներդրումային ընկերություններ, ընդ որում, բոլոր ութ ընկերությունները կարող են իրենց կամ հաճախորդի անունից և իրենց կամ հաճախորդի հաշվին արժեթղթերով գործարքներ իրականացնել և հաճախորդներից արժեթղթերով գործարքների կատարման հանձնարարականներ ընդունել և հաղորդել: Ներդրումային ընկերություններից հինգը կարող են նաև արժեթղթերով ներդրումների հետ կապված խորհրդատվություն տրամադրել, վեցը՝ իրականացնել արժեթղթերի տեղաբաշխման գործունեություն և երեքը՝ արժեթղթերի փաթեթի կառավարում:

ՀՀ արժեթղթերի շուկայում գործում են նաև «ՆԱՍԴ-ԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ն և «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիա» ԲԲԸ-ն, որոնք իրականացնում են համապատասխանաբար կարգավորվող շուկայի (նաև ֆոնդային բորսայի) օպերատորի և արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատորի գործունեություն:

1.3.1 ՀՀ բանկային համակարգը

ՀՀ ֆինանսական հատվածի նշանակալից մասնակիցներն են հանդիսանում առևտրային բանկերը, քանի որ ՀՀ ֆինանսական համակարգի ակտիվների մոտ 93%-ը բաժին է ընկնում բանկային համակարգին:

«Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգն ընդգրկում է ՀՀ կենտրոնական բանկը, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերը, նրանց մասնաճյուղերը, ներկայացուցչությունները, ինչպես նաև օտարերկրյա բանկերի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող մասնաճյուղերն ու ներկայացուցչությունները:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բանկային գործունեությունը կարգավորվում է «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին», «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին», «Բանկերի և վարկային կազմակերպությունների սնանկության մասին», «Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքներով, այլ օրենքներով և Կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերով: ՀՀ տարածքում բանկային գործունեությունը կարող է իրականացվել միայն ՀՀ ԿԲ-ի կողմից տրվող բանկային գործունեության լիցենզիայի հիման վրա:

Բանկերի գործունեության նկատմամբ վերահսկողության բացառիկ իրավունքը պատկանում է ՀՀ ԿԲ-ին:

2009թ. վերջի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում էին 22 առևտրային բանկեր (այդ թվում՝ 100% արտասահմանյան կապիտալի մասնակցությամբ 4 բանկ) և նրանց 391 մասնաճյուղեր: Օտարերկրյա կապիտալով բանկերի մասնաբաժինը 74% է:

2009թ. վերջի դրությամբ բանկային համակարգի կապիտալի մեծությունը կազմել է 278.4 մլրդ դրամ, պարտավորությունների մեծությունը՝ 1 048 մլրդ դրամ, ակտիվների մեծությունը՝ 1 325 մլրդ դրամ: Ընդհանուր կապիտալի համարժեքության նորմատիվը (նորմատիվային ընդհանուր կապիտալի հարաբերություն ռիսկով կշռված ակտիվների մեծությանը) կազմել է 28.4%: Բանկային համակարգի պարտավորությունների 59.8%-ը բաժին է ընկել ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից ներգրաված համընդհանուր ավանդներին: Ակտիվների կազմում տնտեսությանը տրամադրված վարկերին բաժին է ընկնում ընդհանուր ակտիվների 53.0%: Ակտիվների որակի առումով հատկանշական է, որ

բանկային համակարգի ակտիվների 95.2%-ը բաժին է ընկնում «ստանդարտ դասի» ակտիվներին:

2009թ. վերջի դրությամբ վարկային կազմակերպությունների ընդհանուր ակտիվների մեծությունը կազմել է 75.8 մլրդ դրամ, ապահովագրական ընկերությունների ակտիվների մեծությունը՝ 17.0 մլրդ դրամ:

1.3.2 ՀՀ ապահովագրական շուկան 1991-2009 թթ.

1991թ. հետո ՀՀ-ում սկսված քաղաքական և ֆինանսաբանկային փոփոխությունների ներքո վերափոխումների ենթարկվեց նաև ապահովագրական շուկան: Եթե մինչև 1991թ. երկրում գործում էր ապահովագրական մեկ կենտրոնացված համակարգ, ապա 1991թ.-ից հետո ապահովագրական ոլորտը նույնպես դուրս եկավ պետության հովանավորչությունից: Բնական է, որ այսպես արագ տեղի ունեցած անցումը չէր կարող լավ նախապատրաստված լինել և նոր ոլորտի համար ապահովել կայուն և գործուն օրենսդրական և վերահսկողական դաշտ: Ավելին, մինչև 1993թ. այս դաշտը բացարձակապես կանոնակարգված չէր. 1993թ. առաջին անգամ ընդունվեց «ՀՀ տարածքում ապահովագրական գործունեությամբ զբաղվելու ժամանակավոր կարգը»: Արդյունքում մինչև 1996թ. երկրում գործում էր շուրջ 82 ապահովագրական ընկերություն:

1996թ. նոյեմբեր ամսին ընդունվեցին «Ապահովագրության մասին» ՀՀ օրենքը և «ՀՀ տարածքում գործող ապահովագրական կազմակերպությունների գործունեությունը կարգավորելու մասին» ՀՀ կառավարության թիվ 368 որոշումը: Սրանով ՀՀ-ում արվեցին ապահովագրական ընկերությունների նկատմամբ վերահսկողության առաջին քայլերը, խստացվեցին ապահովագրական ընկերությունների համար սահմանվող պահանջները: Վերոնշյալների ընդունման արդյունքում երկրում կտրուկ նվազեց ապահովագրական ընկերությունների քանակը. այսպես 1997թ. լիցենզավորված ապահովագրական ընկերությունների քանակը 10 էր: Մակայն 1998թ. ապահովագրական ընկերությունների թիվը կրկին ավելացավ և կազմեց 20: Հետագա տարիներին ապահովագրական ընկերությունների թիվը այդքան կտրուկ տատանումներ չի ունեցել:

1997թ.-ից սկսվեց ձևավորվել ենթաօրենսդրական դաշտը: Ընդունվեցին մի շարք ենթաօրենսդրական ակտեր. մասնավորապես՝ 1997թ. ՀՀ կառավարությունն ընդունեց թիվ 174 որոշումը «Ապահովագրողների ակտիվների և պարտավորությունների հարաբերակցության նորմատիվային չափի հաշվարկման մասին», 1999թ.՝ Ապահովագրական ընկերությունների ֆինանսատնտեսական գործունեության հաշվապահական հաշվառման հաշվային պլանը և տարեկան հաշվետվությունների ձևերը և մի շարք այլ նորմատիվ ակտեր:

2000թ. ՀՀ կառավարությունն ընդունեց «ՀՀ ապահովագրական համակարգի և ապահովագրական շուկայի զարգացման, ապահովագրության ոլորտի մասնագետների պատրաստման և վերապատրաստման համակարգի ձևավորման հայեցակարգ», իսկ 2001թ. հաստատեց ՀՀ ապահովագրական համակարգի և ապահովագրական շուկայի զարգացմանն ուղղված համալիր միջոցառումների ծրագիրը: Վերջիններիս նպատակն էր Ապահովագրական տեսչությունում ապահովել որակյալ մասնագիտական կադրերի առկայությունը և ակտուարական համակարգի ձևավորումը: Ըստ էության այս խնդիրները չեն լուծվել:

2003թ. Համաշխարհային բանկի մասնագետների օժանդակությամբ ՀՀ կառավարությունը վերանայել է «Ապահովագրության մասին» 1996թ. օրենքը: Արդյունքում 2004թ. հունիսին ընդունվեց ապահովագրության մասին նոր օրենքը: Վերջինումս ապահովագրության համակարգի շատ պարզ մոդել էր ընտրվել՝ ելնելով ապահովագրական շուկայի պարզությունից և փոքրությունից: Օրինակ, ապահովագրական գործակալ կարող էին լինել միայն ապահովագրական ընկերության աշխատակիցները: Տարանջատված չէին կյանքի, ոչ կյանքի և վերաապահովագրության կարգավորման ռեժիմները: Առանձնահատուկ չէր կարգավորվում ապահովագրական ընկերության շուկայից ելքը:

2003թ. օրենքում ընտրված մոդելը օրենքի ընդունման պահին արտացոլում էր շուկայի վիճակը: Շուկան ավելի արագ տեմպերով զարգացավ, և 2006թ. արդեն իսկ այդ օրենքի ներքո ապահովագրական գործունեությունը շատ ծախսատար և սահմանափակող էր: Ուստի ընտրվեց ապահովագրական համակարգի նոր՝ եվրոպական, մոդելը, և 2006թ. նախաձեռնվեցին ապահովագրական ոլորտի ռեֆորմներ, որի հետևանքով 2007թ. կլրանալի «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» օրենքը:

2006 թվականի ընթացքում ՀՀ կենտրոնական բանկն, պայմանավորված Հայաստանի Հանրապետությունում ֆինանսական կարգավորման և վերահսկողության միավորված համակարգի ներդրմամբ, շարունակել է Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսական համակարգի գործունեության կարգավորման դաշտի բարեփոխման աշխատանքները հետևյալ ուղղություններով՝

- պրոտեկցիալ պահանջների սահմանում, մասնավորապես ֆինանսապես կայուն ապահովագրական ընկերություններ ունենալու համար նորմատիվային դաշտը միջազգային լավագույն փորձին կիրառում, տեխնիկական պահուստների տեսակների և հաշվարկման կարգի սահմանում
- հաշվապահական հաշվառման կարգավորում և հաշվետվությունների ներկայացման կարգի սահմանում
- ապահովագրության ռիսկերի փոխանցման մեխանիզմների կարգավորում, մասնավորապես վերաապահովագրական գործունեության նկատմամբ պահանջների սահմանում և ապահովագրական ռիսկերի պորտֆելի փոխանցման կարգի սահմանում
- ապահովագրական ընկերությունների կողմից ֆինանսական շուկա մուտքի ռեժիմի կարգավորում հետևյալ հիմնական ուղղություններով. նշանակալից մասնակիցներ, ղեկավարների մասնագիտական որակավորում, գործարար ծրագրի ներկայացում:

2008թ.-ի ընթացքում շարունակվել է ապահովագրական շուկայի արդյունավետ գործունեությունը ապահովող ենթակառուցվածքների ներդրումը՝ մասնավորապես, փոփոխություններ են կատարվել ապահովագրական ընկերությունների գործունեության ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ԶԱՆ-ԱՄԵԼՍ) հաշվարկման մեթոդաբանության մեջ:

2009թ.-ի տարեվերջի դրությամբ ՀՀ տարածքում գործող ապահովագրական ընկերությունների թիվը կազմել է 12, իսկ ապահովագրական բրոքերային ընկերությունների թիվը՝ 5:

Ապահովագրական շուկայի կարգավորման ոլորտում 2009թ.-ի ընթացքում ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից շեշտադրումը կատարվել է հետևյալ ուղղություններով.

- վերահսկողական ներքին գործիքների կատարելագործում, մասնավորապես՝

- ռիսկերի կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացում, մասնավորապես՝

2009 թվականի ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով է ներկայացվել «Ավտոտրանսպորտային միջոցների օգտագործումից բխող պատասխանատվության պարտադիր ապահովագրության մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը: Նախագիծը սահմանում է ՀՀ տարածքում ընդհանուր օգտագործման ճանապարհներով երթևեկելու համար նախատեսված ավտոտրանսպորտային միջոցների սեփականատերերի կողմից երրորդ անձանց պատճառված վնասներից բխող պատասխանատվության պարտադիր ապահովագրության պարտականությունը: Օրենքի հիմնական նպատակը ավտոտրանսպորտային միջոցների օգտագործման հետևանքով տուժած անձանց ապահովագրական հատուցումների վճարման երաշխավորումն է:

1.3.3 Կենսաթոշակային համակարգը և այդ ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները

Կենսաթոշակային բարեփոխումների խնդիրը բազմիցս քննարկվել է, և ներկայումս աշխատանքներ են ընթանում երկրորդ աստիճանի՝ կուտակային կենսաթոշակային բաղադրիչի ներդրման համար:

ՀՀ կառավարության 2008-2012 թվականների գործունեության միջոցառումների ծրագրում նախատեսված կենսաթոշակային բարեփոխումները պետք է ուղղված լինեն երկու կարևորագույն արդյունքների նվաճմանը՝

- կենսաթոշակների չափերի ամենամյա բարձրացում՝ կենսաապահովման նվազագույն գամբյուղին համարժեք միջին աշխատանքային (ապահովագրական) կենսաթոշակի չափի ապահովմամբ,
- պարտադիր կուտակային կենսաթոշակային համակարգի ներդրմամբ անձի եկամտի և կենսաթոշակի չափի միջև կապի հաստատում:

Պետական բաշխողական բաղադրիչից վճարվող սոցիալական, հիմնական և աշխատանքային կենսաթոշակների կառավարումը կիրականացնի սոցիալական պաշտպանության ոլորտի պետական կառավարման մարմինը՝ պետական բյուջեի միջոցների հաշվին:

Մասնավոր կուտակային բաղադրիչից վճարվող պարտադիր կուտակային և կամավոր կուտակային կենսաթոշակների կառավարումը կկատարվի ֆինանսական ինստիտուտների միջոցով:

Բարեփոխումների կենթարկվի սոցիալական ապահովության համակարգի կառավարումը, մասնավորապես՝ միջոցներ կձեռնարկվեն կենսաթոշակների և նպաստների անկանխիկ վճարման համակարգ ներդնելու ուղղությամբ՝ աստիճանաբար կրճատելով ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կազմում գտնվող սոցիալական ապահովագրության պետական ծառայության (ՍԱՊԾ) վճարումների ծառայության կողմից սպասարկվող շահառուների շրջանակը: Կենսաթոշակների վճարումները կկատարվեն ՀՀ գանձապետարանի հետ համագործակցության դասական սխեմայով, որը ներկայումս էլ կիրառվում է նպաստների վճարումների համար:

1.4 Արժեթղթերի շուկա

Հայաստանում արժեթղթերի շուկան սկսել է ձևավորվել շուկայական տնտեսության անցումից հետո: Գրան նպաստում էր ինչպես պետական ձեռնարկությունների սեփականաշնորհման գործընթացը, ֆինանսա-վարկային և այլ կազմակերպությունների կողմից ակտիվության մեծացումը, այնպես էլ պետության կողմից տարվող ակտիվ քաղաքականությունն այդ բնագավառում:

Մասնավորեցման արդյունքում ձևավորվեցին բազմաթիվ բաց բաժնետիրական ընկերություններ, որոնց մի մասի բաժնետոմսերը սկսեցին շրջանառվել ֆոնդային բորսաներում: Մինչև 2000թ. Հայաստանում գործել են 4 ֆոնդային բորսաներ: 2000թ. ընդունվեց «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքը, որը նոր ուղու վրա դրեց շուկայի զարգացումը: Այս օրենքի հիմքում ընկած էին Միացյալ Նահանգների արժեթղթերի շուկան կարգավորող իրավական ակտերը: Օրենքի հիմնական առանձնահատկությունն այն էր, որ հստակ սահման դրվեց բանկային գործունեության և արժեթղթերի շուկայում մասնագիտացված գործունեության միջև. այսինքն՝ օրենքը չէր ճանաչում եվրոպայում գործող ունիվերսալ բանկային համակարգի կոնցեպցիան: Մյուս առանձնահատկությունն այն էր, որ շուկան սպասարկող ենթակառուցվածքը (ֆոնդային բորսա և Կենտրոնական դեպոզիտարիա) ոչ առևտրային՝ ինքնակարգավորվող կազմակերպություններ էին: Այնուհանդերձ, մինչև 2006թ. շուկայում որևէ էական առաջընթաց չարձանագրվեց:

2006թ., երբ արժեթղթերի շուկայի կարգավորման և վերահսկողության գործառույթներն անցան ՀՀ կենտրոնական բանկի ենթակայության ներքո, էական փոփոխություններ կատարվեցին շուկայի կարգավորման դաշտում, և ձևավորվեց շուկայի զարգացման տեսլականը: Մասնավորապես, բանկերին և վարկային կազմակերպություններին հնարավորություն ընձեռվեց իրականացնել արժեթղթերի շուկայում մասնագիտացված գործունեություն: 2007թ. ընթացքում ՀՀ կառավարության, ՀՀ կենտրոնական բանկի և շվեդական բորսայի օպերատոր OMX ընկերության միջև հուշագիր ստորագրվեց և OMX-ը ձեռք բերեց Հայաստանի ֆոնդային բորսան և կենտրոնական դեպոզիտարիան՝ դրանց առևտրայնացումից հետո:

2008 թվականին OMX-ը դարձավ արդեն վերակազմավորված «Հայաստանի ֆոնդային բորսա» և «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիա» ԲԲԸ-ների սեփականատեր: Նույն թվականին ամերիկյան NASDAQ բորսային օպերատորը ձեռք բերեց շվեդական OMX բորսայական օպերատորին, որի արդյունքում «Հայաստանի ֆոնդային բորսան» և «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան» դարձան աշխարհի խոշորագույն բորսայական օպերատորի խմբից մեկի՝ NASDAQ-OMX-ի մաս: 2008 թվականին «Հայաստանի ֆոնդային բորսա» ԲԲԸ-ն վերանվանվեց «ՆԱՍԳԱԶ-Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ի:

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետության արժեթղթերի շուկայում շրջանառվում են Գ-անձապետական պարտատոմսեր, ՀՀ ԿԲ-ի պարտատոմսեր և կորպորատիվ արժեթղթեր:

Հայաստանի Հանրապետությունում Գ-անձապետական պարտատոմսեր թողարկում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը՝ ի դեմս ՀՀ ֆինանսների նախարարության: Համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկին իրավունք է

վերապահվում, ելնելով դրամավարկային քաղաքականության նպատակներից, թողարկել կարճաժամկետ արժեթղթեր:

Գանձապետական և ՀՀ ԿԲ պարտատոմսերը (այսուհետ՝ պետական արժեթղթեր) թողարկվում են ոչ փաստաթղթային եղանակով, և ՀՀ ԿԲ-ն հանդիսանում է այդ արժեթղթերի կենտրոնական պահառու:

2009թ. վերջի դրությամբ ներդրումային ընկերությունների ակտիվները 2008թ. վերջի նկատմամբ աճել են 102%-ով՝ կազմելով 15.6 մլրդ դրամ, իսկ ընդհանուր կապիտալն աճել է 8%-ով՝ կազմելով 2.9 մլրդ դրամ: 2009թ. ներդրումային ընկերությունների ընդհանուր շահույթը կազմել է 202 մլն դրամ, ընդ որում՝ շահույթ են ապահովել ընկերություններից 6-ը. ընկերություններից 2-ը տարին ավարտել են վնասով:

2009 թվականին ՀՀ արժեթղթերի շուկայում ներդրումային գործունեության շրջանակներում իրականացված գործառնությունների ընդհանուր ծավալը (ներառյալ ռեպո գործառնությունները) նախորդ տարվա համեմատ աճել է 64%-ով և կազմել 1 տրլն 331 մլրդ դրամ:

Արժեթղթերի շուկայում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձանց կողմից իրականացված արժեթղթերի առքուվաճառքի գործառնությունների մեջ շարունակում են գերակշռել պետական արժեթղթերով իրականացվող գործառնությունները. պետական արժեթղթերի առքուվաճառքի գործառնությունները 2009թ. նախորդ տարվա համեմատ աճել են 141%-ով՝ կազմելով 294.8 մլրդ դրամ կամ արժեթղթերի շուկայում առքուվաճառքի գործառնությունների ընդհանուր ծավալի 87.6%-ը:

2009 թվականին նախորդ տարվա համեմատ մոտ 3.4 անգամ աճել է կորպորատիվ պարտատոմսերի առքուվաճառքի գործառնությունների ծավալը՝ կազմելով 25.3 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր շրջանառության 7.5%-ը:

Բաժնետոմսերով իրականացված գործառնությունների ծավալը 2008թ. համեմատ աճել է 2.9%-ով՝ կազմելով 16.2 մլրդ դրամ կամ արժեթղթերի առքուվաճառքի գործառնությունների ընդհանուր ծավալի 4.8%-ը:

ՀՀ արժեթղթերի շուկայում իրականացված ռեպո գործառնությունների ծավալը նախորդ տարվա համեմատ աճել է 49%-ով՝ կազմելով 994.5 մլրդ դրամ կամ արժեթղթերի շուկայի ընդհանուր շրջանառության 74.7%-ը:

2009 թվականին կարգավորվող շուկայում արժեթղթերով իրականացված գործառնությունների ծավալը նախորդ տարվա համեմատ աճել է գրեթե 6 անգամ՝ կազմելով 24.3 մլրդ դրամ: Ընդ որում՝ վերոնշյալ գործառնությունների 38.3%-ը կազմել են ռեպո գործառնությունները: Կարգավորվող շուկայում արժեթղթերի առքուվաճառքի գործառնությունների մեջ գերակշռել են կորպորատիվ պարտատոմսերով գործառնությունները՝ կազմելով կարգավորվող շուկայի ընդհանուր շրջանառության 43.5%-ը: Պետական արժեթղթերի առքուվաճառքի գործառնությունները կազմել են ընդհանուր շրջանառության 17.8%-ը, իսկ բաժնային արժեթղթերով գործառնությունները՝ 0.4%:

2009 թվականին 2 ընկերության կողմից տեղի են ունեցել կորպորատիվ պարտքային արժեթղթերի թողարկումներ՝ 600 մլն դրամ ընդհանուր ծավալով:

2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ արժեթղթերի կարգավորվող շուկայում առևտրին թույլատրված են եղել 19 հաշվետու թողարկողների արժեթղթեր, ընդ որում, հաշվետու թողարկող ընկերություններից 6-ը բանկ են: Հաշվետու թողարկողներից 11-ը թողարկել են բաժնետոմսեր, իսկ 9-ը՝ պարտատոմսեր: Թողարկողներից 1-ը հաշվետու է ինչպես

բաժնետոմսերի, այնպես էլ՝ պարտատոմսերի գծով: 2009թ. վերջի դրությամբ թողարկված պարտատոմսերի ընդհանուր ծավալը կազմել է 5.6 մլրդ դրամ:

1.5 Վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման հիմնական միտումները

ԽՄՀՄ փուլումից հետո արմատապես փոխվեց նաև նախկինում գործող միասնական վճարահաշվարկային համակարգը, որը ՀՀ կենտրոնական բանկի առջև ծառայեց մի շարք պրոբլեմներ՝ նոր վճարահաշվարկային հարաբերությունների կերտման և միջբանկային հաշվարկների կատարելագործման ուղղությամբ: 1993թ.-ից սկսած ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից տարվել են զգալի աշխատանքներ՝ ուղղված վերոհիշյալ պրոբլեմների լուծմանը, որի իրականաման ժամանակ ՀՀ կենտրոնական բանկը համագործակցել է ՀՀ տարածքում գործող առևտրային բանկերի, այլ շահագրգիռ կազմակերպությունների և պետական մարմինների հետ:

1.5.1 ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման միտումները

Հայաստանի Հանրապետությունում վճարահաշվարկային հարաբերությունների զարգացումը կարելի բաժանել հետևյալ փուլերի՝

✚ I փուլ- 1993-1995թթ.՝ Հայաստանի Հանրապետությունում բանկային համակարգի և վճարահաշվարկային հարաբերությունների ձևավորման շրջան

Այս տարիներին ձևավորվել է հիերարխիկ 3-աստիճան (ՀՀ կենտրոնական բանկ- ՀՀ առևտրային բանկեր-մասնաճյուղեր) բանկային համակարգը, մշակվել է հիմնական բանկային օրենսդրությունը:

1993թ. նոյեմբերին շրջանառության մեջ է դրվել ՀՀ ազգային արժույթը՝ դրամը:

1994թ. մարտին ներդրվել է «միջբանկային փոստի» ծառայությունը, որը ապահովել է Երևան քաղաքում մեկ բանկից/մասնաճյուղից մյուսը վճարային փաստաթղթերի առաքումը մեկ օրվա ընթացքում:

1994թ. մայիսին ներդրվել է միջբանկային զուտ հաշվարկների (քլիրինգային) համակարգը (տես 4.1.3 կետը), ինչը նպաստել է բանկերի իրացվելիության արդյունավետ օգտագործմանը և նվազեցրել է թղթային հանձնարարականների մշակման ծավալները հաշվարկային բանկում:

1993թ. FVG կազմակերպության կողմից ստեղծված միջբանկային հեռագրային էլեկտրոնային փոստի (FVG EMAIL) միջոցով բանկերը ստացել են հնարավորություն կապվել միմյանց հետ և հաղորդագրություններ փոխանակել, իսկ խոշոր բանկերը հնարավորություն են ստացել նաև օրական 2-3 անգամ տեղեկանալ կենտրոնական բանկում իրենց թղթակցային հաշիվների մնացորդների վերաբերյալ: 1995թ. սկսած այդ համակարգի միջոցով կիրառելով համապատասխան պաշտպանական մեխանիզմները՝ Երևանից դուրս գտնվող երկու առևտրային բանկերի և կենտրոնական բանկի միջև փորձնական էլեկտրոնային վճարումների համակարգով սկսվեցին իրականացվել էլեկտրոնային փոխանցումներ:

1995թ. ներդրվել է «նույնաքաղաքային» վճարումների համակարգը, որը թույլ տվեց նույն քաղաքում (շրջանում) մեկ բանկի մասնաճյուղից մյուս բանկի մասնաճյուղ կատարվող վճարումներն իրականացնել առավելագույնը 5 բանկային օրվա ընթացքում (նախկին 10 օրվա փոխարեն)՝ օգտագործելով FVG EMAIL կապը:

1995թ. ստեղծվել է Հայաստանի բանկերի միությունը (տես 2.6.1 ենթակետը):

II փուլ- 1996-1999թթ.՝ Էլեկտրոնային միջբանկային վճարումների համակարգի ներդրման և ՀՀ-ում վճարահաշվարկային հարաբերությունների զարգացման շրջան

1996թ. ներդրվել է CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցը, որի հիման վրա 1997թ. ներդրվել է «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգը» (տես 4.1.1 կետը):

1996թ. հոկտեմբերի 1-ից ներդրվեց հաշվեհամարների կողավորման նոր համակարգ:

1996թ. ստեղծվել է Հայաստանում S.W.I.F.T.-ի անդամների և օգտագործողների խումբը, իսկ 1997թ. ընթացքում միջբանկային վճարումների ժամկետները կրճատելու, բանկերի ծախսերը նվազացնելու և վճարումների կատարման հուսալիությունը բարձրացնելու նպատակով 12 բանկ (այդ թվում՝ Կենտրոնական բանկը) միացել են S.W.I.F.T. համակարգին:

1996թ. վերջում ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կողմից ստեղծվեց Հայաստանի Հանրապետության Գանձապետարանը:

1997թ.-ից ՀՀ ԿԲ-ի կողմից, հիմք ընդունելով 1996թ. Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված «ԱՊՀ պետությունների կողմից վճարահաշվարկային միության ստեղծման մասին» միջպետական համաձայնագիրը, Միջպետբանկի վճարային համակարգի ստեղծման և ներդրման հետ կապված աշխատանքներ իրականացվեցին:

Մաքսային վճարումներն առավել արդյունավետ կերպով իրականացնելու և դրանց ժամկետների կրճատման նպատակով 1998թ. մշակվել և ներդրվել է մաքսատներում/մաքսակետերում ՀՀ բանկերի միջոցով մաքսատուրքերի, մաքսավճարների, հաստատագրված վճարների, ակցիզային և ավելացված արժեքի հարկերի վճարման տեխնոլոգիան:

1997թ.-ից ՀՀ ԿԲ կողմից սկսեցին աշխատանքներ տարվել ՀՀ էներգետիկայի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարությունների հետ՝ ՀՀ-ում սպառված էլեկտրաէներգիայի դիմաց բնակչությունից գանձվող վճարները բանկային համակարգի միջոցով իրականացնելու ուղղությամբ:

1998թ.-ից ՀՀ ԿԲ-ի կողմից սկսվել են «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման» (այսուհետ՝ ՊԱՀՀՀ)ավտոմատացված համակարգի մշակման աշխատանքները:

Պետական արժեթղթերի շուկայի զարգացման, ինչպես նաև բնակչությանը նոր ծառայությունների մատուցման և դրանք արժեթղթերի շուկա ընդգրկելու նպատակով 1999թ. ներդրվել է «Գանձապետական պահառու» համակարգը:

III փուլ- 2000-2005թթ.՝ ՊԱՀՀՀ ներդրման, «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի» կատարելագործման և Հայաստանի Հանրապետությունում նոր վճարային գործիքների և վճարահաշվարկային ծառայությունների զարգացման շրջան

2000թ. ՀՀ կենտրոնական բանկի և մի շարք առևտրային բանկերի համատեղ ջանքերով հիմնադրվել է «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ և ներդրվել է «Ար-Քա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգը (տես 2.2.3.1 ենթակետը և 4.2.1 կետը):

2000թ. ներդրվեց ՊԱՀՀՀ ավտոմատացված համակարգը, իսկ 2004թ. ներդրվեց երկրորդային շուկայի մոդուլը, որն ապահովեց պետական արժեթղթերով գործարքների վերջնահաշվարկների իրականացումը «առաքում վճարման դիմաց» սկզբունքով (տես 6.1 կետը):

2003թ. ներդրվել է «Արաքս-ԿԲ» սպարատա-ծրագրային սարքը, որը բարձրացրել է Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում վճարային հաղորդագրությունների փոխանցման անվտանգությունը:

2004թ. կատարելագործվել է Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի տեխնիկական և ծրագրային ապահովումը, որի արդյունքում զգալիորեն բարձրացել է ԷՎՀ-ի թողունակությունը:

Համաձայն ՀՀ նախագահի կարգադրության՝ ՀՀ տարածքում դրամանենգության, պլաստիկ քարտերի, չեկերի և այլ վճարային գործիքների բնագավառում զեղծարարությունների և կեղծիքների կանխարգելման նպատակով 2002թ. ստեղծվել է «Դրամանենգության, պլաստիկ քարտերի և այլ վճարային գործիքների բնագավառում զեղծարարության դեմ տարվող պայքարի հարցերով միջգերատեսչական հանձնաժողովը», որի կողմից 2004թ.-ից սկսվել են տարվել աշխատանքներ նաև փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի բնագավառում:

2000-2003թթ. ՀՀ ԿԲ-ի և ՀՀ առևտրային բանկերի կողմից շարունակվել են աշխատանքները կոմունալ ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունների հետ՝ մատուցված կոմունալ ծառայությունների դիմաց բնակչությունից գանձվող վճարները բանկային համակարգի միջոցով իրականացնելու ուղղությամբ: 2003թ.-ից սկսվել է կոմունալ ծառայությունների դիմաց ԱԳՄ-ների միջոցով «ԱրՔա» քարտերով վճարումների իրականացումը:

2005թ. ՀՀ ԿԲ-ի և Հայաստանի ֆոնդային բորսայի կողմից մշակվել և ներդրվել է Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների վերջնահաշվարկների իրականացման համակարգը:

2007թ. ընթացքում ՀՀ ԿԲ-ի և Հայաստանի Հանրապետության ֆոնդային բորսայի (ներկայումս՝ «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ) ակտիվ համագործակցության արդյունքում կանոնակարգվել են պետական (գանձապետական) և ՀՀ ԿԲ պարտատոմսերով ՀՀ Ֆոնդային բորսայում գործարքների կնքման, քլիրինգի և վերջնահաշվարկների (դեպո և դրամային) իրականացման ընթացակարգերը և ՀՖԲ-ում տեղադրված ինտերֆեյսի միջոցով ապահովվել է ավտոմատ կապը ԷՎՀ-ի և ՊԱՀՀՀ-ի և ֆոնդային բորսայի առևտրային համակարգի միջև:

2007թ. վերջում մշակվել և 2008թ. հունվարից Հայաստանի Հանրապետության ֆոնդային բորսայում սկսվել է պետական (գանձապետական) և ՀՀ ԿԲ պարտատոմսերով գործարքների կնքումը և քլիրինգի և վերջնահաշվարկի իրականացումը:

2008թ. լրամշակվել են Կենտրոնական դեպոզիտարիայում կորպորատիվ արժեթղթերով իրականացվող բորսայական գործառնությունների արարողակարգերը, այդ թվում՝ մշակվել է «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷՔս Արմենիա» ԲԲԸ-ում կորպորատիվ արժեթղթերով կնքվող գործարքների նախնական դեպոնացման և վերջնահաշվարկի կատարման մասին» պայմանագիրը, որով կարգավորվել են դրամական միջոցների նախնական դեպոնացման, արժեթղթերով իրականացված գործարքների քլիրինգի և վերջնահաշվարկի ապահովման հետ կապված ընթացակարգերը: Մշակվել է նաև «Արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի մասին» Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիայի կանոնակարգը:

2008թ. ՀՀ կենտրոնական բանկի և «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷՔս Արմենիա» ԲԲԸ միջև համաձայնեցված ծրագրի համաձայն՝ մշակվել են «Առանց նախնական դեպոնացման բորսայական գործարքների հաշվարկների իրականացման», ինչպես նաև «Առանց նախնական դեպոնացման բորսայական գործարքների ապահովման երաշխիքային հիմ-

նադրամի» հայեցակարգերի նախագծերը: Նշված աշխատանքների արդյունքում նախատեսվում է ներդնել բորսայում գործառնությունների իրականացման և վերջնահաշվարկի ապահովման հետ կապված նոր ընթացակարգ, որի համաձայն՝ մասնակիցները հնարավորություն կունենան բորսայական գործառնություններին մասնակցելու առանց միջոցների նախնական դեպոնացման:

2009թ. մշակվել է և ներկայացվել Ազգային ժողով հաստատման «Վճարահաշվարկային համակարգի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին նախագիծը, որով հստակեցվում է վճարահաշվարկային կազմակերպությունների գործունեության իրավական կարգավորման դաշտը: Մասնավորապես՝ սահմանվել են դրույթներ վճարահաշվարկային կազմակերպության ընդհանուր կապիտալի նվազագույն չափի, իրենց գործունեության վայրից դուրս հաճախորդներին սպասարկելու, վճարահաշվարկային միություններ ստեղծելու վերաբերյալ, հստակեցվել են վճարահաշվարկային կազմակերպությունների լիցենզավորման և վճարային համակարգերի անդամակցության ընթացակարգերը:

1.5.2 ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգի նկարագիրը

Հայաստանի Հանրապետության ազգային արժույթը ՀՀ դրամն է, որը շրջանառության մեջ է դրվել 1993թ. նոյեմբերից և հանդիսանում է միակ պաշտոնական վճարամիջոցը: ՀՀ տարածքում գնանշումը և վճարումներն իրականացվում են ազգային արժույթով, բացառությամբ այն դեպքերի, որոնք սահմանված են ՀՀ իրավական ակտերով:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում վճարումների գերակշիռ մասն իրականացվում է կանխիկ եղանակով: Այնուամենայնիվ, վերջին տարիներին արձանագրվում է անկանխիկ վճարումների ծավալի փոքր, բայց կայուն աճ: Այսպես, 2009թ. ընթացքում ՀՀ տարածքում անկանխիկ վճարումների ծավալը կազմել է 14 655 մլրդ ՀՀ դրամ (քանակը՝ 6 679 525):

Հայաստանի Հանրապետության վճարահաշվարկային համակարգին բնորոշ են հիմնականում կրեդիտային խոշորածավալ վճարումները, իսկ մանրածավալ վճարումներն իրականացվում են հիմնականում կանխիկով կամ կրեդիտային գործիքներով: ՀՀ-ում անկանխիկ վճարումների խթանման և վճարումների ծավալի ավելացման նպատակով ՀՀ կենտրոնական բանկը աշխատանքներ են ծավալել հիմնականում երկու ուղղությամբ՝ ՀՀ վճարահաշվարկային հարաբերությունների իրավական կարգավորման և անկանխիկ շրջանառությունը խրախուսող միջոցառումների իրականացման միջոցով: Մասնավորապես, 2007. թ ՀՀ կենտրոնական բանկը ձեռնամուխ եղավ առևտրի և կամ սպասարկման կետերում POS-տերմինալի միջոցով տրամադրվող անդորրագրերը (սլիպ), որպես ծախս հիմնավորող փաստաթուղթ ճանաչելու ուղղությամբ:

Նույն թվականին աշխատանքներ են տարվել, վճարահաշվարկային ծառայություն մատուցող անձանց ավելացված արժեքի հարկից ազատելու ուղղությամբ, մասնավորապես ճշգրտվել և հստակեցվել է մատուցվող վճարահաշվարկային ծառայությունների ցանկը:

Հայաստանի Հանրապետությունում վճարումներն հիմնականում իրականացվում են երկու խոշոր վճարային համակարգերով.

- ՀՀ ԿԲ «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգով» (այսուհետ՝ ԷՎՀ), որն ապահովում է ինչպես խոշորածավալ, այնպես նաև փոքրածավալ կրեդիտային վճարումների իրականացումը,

- «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգ (այսուհետ՝ ԱրՔա համակարգ), որն ապահովում է վճարային քարտերով գործառնությունների իրականացումը:

ԷՎՀ-ն հանդիսանում է միջբանկային վճարային կարևորագույն համակարգերից մեկը, որն աշխատում է ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների (RTGS) իրականացման ռեժիմով. վերջնահաշվարկն իրականացվում է ՀՀ դրամով, Կենտրոնական բանկում վարվող մասնակիցների թղթակցային (հաշվարկային) հաշիվների միջոցով՝ հաշիվների մնացորդների սահմաններում: Համակարգի կողմից կատարված հաշվարկները վերջնական են և անվերադարձելի ՀՀ ԿԲ հաշիվներով կատարելու պահից: Համակարգով իրականացվում են միայն կրեդիտային փոխանցումներ, այդ թվում՝ առևտրային բանկերի սեփական փոխանցումները տարբեր ֆինանսական պարտավորությունների գծով, բյուջեին ուղղված վճարումները, տնտեսվարող սուբյեկտների՝ միմյանց ուղղված վճարումները, քաղաքացիների մասնավոր տրանֆերտները և այլն: Համակարգը չունի փոխանցումների իրականացման գումարային սահմանափակումներ. համակարգով կարող են իրականացվել ինչպես մեծածավալ, այնպես էլ մանրածախ վճարումներ: Համակարգը չի նախատեսում ՀՀ ԿԲ-ի կողմից վարկավորում, և միջոցների անբավարար լինելու դեպքում գործարքը մերժվում է. անբավարար իրացվելիության համալրումը մասնակիցներն ապահովում են փողի միջբանկային շուկայից: Այնուամենայնիվ, մասնակիցներին թույլատրվում է օգտագործել պարտադիր պահուստավորմամբ նախատեսված իրենց պահուստային միջոցները: Նախատեսված չեն նաև վճարային կարգադրությունների հերթերի վարման և կառավարման մեխանիզմներ. կարգադրությունը կատարելու համար համապատասխան հաշվում բավարար գումարի բացակայության դեպքում կարգադրությունը առանց կատարման մերժվում է, և մերժված կարգադրությունը կատարելու համար նախաձեռնողի կողմից այն նորից պետք է մուտքագրվի ԷՎՀ որպես նոր կարգադրություն:

ԱրՔա համակարգը հանդիսանում է ԱրՔա քարտերով վճարումների իրականացման միասնական համակարգ, որն ապահովում է համակարգի անդամ-բանկերի կողմից թողարկված ԱրՔա քարտերով գործառնությունների պրոցեսինգն ու քլիրինգը: Համակարգում քարտային գործառնությունների հաշվարկային փուլ է համարվում տվյալ բանկային օրվա ժամը 9:30-ից մինչև հաջորդ բանկային օրվա ժամը 9:30-ը ընկած ժամանակահատվածը: Յուրաքանչյուր հաշվարկային փուլի համար համակարգի յուրաքանչյուր թողարկող անդամի համար սահմանված է հաշվարկային լիմիտ, որի սահմաններում կարող են կատարվել տվյալ թողարկող անդամի կողմից թողարկված քարտերով գործառնություններ: Հաշվարկային փուլի ավարտից հետո «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ պրոցեսինգային կազմակերպությունը, որը հանդիսանում է «ԱրՔա» համակարգի օպերատորը, տվյալ հաշվարկային փուլի հավաստագրված քարտային գործարքների վերաբերյալ իր մոտ առկա տեղեկատվության հիման վրա հաշվարկում է յուրաքանչյուր անդամի հավաստագրված քարտային գործարքներից առաջացած իրավասությունների և պարտավորությունների զուտ դիրքերը, կազմում է համապատասխան վճարահաշվարկային կարգադրություններ և ԷՎՀ-ի միջոցով ներկայացնում է դրանք ՀՀ ԿԲ-ին, որը հանդիսանում է ԱրՔա համակարգի հաշվարկային բանկը: Ստացված կարգադրությունների հիման վրա ՀՀ ԿԲ-ն իրականացնում է վերջնահաշվարկը: Բացի ԱրՔա քարտերից, «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն ստացել է նաև Մաստերքարդ համակարգի պրինցիպալ անդամի, և Վիզա համակարգի երրորդ կողմի համար պրոցեսինգ իրականացնող անդամի կարգավիճակ:

Չնայած նրան, որ ԱրՔա վճարային համակարգը նորաստեղծ համակարգ է և ունի ընդհամենը մի քանի տարվա պատմություն, այն արագորեն ներդնում է այն բոլոր նոր ծառայությունները, որոնք առաջարկվում են քարտային բիզնեսի բազմամյա պատմություն ունեցող երկրներում: Այսպես, ԱրՔա համակարգի ԱԳՄ-ների միջոցով քարտապանները բացի կանխիկ գումարի ստացումից, կարող են նաև կատարել կոմունալ վճարումներ, դիտարկել քարտային հաշվի մնացորդը, ձեռքբերել բջջային հեռախոսների լիցքավորման քարտերի կոդեր: «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի կողմից 2003թ.-ից սկսվել են մատուցվել Ինտերնետի միջոցով կոմունալ վճարումների կատարման, իսկ 2004թ.-ից՝ նաև որոշ ինտերնետ-խանութներում վճարումների կատարման, հեռախոսային քարտերի դիմաց վճարումների կատարման ծառայություններ: 2005թ. սեպտեմբերին ներդրվել է Ինտերնետի միջոցով «ԱրՔա» համակարգի անդամ բանկի կողմից թողարկված քարտային հաշվից, վիրտուալ քարտի միջոցով մեկ այլ քարտային հաշվի վրա փոխանցումների կատարման մեխանիզմը: «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի կողմից աշխատանքներ են տարվում չիպային քարտերի թողարկման և սպասարկման ուղղությամբ:

2006թ. ԱրՔա համակարգում շարունակվել են աշխատանքներ, կապված նոր ծառայություններ առաջարկելու ուղղությամբ, մասնավորապես համակարգի վիրտուալ քարտապանները հնարավորություն ստացան կատարելու որոշ բանկային գործարքներ, օրինակ՝ վարկի մարում:

2007թ. դեկտեմբերից «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ը իր քարտապաններին հնարավորություն ընձեռնեց իրականացնելու ինտերնետային գործարքներ նաև բջջային հեռախոսի միջոցով: Միաժամանակ ներդրվեց բանկոմատներով կանխիկ դրամի ընդունման համակարգը:

2007թ. «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն կողմից ներդրվեց նոր տեխնոլոգիա, որը հնարավորություն տվեց Համակարգի անդամ առևտրային բանկերին իրագործելու «Շուրջօրյա ավտոմատ մասնաճյուղի» գաղափարը: Վերջինիս շնորհիվ քարտապանները հնարավորություն ստացան բանկոմատների միջոցով միանալ բանկերի ինտերնետային կայքերին (որոնք հարմարեցված են բանկոմատներով գործարքներ կատարելու համար) և իրականացնել տարբեր տեսակի բանկային գործառնություններ:

2005թ. ներդրված Fraud Guard համակարգը առավել լայն կիրառություն է ստացել 2008թ. օպտիմալացումից հետո: Այս համակարգի ներդրման նպատակն է հանդիսացել զեղծարար գործարքների արագ բացահայտումը և դրանց արձագանքումը:

2009թ. «ԱրՔա» վճարային համակարգը ստացավ PCI DSS աուդիտի արդյունքներով 100% համապատասխանության սերտիֆիկատ (Compliance), որը եզակի երևույթ էր ԱՊՀ և Արևելյան երկրների պրոցեսինգային ընկերությունների համար:

2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ-ում թողարկված քարտերի քանակը կազմել է 579 431, իսկ վճարային քարտեր սպասարկող սարքավորումների քանակը՝ 2817, որից ԱԳՄ 702, ՊՈՍ տերմինալ՝ 2720, իմպրինտեր՝ 29:

Բացի վերոնշյալ վճարային համակարգերից, ՀՀ-ում գործում են նաև ՀՀ ԿԲ Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգը և Հաշվարկների քլիրինգային (գուտ) համակարգը: Վերջինս հիմնականում կիրառվում է որպես պահուստային համակարգ:

Միջազգային փոխանցումները ՀՀ բանկերի կողմից իրականացվում են արտասահմանյան բանկերում ունեցած թղթակցային հաշիվների միջոցով՝ հիմնականում S.W.I.F.T հեռահաղորդակցման համակարգով, որի անդամ են հիմնականում ՀՀ տարածքում գործող բոլոր բանկերը: ՀՀ այն բանկերը, որոնք չունեն թղթակցային հարաբերություններ

արտասահմանյան բանկերի հետ, իրենց արտասահմանյան վճարումներն իրականացնում են վերոհիշյալ բանկերի միջոցով՝ օգտագործելով վերջիններիս արտարժութային հաշիվները արտասահմանյան բանկերում: Տնտեսվարող սուբյեկտների միջազգային փոխանցումները հիմնականում կատարվում են ավանդական բանկային փոխանցումների միջոցով, մինչդեռ անհատների արտարժույթով փոխանցումների իրականացումը արտասահման և արտասահմանից ստացումները հիմնականում կատարվում են ՀՀ-ում ներկայումս լայն տարածում գտած առանց հաշվի բացման դրամական (փողային) փոխանցումների մի շարք միջազգային համակարգերի միջոցով, որոնց հետ ակտիվորեն մրցակցում և աստիճանաբար ավելի մեծ կշիռ են ստանում ԱՊՀ երկրներում ստեղծված և արդեն իսկ լայն ճանաչում գտած նմանատիպ համակարգերը: Հաշվի առնելով, որ Հայաստանի Հանրապետությունը տրանսֆերտներից մեծ կախում ունեցող երկիր է, 2004թ. նոյեմբերի 24-ին Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը, որն ուժի մեջ է 2005թ. հունիսի 28-ից և կարևոր տեղ է գրավում վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող բանկ չհանդիսացող կազմակերպությունների (վճարահաշվարկային կազմակերպությունների) գործունեությունը կարգավորելու գործում: Սույն օրենքով և դրանից բխող իրավական այլ ակտերով սահմանվել է ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծման և արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգերում մասնակցության ՀՀ ԿԲ կողմից թույլտվության տրամադրման մեխանիզմները և գործընթացը, ինչը հնարավորություն է տալիս հնարավորինս զսպել և կառավարել նման համակարգերում առկա ռիսկերը:

ՀՀ տարածքում փոստային փոխանցումները մատուցվում են «Հայփոստ» ՓԲԸ-ի կողմից, որը հանդիսանում է փոստային համակարգի ազգային օպերատոր, և ՀՀ ԿԲ կողմից ստացել է դրամական (փողային) փոխանցումների իրականացման լիցենզիա՝ առանց հաշվի բացման դրամական փոխանցումների իրականացման համար: Դրամական փոխանցումները փոստային կապի ավանդական ծառայություններից են, որոնք իրականացվում են ինչպես ՀՀ տարածքում, այնպես էլ ՀՀ տարածքից դուրս: «Հայփոստ» ընկերությունը մատուցում է ինչպես ավանդական փոստային (թղթային) դրամական փոխադրությունների, այնպես էլ էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների ծառայություններ: Այն ՀՀ ԿԲ կողմից ստացել է նաև նման համակարգերում մասնակցության թույլտվություն և հանդիսանում է արտասահմանյան մի շարք հայտնի դրամական փոխանցումների համակարգերի մասնակից: Օգտագործելով փոստային կապի մեծ ցանցը՝ ՀՀ գրեթե բոլոր մարզերը հնարավորություն են ստացել վճարումներ իրականացնել և դրամական փոխանցումներ կատարել այս համակարգերի միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետությունում սկսել է նկատվել էլեկտրոնային փողերի (e-money) նկատմամբ որոշակի հետաքրքրվածություն՝ ինչպես բանկերի, այնպես և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների կողմից: Վերջինս ապահովելու նպատակով 2009թ. Կենտրոնական բանկի կողմից մշակվել և ԿԲ խորհրդի կողմից հաստատվել են «Էլեկտրոնային փող թողարկելու թույլտվության տրամադրման, կասեցման և դադարեցման կարգն ու պայմանները, էլեկտրոնային փող թողարկողներին ներկայացվող պահանջների վերաբերյալ կանոնակարգ 16/1-ը» և «Էլեկտրոնային փողերի թողարկման և սպասարկման (շրջանառություն) կարգն ու պայմանները, էլեկտրոնային փողերով գործարների իրականացմանը ներկայացվող պահանջների վերաբերյալ կանոնակարգ 16/2-ը»:

ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվ ուսումնասիրություններ են տարվում վճարահաշվարկային ծառայությունների վերոնշյալ նոր ոլորտները կանոնակարգելու և վերահսկելու ուղղությամբ:

ՀՀ կենտրոնական բանկի կարևորագույն խնդիրներից և գործառնություններից է նաև վճարահաշվարկային համակարգի հսկողությունը (այսուհետ՝ ՎՀՀ): 2004թ. նոյեմբերին ՀՀ ԿԲ կողմից մշակվել է «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից վճարահաշվարկային համակարգի հսկողության իրականացման հայեցակարգը», որը ևս մեկ անգամ վերանայվել և հաստատվել է ՀՀ ԿԲ նախագահի համապատասխան որոշմամբ՝ 2006թ. դեկտեմբերին: Այս հայեցակարգի նպատակն է հստակեցնել և հրապարակային դարձնել ՀՀ ԿԲ՝ վճարահաշվարկային համակարգի հսկողության քաղաքականությունը: Հայեցակարգը սահմանում է ՎՀՀ-ի նպատակները, շրջանակները, ՎՀՀ շրջանակներում ներառված համակարգերին ներկայացվող պահանջները, ՎՀՀ իրականացման գործընթացը, համագործակցությունը այլ իրավասու մարմինների հետ և ՎՀՀ արդյունքների վերաբերյալ հաշվետվությունների և տեղեկատվության տրամադրման գործընթացը: Այս հայեցակարգի հիման վրա հաստատվել է ՀՀ-ում գործող և ՎՀՀ շրջանակներում ներառված վճարային համակարգերի գնահատման ժամանակացույց:

2007թ. սկսած ընդունվել է որոշում՝ ՀՀ ԿԲ-ում ստեղծելու առանձին բաժին, որը պատասխանատու է ՎՀՀ իրականացման համար:

1.6 Արժեթղթերի քլիրինգի և վերջնահաշվարկի համակարգերի զարգացման հիմնական միտումները

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը հանդես է գալիս որպես ՀՀ կառավարության ֆինանսական գործակալ և իրականացնում է պետական պարտատոմսերի տեղաբաշխման, շրջանառության և մարման սպասարկումը: ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից թողարկող ՀՀ պետական պարտատոմսերն, ըստ շրջանառության ժամկետի, լինում են՝ կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ:

ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից թողարկված պարտատոմսերը առաջնային շուկայից կարող են ձեռք բերել Գործակալները, Դիլերները և Գանձապետական պահառու: Գործակալները հանդիսանում են ՀՀ ֆինանսների նախարարության գործընկերները ներքին պետական պարտքի կառավարման գործում, որոնք որոշակի արտոնությունների դիմաց կրում են հստակ սահմանված պարտավորություններ: Դիլերները առաջնային տեղաբաշխմանը մասնակցում են սահմանափակ իրավունքներով: Գանձապետական պահառու համակարգի միջոցով ներդրողները կարող են ձեռք բերել միայն ՀՀ պետական կարճաժամկետ պարտատոմսեր:

ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը իրավասու է հետ գնել իր կողմից թողարկված պարտատոմսերը երկու եղանակներով՝ մրցակցային առաջարկությունների ներկայացմամբ աճուրդի կազմակերպման և նախապես հայտարարված եկամտաբերությամբ հետգնման կազմակերպման եղանակներով:

ՀՀ կենտրոնական բանկը շարունակական աշխատանքներ է տանում իր վճարահաշվարկային համակարգերը զարգացնելու ուղղությամբ՝ իր համակարգերի

մասնակիցներին բազմազան ծառայություններ մատուցելու, համակարգերի արդյունավետությունը և անվտանգությունը բարձրացնելու համար:

2005թ. մշակվել և ներդրվել են ԷՎՀ-ի նոր ֆորմատներ, որոնց միջոցով հնարավորություն է ընձեռվել համակարգով կատարել նաև արտարժույթային փոխանցումներ:

2007թ. մշակվել և ներդրվել է նաև քլիրինգի և վերջնահաշվարկի իրականացման համար էլեկտրոնային ֆորմատ, որը հնարավորություն է ընձեռել «ՆԱՄԳԱԲ Օ-Էմ-Էքս Արմենիա» ԲԲԸ առևտրի հարթակում կնքված արտարժույթի առուվաճառքի և «ԱրՔա» համակարգում կատարված գործառնությունների արդյունքում ձևավորված գուտ դիրքերի վերջնահաշվարկի համար նախատեսված հաղորդագրությունը էլեկտրոնային եղանակով (ԷՀՎ-ով) ուղարկել հաշվարկային բանկ (ՀՀ ԿԲ):

ՀՀ կենտրոնական բանկի վճարային համակարգերում մասնակիցների կողմից իրացվելիության արդյունավետ կառավարման, ինչպես նաև նախաձեռնված վճարումների կատարման հերթականության կառավարման մեխանիզմներ ներդնելու նպատակով մշակել է հայեցակարգ՝ նոր հիբրիդ վճարային համակարգի նախագծման համար:

ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից իրականացվող դրամավարկային քաղաքականության գործիքակազմի ընդլայնման և կիրառման նպատակով մշակվել է ՀՀ ԿԲ «Ռեպո/հակադարձ ռեպո գործարքների կնքման և կատարման» ավտոմատացված համակարգի գործունեության հիմնական սկզբունքները: Նշված համակարգի ներդրումը թույլ կտա Կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի միջև ռեպո, հակադարձ ռեպո գործարքների կնքման, կատարման և մարման գործառնությունները իրականացնել ավտոմատ ռեժիմում: Միաժամանակ համակարգը թույլ կտա առևտրային բանկերին օրվա ընթացքում կարճաժամկետ իրացվելիության անհրաժեշտության դեպքում Կենտրոնական բանկի հետ կնքել միջօրյա ռեպո գործարք առանց տոկոսադրույքի: Մինչև օրվա վերջ չմարված միջօրյա ռեպո գործարքները ավտոմատ կերպով համակարգը կվերաձևակերպի մեկօրյա ռեպո գործարքների, սահմանված տոկոսադրույքով:

2008 թվականին ՀՀ ֆինանսների նախարարությունն անցում կատարեց նոր՝ ուղենիշային պարտատոմսերի թողարկումների: Ուղենշային պարտատոմսերը տեղաբաշխվում են պարբերաբար կատարվող վերաբացումների մեխանիզմի միջոցով:

ԳԼՈՒԽ 2. ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐ

2.1 Ընդհանուր իրավական դաշտը

2.1.1 Վճարումներին առնչվող իրավական դաշտը

ՀՀ կենտրոնական բանկի իրավասությունները և պարտավորությունները վճարահաշվարկային բնագավառում սահմանված են «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» և «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքներով, համաձայն որոնց ՀՀ Կենտրոնական բանկը օժտված է ՀՀ վճարային համակարգի կարգավորման, վերահսկողության և հսկողության լայն իրավասություններով: Այսպես, Կենտրոնական բանկը.

- վերահսկում և կարգավորում է վճարահաշվարկային համակարգի գործունեությունը. «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն ՀՀ ԿԲ խնդիրներից է հանդիսանում գործուն վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծումն ու զարգացումը: Այդ խնդիրն իրականացնելու նպատակով ՀՀ ԿԲ կողմից իրականացվում է՝
 - վճարահաշվարկային բնագավառի կարգավորում և վերահսկողություն,
 - վճարահաշվարկային բնագավառի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների հավաքագրում և ՀՀ վճարահաշվարկային բնագավառում տեղի ունեցող զարգացումների վերլուծություն,
 - վճարահաշվարկային ծառայությունների ուղղակի մատուցում, որի շրջանակներում ՀՀ ԿԲ-ն ստեղծել և շահագործում է CBANet միջբանկային էլեկտրոնային հեռահաղորդակցման ցանցը և դրա հիման վրա գործող «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգը» (տես 4.1.1 կետը) և «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգը» (տես 6.1 կետը), ինչպես նաև մատուցում է վերջնահաշվարկի իրականացման ծառայություններ այլ համակարգերին (տես 2.4.2.1, 4.4 և 6.2 կետերը):
- լիցենզավորում է վճարահաշվարկային կազմակերպություններին, և կարգավորում ու կանոնակարգում է վերջիններիս գործունեությունը,
- տալիս է հայաստանյան վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծման և գործունեության, ինչպես նաև արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգերում մասնակցության թույլտվություն,
- վճարահաշվարկային համակարգերի համար կարող է սահմանել տեխնիկական, անվտանգության, ծրագրային, ինչպես նաև համակարգի գործունեության կանոնների բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներ,
- կարող է հայաստանյան վճարահաշվարկային համակարգի օպերատորից և այլ մասնակիցներից, ինչպես նաև արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգի ՀՀ մասնակիցներից պահանջել վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման հետ կապված հաշվետվություններ և այլ տեղեկատվություն,

- կարող է սահմանել վճարահաշվարկային ծառայությունների իրականացման կանոններ և (կամ) վճարային գործիքների շրջանառության կանոններ և (կամ) հաշվարկների իրականացման ձևեր:

2007թ. վերջում ՀՀ ԿԲ կողմից մշակվել և հրապարակվել է «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից վճարային համակարգի նկատմամբ հսկողության իրականացման հայեցակարգը»:

Հայաստանի Հանրապետությունում վճարահաշվարկային հարաբերությունները կարգավորվում են.

- Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով (01.01.1999թ.),
- «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով (30.06.1996թ.),
- «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով (30.06.1996թ.),
- «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով (24.11.2004թ.),
- «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքով (09.01.1997թ.),
- ՀՀ այլ օրենքներով,
- Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական ակտերով:

2004թ. նոյեմբերի 24-ին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, որն ուժի մեջ է 2005թ. հունիսի 28-ից, կարևոր տեղ է գրավում վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող բանկ չհանդիսացող կազմակերպությունների (վճարահաշվարկային կազմակերպությունների) գործունեությունը կարգավորելու գործում: Մասնավորապես, վերոնշյալ օրենքում տրված են վճարահաշվարկային բնագավառի հիմնական հասկացությունները, սահմանված են ՀՀ ԿԲ կողմից վճարահաշվարկային համակարգի գործունեության կարգավորման շրջանակները և վերահսկողության մեխանիզմները, սահմանված են վճարահաշվարկային համակարգերում հաշվարկների վերջնականության հետ կապված դրույթներ, որոնք հնարավորություն են տալիս բացառելու համակարգային ռիսկերի առաջացումը՝ կապված վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի լուծարման կամ սնանկության վարույթների հետ, սահմանված են վճարահաշվարկային կազմակերպությունների լիցենզավորման կարգը, վերջիններիս վերահսկողության մեխանիզմները և կիրառվող պատասխանատվության միջոցները:

2009թ.-ից լրամշակվել են «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված մի շարք ՀՀ ԿԲ նորմատիվ ակտեր, մասնավորապես :

Ըստ «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի, Հայաստանի Հանրապետությունում վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցելու իրավասություն ունեն ՀՀ կենտրոնական բանկը («Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքին համապատասխան), բանկերը, վճարահաշվարկային և վարկային կազմակերպությունները (ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից տրված համապատասխան լիցենզիայի հիման վրա), ինչպես նաև այլ անձինք, որոնք վճարահաշվարկային

ծառայություններ մատուցելու իրավունք ունեն Հայաստանի Հանրապետության օրենքների կամ միջազգային պայմանագրերի համաձայն:

ՀՀ տարածքում վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման առանցքային դրույթները կանոնակարգված են ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքով (01.01.1999թ.), որում մասնավորապես սահմանված են Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառվող անկանխիկ հաշվարկների ձևերը և դրանց իրականացման ընդհանուր դրույթները, բանկային հաշվի և ավանդի պայմանագրերի պայմանները, բանկային հաշվում միջոցների անբավարարության դեպքում հաշվից դրամական միջոցները դուրս գրելու հերթականությունը, բանկային հաշվի վրա միջոցների մուտքագրման և դուրսգրման ժամկետները:

Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառվող վճարային գործիքները ունեն տարբեր աստիճանի կանոնակարգվածություն:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ տարածքում իրականացված անկանխիկ վճարումների մոտ 99%-ը կազմում են վճարման հանձնարարականներով կրեդիտային փոխանցումները՝ առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել հատկապես այս գործիքի կանոնակարգմանը. ՀՀ տարածքում վճարման հանձնարարականներով իրականացվող փոխանցումների մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը սահմանված են «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքով (09.01.1997թ.), իսկ այդ գործիքով ՀՀ տարածքում փոխանցումների իրականացման առավելագույն ժամկետները սահմանված են ՀՀ կենտրոնական բանկի համապատասխան նորմատիվ ակտով, ըստ որի ներբանկային փոխանցումների դեպքում վճարումը շահառուին պետք է կատարվի ոչ ուշ քան հանձնարարականի ստացմանը հաջորդ բանկային օրը, լորո-նոստրո հաշիվների միջոցով փոխանցումների դեպքում՝ 1-2, իսկ միջբանկային այլ փոխանցումների դեպքում՝ 2-3 բանկային օրվա ընթացքում՝ կախված այն բանից, թե շահառուն սպասարկվում է բանկի գլխամասում, թե մասնաճյուղում:

ՀՀ տարածքում չեկերով, պարբերաբար վճարումների հանձնարարականներով, ուղղակի դեբետագրման հանձնարարականներով, փաստաթղթային փոխանցումներով վճարումների իրականացման կանոնները սահմանված են ՀՀ կենտրոնական բանկի համապատասխան կարգերով («ՀՀ տարածքում փաստաթղթային փոխանցումների իրականացման մասին կարգ»՝ 03.16.1999թ., «ՀՀ պարբերաբար վճարումների հանձնարարականով փոխանցումների իրականացման մասին կարգ»՝ 02.01.2000թ., «ՀՀ միջոցների փոխանցումն ուղղակի դեբետագրման եղանակով իրականացնելու կարգ»՝ 04.25.2000թ., «Վճարահաշվարկային գործառնությունների կատարման ժամանակ կիրառվող փաստաթղթերի նվազագույն վավերապայմանները և դրանց լրացման կանոնները»՝ նոր խմբագրությամբ՝ 20.05.2004թ., «Հայաստանի Հանրապետությունում չեկերի թողարկման, սպասարկման և շրջանառության մասին կարգ»՝ 24.05.2005թ., «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում վճարային քարտերի թողարկման, սպասարկման և տարածման, ինչպես նաև վճարային քարտերով գործառնությունների իրականացման կարգ»՝ 31.01.2006թ.):

Վճարային քարտերով հաշվարկների իրականացումը կարգավորվում է նաև համապատասխան քարտային համակարգերի (ՄԱՍՏԵՐՔԱՐԴ, ՎԻՉՍ, ԱրՔա) կանոններով:

Էլեկտրոնային բանկային ծառայությունների և էլեկտրոնային վճարային համակարգերի անվտանգության տեսանկյունից կարևոր են նաև ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ընդունված «ՀՀ բանկային համակարգում գործառնական ռիսկերի կառավարման նվազագույն պահանջները» (26.01.1999թ.), որոնցում սահմանված են այն նվազագույն պահանջները, որոնք պետք է պարտադիր ձևով պահպանեն ՀՀ տարածքում գործող բանկերը՝ ՀՀ բանկային համակարգում գործառնական ռիսկերի կանխման, հնարավորին չափով դրանց նվազեցման նպատակով:

Վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման հետ կապված բանկ-հաճախորդ հարաբերությունները կարգավորվում են նաև բանկի և հաճախորդի միջև կնքված համապատասխան պայմանագրերով:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող միջբանկային վճարահաշվարկային տարբեր համակարգերի գործունեությունը կանոնակարգված է այդ համակարգերի կանոններով, աշխատանքային արարողակարգերով, ձեռնարկներով, իսկ մասնակիցների անդամակցությունը համակարգերին ամրագրված է փոխադարձ պայմանագրերով:

2.1.2 Արժեթղթերին առնչվող իրավական դաշտը

Արժեթղթերի շուկան կարգավորող հիմնական իրավական ակտը 2000թ. ընդունված «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքն է:

2007թ. մշակվել և ընդունվել է «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքը: Օրենքը կարգավորում է արժեթղթերի շուկայում գործունեության իրականացման կապակցությամբ ծագող հարաբերությունները և սահմանում է՝

ա) արժեթղթերի հրապարակային առաջարկի եւ դրանց հրապարակային առուվաճառքի կարգը.

բ) արժեթղթերի շուկայում ներդրումային ծառայությունների մատուցման եւ արժեթղթերի հրապարակային առեւտրի կազմակերպման կարգը.

գ) արժեթղթերի պահառության եւ հաշվարկային համակարգերի, ինչպես նաեւ Կենտրոնական դեպոզիտարիայի գործունեության կարգը.

դ) արժեթղթերի շուկայի կարգավորման եւ վերահսկողության բնագավառում Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի (այսուհետ՝ Կենտրոնական բանկ) իրավասությունները եւ պարտականությունները.

ե) պատասխանատվությունը սույն օրենքի, դրա հիման վրա ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերի եւ այլ իրավական ակտերի պահանջների խախտման համար:

Բացի այդ, արժեթղթերի ոլորտը կարգավորվում է նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով:

«Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա ընդունվել են նաև մի շարք ենթաօրենսդրական ակտեր, որոնցից է ՀՀ ԿԲ խորհրդի կողմից հաստատված «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման կանոնագիրքը» (05.12.2006թ.): Այս կանոնագրքում ներառված են՝

- մասնագիտական որակավորման և լիցենզավորման կարգերը.
- մասնագիտացված անձանց ներքին վերահսկողության կարգը.
- մասնագիտացված անձանց հաշվետվությունները.
- բրոքերային գործարքները կարգավորող կանոնները.
- ինքնակարգավորվող կազմակերպությունների գրանցման կարգը և հաշվետվությունները.
- Կենտրոնական դեպոզիտարիայի կողմից ռեեստրի վարման կարգը:

Գանձապետական պարտատոմսերի տեղաբաշխումը, շրջանառությունը և մարումը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության, Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով, ինչպես նաև Գանձապետական պարտատոմսերի գործակալ կամ դիլեր հանդիսացող անձանց հետ կնքված համապատասխան պայմանագրերով: ՀՀ ԿԲ պարտատոմսերի տեղաբաշխումը, շրջանառությունը և մարումը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով, ինչպես նաև ՀՀ ԿԲ-ի պարտատոմսերի դիլեր հանդիսացող անձանց հետ կնքված համապատասխան պայմանագրերով:

Ներկայումս ՀՀ-ում առևտրային արժեթղթերի շրջանառությունը կարգավորվում է «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով և արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված անձանց կողմից սահմանված կանոններով:

Կորպորատիվ արժեթղթերի հաշվետու թողարկողները, որոնց արժեթղթերը «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն ենթակա են գրանցման Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիայի կողմից: Ռեեստրի վարումը նույնպես իրականացվում է Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան, միաժամանակ իրականացնելով այդ արժեթղթերով գործարքների վերջնահաշվարկները՝ իր մոտ վարվող արժեթղթերի հաշիվներով:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արժեթղթերով գործարքները կարող են կնքվել Հայաստանի ֆոնդային բորսայի («ՆԱՄԴԱԶ Օ-Էմ-Էքս Արմենիա» ԲԲԸ) միջոցով՝ վերջինիս կողմից սահմանված կանոնների համաձայն, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում արտաբորսայական առևտրի միջոցով: Պետական պարտատոմսերով գործարքները հիմնականում կնքվում են արտաբորսայական առևտրի միջոցով: Հայաստանի ֆոնդային բորսայում Գանձապետական պարտատոմսերով և առևտրային արժեթղթերով կնքված գործարքների վերջնահաշվարկներն իրականացվում են ՀՀ ԿԲ-ի և Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիայի միջև կնքված պայմանագրով սահմանված ընթացակարգերի համաձայն:

2.1.3 Ածանցյալ գործիքներին առնչվող իրավական դաշտը

2009թ. մշակվեց և շրջանառության մեջ է դրվել «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի դրամավարկային քաղաքականության անուղղակի գործիքներ և դրանց կիրառման մեխանիզմներ» ածանցյալների ոլորտը կարգավորող իրավական ակտը, որը ուժի մեջ է մտնում 2010թ.:

2.1.4 Քլիրինգին և վերջնահաշվարկին առնչվող իրավական դաշտը

2.1.4.1 Չուտացում, պրոցեսինգ, քլիրինգ և վերջնահաշվարկ

«Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) ընդունումից հետո վճարահաշվարկային բնագավառի մի շարք հասկացություններ իրավական սահմանում ստացան: Մասնավորապես, Օրենքով հստակ սահմանվեցին վճարահաշվարկային փաստաթուղթ, զուտացում, պրոցեսինգ, քլիրինգ, վերջնահաշվարկ, անվերադարձելիության պահ, վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահ, վճարում, միջոցների փոխանցում, ինչպես նաև մի շարք այլ հասկացությունները:

2.1.4.2 Պրոցեսինգ և քլիրինգ իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպությունների լիցենզավորումը

Համաձայն «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի՝ վճարային գործիքների և վճարահաշվարկային փաստաթղթերի պրոցեսինգի և քլիրինգի (այսուհետ՝ պրոցեսինգ և քլիրինգ) իրականացման համար ոչ-բանկ կազմակերպություններին անհրաժեշտ է ստանալ վճարահաշվարկային կազմակերպության համապատասխան լիցենզիա, որը տրամադրվում է ՀՀ ԿԲ կողմից՝ Օրենքով և ՀՀ ԿԲ կանոնակարգ 17-ով սահմանված կարգով: Վերջինս խմբագրվել է 2009թ-ին և սահմանվել են վճարահաշվարկային կազմակերպությունների կողմից գյուղապետարաններում և կապի ծառայություն մատուցող օպերատորների տարածքում բացվող մասնաճյուղերին ներկայացվող պահանջներ: Իրականացված փոփոխությունները ուղղված են ՀՀ մարզերում բնակչության սպասարկումը ապահովող ենթակառուցվածքի զարգացմանը:

Վճարային գործիքների և վճարահաշվարկային փաստաթղթերի պրոցեսինգ և քլիրինգ իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպությունները ՀՀ ԿԲ կողմից տրված լիցենզիայի հիման վրա կարող են իրականացնել պրոցեսինգ և (կամ) քլիրինգ երրորդ անձանց համար, ինչպես նաև Կենտրոնական բանկի խորհրդի թույլատրած այլ վճարահաշվարկային ծառայություններ, որոնք կապված են տվյալ տեսակի վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման հետ: Այդ կազմակերպությունները կարող են իրականացնել նաև պրոցեսինգի, քլիրինգի հետ կապված ապարատային, ծրագրային համակարգերի, սարքերի, ծրագրերի ստեղծման, շահագործման, սպասարկման հետ կապված գործունեություն:

Վճարահաշվարկային կազմակերպությունները պետք է ունենան իրավաբանական անձի կարգավիճակ և չեն կարող իրականացնել առևտրային, արտադրական և այլ տիպի գործունեություն, բացառությամբ ՀՀ օրենքներով սահմանված գործունեության:

Պրոցեսինգ և քլիրինգ իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպությունը պետք է ունենա սահմանված մեծության կանոնադրական կապիտալ, որը չպետք է նվազեցվի իր գործունեության ընթացքում: Սահմանված են նաև տեխնիկական հագեցվածության, ծրագրային և անվտանգության պահանջներ: Կազմակերպության ղեկավարները կամ հավակնորդները պետք է համապատասխանեն համապատասխան կանոնակարգով սահմանված որակավորման և մասնագիտական համապատասխանության չափանիշներին:

Վճարահաշվարկային կազմակերպությունն իր գործունեության կանոնակարգում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու դեպքում պարտավոր է դրա վերաբերյալ որոշումը ներկայացնել Կենտրոնական բանկ՝ համաձայնեցման, որի արդյունքում ԿԲ-ն կարող է տալ կամ մերժել համաձայնության տրամադրումը՝ իրավական ակտերով սահմանված դեպքերում:

«Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին համապատասխան 2005թ. տարևերջին սկսվել է վճարահաշվարկային կազմակերպությունների լիցենզավորման գործընթացը, համաձայն որի «Արմենիան Զարդ» ՓԲԸ-ն ստացել է քարտային վճարումների պրոցեսինգի իրականացման լիցենզիա (տես 2.2.2.2 ենթակետը):

2.1.4.3 Վճարահաշվարկային փաստաթղթերի անվերադարձելիությունը, զուտագման անվերադարձելիությունը, վերջնահաշվարկի իրականացումը

«Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանվել են վճարահաշվարկային փաստաթղթերի, զուտագման անվերադարձելիությունը և վերջնահաշվարկի իրականացումը:

Վճարահաշվարկային փաստաթղթերի անվերադարձելիությունը

Եթե վճարահաշվարկային փաստաթուղթը մուտքագրվել է վճարահաշվարկային համակարգ և համարվում է անվերադարձելի մինչև վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահը, ապա վճարահաշվարկային համակարգի կանոնների համաձայն՝ վճարահաշվարկային փաստաթղթով սահմանված պարտավորություններն ուժի մեջ են մնում և ենթակա են անվերապահ կատարման ժամանակավոր կառավարչի կողմից:

Եթե վճարահաշվարկային փաստաթուղթը մուտքագրվել է վճարահաշվարկային համակարգ և համարվում է անվերադարձելի վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահից հետո, սակայն վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահը վրա հասնելու օրվա ընթացքում, ապա վճարահաշվարկային համակարգի կանոնների համաձայն վճարահաշվարկային փաստաթղթով սահմանված պարտավորություններն ուժի մեջ են մտնում և ժամանակավոր կառավարչի կողմից ենթակա են անվերապահ կատարման, եթե համակարգի օպերատորն ապացուցում է, որ տեղյակ չէր և (կամ) չէր կարող տեղյակ լինել մասնակցի վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահի մասին:

Վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահի մասին իրավասու մարմնի որոշումը հետադարձ ուժ չունի մասնակցի այն իրավունքների կամ պարտավորությունների վրա, որոնք կապված են վճարահաշվարկային համակարգում հաշվարկների իրականացման հետ և ծագել են մինչև վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահը:

Վճարահաշվարկային համակարգ վճարահաշվարկային փաստաթղթի մուտքագրման, ինչպես նաև վճարահաշվարկային փաստաթղթի անվերադարձելիության պահը սահմանվում է վճարահաշվարկային համակարգի՝ Կենտրոնական բանկի հետ համաձայնեցված կանոններով, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով:

Զուտագման անվերադարձելիությունը

Եթե վճարահաշվարկային համակարգի կանոնների համաձայն՝ համակարգում իրականացվում է զուտացում, ապա զուտագման արդյունքում վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի մոտ այլ մասնակցի (մասնակիցների) հանդեպ կարող է առաջանալ վճարում կատարելու միայն մեկ զուտ պարտավորություն կամ վճարում ստանալու միայն մեկ զուտ պահանջ:

Եթե վճարահաշվարկային համակարգի կանոնների համաձայն՝ վճարահաշվարկային համակարգում իրականացվում է զուտացում, և վճարահաշվարկային փաստաթուղթը մուտքագրվել է վճարահաշվարկային համակարգ և համարվում է անվերադարձելի մինչև վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահը, ապա այդ վճարահաշվարկային փաստաթղթերի զուտացումը չի կարող անվավեր ճանաչվել և հետ հաշվարկվել:

Ջուտացման հիման վրա հաշվարկներ իրականացնող համակարգերում գործում են վճարահաշվարկային փաստաթղթերի անվերադարձելիության վերոնշյալ կանոնները:

Ֆինանսական ակտիվների օգտագործումը Կենտրոնական բանկի, քլիրինգ կամ վերջնահաշվարկ իրականացնող մասնակցի կողմից

Վճարահաշվարկային համակարգի մասնակցի վճարահաշվարկային գործունեության ընդհատման պահին սկսելու օրվա դրությամբ նրա՝ Կենտրոնական բանկում, քլիրինգ կամ վերջնահաշվարկ իրականացնող կազմակերպությունում վճարահաշվարկային փաստաթղթերի կատարման հետ կապված պարտավորությունների կատարման ապահովման նպատակով դեպոնացված միջոցները (փող կամ արժեթղթեր) կարող են առանց որևէ սահմանափակման (արգելանքի) տնօրինվել, տիրապետվել և օգտագործվել Կենտրոնական բանկի, քլիրինգ կամ վերջնահաշվարկ իրականացնող կազմակերպության կողմից անվերադարձելի համարվող վճարումների վերջնահաշվարկն իրականացնելու նպատակով՝ այն չափով, որն անհրաժեշտ է վերջնահաշվարկի իրականացման համար:

2.1.4.4 Էլեկտրոնային փաստաթղթեր և էլեկտրոնային թվային ստորագրություն

2004թ. դեկտեմբերի 14-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» ՀՀ օրենքը, որը կարգավորում է էլեկտրոնային փաստաթղթերի և էլեկտրոնային թվային ստորագրությունների կիրառման ընթացքում ծագող հարաբերությունները, այդ թվում՝ էլեկտրոնային փաստաթղթի ներկայացման ձևերը, դրանց պահպանումը, էլեկտրոնային թվային ստորագրության օգտագործման կարգը, դրանց կիրառումը, հավաստագրման կենտրոններին ներկայացվող պահանջները և հավաստագրման գործընթացը, հավաստագրում ներկայացվող անհրաժեշտ տեղեկատվությունը, հավաստագրի գործողության ժամկետը, և այլն:

Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության կիրառումը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով, վերոնշյալ օրենքով, այլ օրենքներով և նորմատիվ իրավական ակտերով: Եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված են վերոնշյալ օրենքով նախատեսվածից տարբերվող նորմեր, ապա կիրառվում են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրի նորմերը:

Պետական մարմիններում էլեկտրոնային փաստաթղթերի և էլեկտրոնային թվային ստորագրությունների կիրառման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Գանձապետարանը իր տեղեկատվական համակարգերում կիրառում է էլեկտրոնային փաստաթղթերը և էլեկտրոնային թվային ստորագրությունները «Գանձապետական համակարգի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ ֆինանսական բնագավառում պետական կարգավորումն իրականացնող պետական մարմնի սահմանած կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը և նրա լիցենզավորած անձինք կիրառում են էլեկտրոնային փաստաթղթերը և էլեկտրոնային թվային ստորագրությունները՝ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված կարգով: ՀՀ կենտրոնական բանկի և նրա լիցենզավորած անձանց կողմից կիրառվող էլեկտրոնային թվային ստորագրությունների հավաստագրեր տրամադրող

հավաստագրման կենտրոնների հավատարմագրումն իրականացնում է ՀՀ կենտրոնական բանկը՝ իր նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված կարգով:

2.2 Ֆինանսական հաստատությունների դերը վճարումների բնագավառում

2.2.1 Բանկային հատված

«Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգն ընդգրկում է ՀՀ կենտրոնական բանկը, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերը, նրանց մասնաճյուղերը, ներկայացուցչությունները, ինչպես նաև օտարերկրյա բանկերի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող մասնաճյուղերն ու ներկայացուցչությունները:

ՀՀ կենտրոնական բանկ

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի (այսուհետ՝ ՀՀ ԿԲ) նպատակները, գործառույթները, իրավական կարգավիճակն ու իրավասությունները սահմանված են «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով, համաձայն որի ՀՀ ԿԲ-ն իրականացնում է հետևյալ գործառույթները վճարահաշվարկային բնագավառում.

- թողարկում է Հայաստանի Հանրապետության արժույթը, կազմակերպում և կարգավորում է դրամաշրջանառությունը,
- իրականացնում է ֆինանսական համակարգի վերահսկողությունն ու կարգավորումը,
- կարգավորում և վերահսկում է վճարահաշվարկային համակարգի, այդ թվում՝ վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունների, որոնք բանկ չեն, գործունեությունը,
- անհրաժեշտ պայմաններ է ապահովում ՀՀ բանկային համակարգի կայունության, իրացվելիության, վճարունակության և բնականոն գործունեության համար, այդ թվում՝ իրականացնում է վճարահաշվարկային համակարգերի հսկողություն,
- վճարահաշվարկային ծառայությունների ուղղակի մատուցում. ՀՀ ԿԲ-ն վճարահաշվարկային ծառայություններ է մատուցում միայն Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բանկերին, ՀՀ կառավարությանը, որոշ հասարակական հիմնադրամներին: Այն կարող է դրամով կամ արտարժույթով ցայահանջ կամ ժամկետային ավանդներ ընդունել միայն ՀՀ պետական մարմիններից և բանկերից, միջազգային ֆինանսական և վարկային կազմակերպություններից, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ Կենտրոնական բանկի խորհրդի որոշմամբ նաև այլ անձանցից:
- հանդիսանում է Կենտրոնական բանկի RTGS և DNS վճարահաշվարկային համակարգերի («Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգի», «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի», «Հաշվարկների քլիրինգային (գուտ) համակարգի») սեփականատեր, օպերատոր և հաշվարկային բանկ, վարում է առևտրային բանկերի թղթակցային, ինչպես նաև այլ մասնակիցների հաշվարկային հաշիվները: ՀՀ ԿԲ-ն հանդիսանում է նաև ««ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի» միջոցով

իրականացված քարտային գործառնությունների և Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների վերջնահաշվարկների գործակալ, ինչպես նաև ապահովում է Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող առևտրային և պետական արժեթղթերով առուվաճառքի գործարքների դրամական (փողային) վերջնահաշվարկը: «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում», ինչպես նաև Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների դրամական վերջնահաշվարկները ապահովելու համար ՀՀ ԿԲ-ն վարում է նաև պետական պարտատոմսերի գործակալ կամ դիլեր հանդիսացող, ինչպես նաև արժույթային դիլեր հանդիսացող ոչ բանկ կազմակերպությունների հաշվարկային հաշիվները:

- հանդիսանալով ՀՀ կառավարության ֆինանսական գործակալ՝ կազմակերպում է պետական պարտատոմսերի առաջնային տեղաբախումը և մարումը, տոկոսների վճարումը, հանդիսանում է թողարկված պետական պարտատոմսերի կենտրոնական պահառու, իրականացնում է պետական պարտատոմսերի երկրորդային շուկայում կատարված գործարքների վերջնահաշվարկները: ՀՀ ԿԲ-ն հանդիսանում է «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի» սեփականատեր և օպերատոր:

Բանկեր

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բանկային գործունեությունը կարգավորվում է «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին», «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին», «Բանկերի և վարկային կազմակերպությունների սնանկության մասին», «Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքներով, այլ օրենքներով և Կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերով: ՀՀ տարածքում բանկային գործունեությունը կարող է իրականացվել միայն ՀՀ ԿԲ կողմից տրվող բանկային գործունեության լիցենզիայի հիման վրա:

Համաձայն «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի՝ ՀՀ տարածքում գործող բանկերը, դրանց մասնաճյուղերը բանկային լիցենզիայի հիման վրա կարող են իրականացնել բանկային գործունեությանը բնորոշ ֆինանսական գործառնություններ, այդ թվում՝ մատուցել վճարահաշվարկային ծառայություններ:

Բանկերը չեն կարող իրականացնել արտադրական, առևտրային և ապահովագրական գործունեություն:

Բանկերի գործունեության նկատմամբ վերահսկողության բացառիկ իրավունքը պատկանում է ՀՀ ԿԲ-ին:

2009թ. վերջի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում էին 22 առևտրային բանկեր (այդ թվում՝ 100% արտասահմանյան կապիտալի մասնակցությամբ 5 բանկ) և նրանց 391 մասնաճյուղեր:

2.2.2 Ոչ բանկ ֆինանսական կազմակերպություններ

2.2.2.1 Վարկային կազմակերպություններ

ՀՀ տարածքում գործող վարկային կազմակերպությունների գործունեությունը կարգավորվում է «Վարկային կազմակերպությունների մասին», «Բանկերի և վարկային

կազմակերպությունների սնանկության մասին» և ՀՀ այլ օրենքներով, ՀՀ ԿԲ նորմատիվ իրավական ակտերով: ՀՀ տարածքում վարկային կազմակերպության գործունեությունը կարող է իրականացվել միայն ՀՀ ԿԲ կողմից տրվող վարկային կազմակերպության գործունեության լիցենզիայի հիման վրա:

Վարկային կազմակերպությունները կարող են իրականացնել ՀՀ ԿԲ կողմից սահմանված այլ ֆինանսական գործառնություններ:

Վարկային կազմակերպություններին արգելվում է իրականացնել արտադրական, առևտրային կամ լիցենզավորման ենթակա այլ գործունեություն:

Վարկային կազմակերպությունները չեն կարող իրենց հաճախորդների և մասնակիցների համար բացել և վարել բանկային հաշիվներ: Վարկային կազմակերպություններն անկանխիկ դրամական հաշվարկները կատարում են վարկային կազմակերպությանը սպասարկող բանկի միջոցով: Միայն ունիվերսալ վարկային կազմակերպությունները կարող են մատուցել սահմանափակ վճարահաշվարկային ծառայություններ, այն է՝ թողարկել վարկային քարտեր և իրականացնել այդ քարտերի սպասարկումը:

Վարկային կազմակերպությունների գործունեության նկատմամբ վերահսկողության բացառիկ իրավունքը պատկանում է ՀՀ ԿԲ-ին:

2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ տարածքում գործում էին 27 վարկային կազմակերպություն (իրենց 55 մասնաճյուղերով):

2.2.2.2 Վճարահաշվարկային կազմակերպություններ (վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող ոչ բանկ կազմակերպություններ)

«Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում սահմանված են ՀՀ ԿԲ-ի կողմից տրամադրվող 2 տեսակի լիցենզիաներ, այն է՝

1. դրամական (փողային) փոխանցումների իրականացման,
2. վճարային գործիքների և վճարահաշվարկային փաստաթղթերի պրոցեսինգի և քլիրինգի իրականացման:

Վճարահաշվարկային կազմակերպությունների լիցենզիայի հիման վրա բանկ չհանդիսացող վճարահաշվարկային կազմակերպությունները կարող են մատուցել ստորև նշված սահմանափակ վճարահաշվարկային ծառայություններ:

Դրամական (փողային) փոխանցումներ իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպությունները, ՀՀ ԿԲ կողմից տրված լիցենզիայի հիման վրա, կարող են որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնել վճարումների ընդունումը և կատարումը՝ առանց բանկային հաշիվների բացման, ինչպես նաև Կենտրոնական բանկի խորհրդի թույլատրած այլ վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցումը, որոնք կապված են տվյալ տեսակի վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման հետ: Այդ կազմակերպությունները կարող են օրենքներով և իրավական այլ ակտերով սահմանված կարգով համապատասխան լիցենզիայի հիման վրա իրականացնել նաև արտարժույթի դիլերային առուվաճառք և արտարժույթի առուվաճառք, ինչպես նաև մատուցել փոստային ծառայություններ:

Վճարային գործիքների և վճարահաշվարկային փաստաթղթերի պրոցեսինգ և քլիրինգ իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպությունները ՀՀ ԿԲ-ի կողմից տրված լիցենզիայի հիման վրա կարող են իրականացնել պրոցեսինգ և (կամ) քլիրինգ երրորդ

անձանց համար, ինչպես նաև Կենտրոնական բանկի խորհրդի թույլատրած այլ վճարահաշվարկային ծառայություններ, որոնք կապված են տվյալ տեսակի վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման հետ: Այդ կազմակերպությունները կարող են իրականացնել նաև պրոցեսինգի, քլիրինգի հետ կապված ապարատային, ծրագրային համակարգերի, սարքերի, ծրագրերի ստեղծման, շահագործման, սպասարկման հետ կապված գործունեություն:

Վճարահաշվարկային կազմակերպությունները պետք է ունենան իրավաբանական անձի կարգավիճակ և չեն կարող իրականացնել առևտրային, արտադրական և այլ տիպի գործունեություն, բացառությամբ ՀՀ օրենքներով սահմանված գործունեության:

«Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին համապատասխան 2005թ. տարեվերջին սկսվել է վճարահաշվարկային կազմակերպությունների լիցենզավորման գործընթացը, համաձայն որի մի շարք կազմակերպություններ, այդ թվում՝ «ՀայՓոստ» ՓԲԸ-ն, ստացել են դրամական փոխանցումների, իսկ «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն՝ քարտային վճարումների պրոցեսինգի իրականացման լիցենզիաներ:

2.2.3 Վճարային ծառայություններ մատուցող այլ հաստատություններ

2.2.3.1 Քարտային ընկերություններ

ՀՀ-ում գործում է 1 քարտային ընկերություն՝ «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն: Այն առևտրային կազմակերպություն է, որը ստեղծվել է ՀՀ ԿԲ և 10 առևտրային բանկերի կողմից 2000թ. մարտին՝ ՀՀ-ում վճարային քարտերով հաշվարկների միասնական համակարգի ստեղծման և անկանխիկ մանրածախ վճարումների զարգացման նպատակով: «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն հանդիսանում է «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի օպերատոր, որի խնդիրներն հետևյալն են՝

- ՀՀ-ում «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի ընդհանուր ղեկավարումը,
- համակարգի գործունեության ընդհանուր կանոնների և ստանդարտների մշակումը,
- քարտերի սպասարկման ենթակառուցվածքի ստեղծումն ու ընդլայնումը,
- համակարգի շրջանակներում թողարկված քարտերով կատարված գործառնությունների պրոցեսինգը,
- համակարգում կիրառվող տեխնիկական սարքավորումների անխափան աշխատանքի ապահովումը,
- «ԱրՔա» քարտերով գործառնությունների արդյունքում մասնակիցների «դիրքերի» հաշվարկումը և դրանց փոխանցումը հաշվարկային բանկ և համակարգի մասնակիցներին,
- համակարգի մասնակիցների միջև կոմիսիոն վճարների գծով «դիրքերի» հաշվարկումը և դրանց փոխանցումը հաշվարկային բանկ և համակարգի մասնակիցներին,
- միջազգային քարտային վճարային համակարգերի հետ համագործակցությունը և հնարավորության դեպքում միջազգային վճարային համակարգերի քարտերի սպասարկումը,
- «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի անդամներին միջազգային վճարային համակարգերի քարտերի թողարկման և/կամ սպասարկման համար հովանավորության տրամադրումը:

«Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի բաժնետերեր կարող են լինել ՀՀ Կենտրոնական բանկը, ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից լիցենզավորված բանկերը ու օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերը, ինչպես նաև քարտային բնագավառում մասնագիտացված կազմակերպությունները:

«Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն հանդիսանում է MasterCard Europe միջազգային վճարային համակարգի լիիրավ անդամ (Principal Member) և պրոցեսինգային ծառայություններ մատուցող կենտրոն (Member Service Provider), ինչպես նաև VISA համակարգի համար պրոցեսինգային ծառայություններ մատուցող կենտրոն (Third Party Processor):

2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ-ում ԱրՔա քարտերով վճարումների միասնական համակարգի անդամ բանկերի թիվը կազմել է 19, ՄաստերՔարդ համակարգին՝ 17, իսկ Վիզա համակարգին՝ 10:

2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ-ում թողարկված քարտերի քանակը կազմել է 579 431, որից 282 164-ը՝ ԱրՔա, 61 108-ը՝ ՄաստերՔարդ, 201 589-ը՝ Վիզա:

2.2.3.2 Փոստային հիմնարկներ

Ինչպես և մի շարք այլ երկրներում, ՀՀ-ում ևս փոստը մեծ դեր է խաղում վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցման բնագավառում, ինչը պայմանավորված է բանկային համակարգի անհավասարաչափ զարգացվածությամբ ողջ ՀՀ տարածքում և բնակչության մեծամասնության մոտ բանկային հաշիվների բացակայությամբ:

«Փոստային կապի մասին» ՀՀ օրենքի (14.12.2004թ.) համաձայն դրամական միջոցների փոստային փոխադրությունները, այն է՝ դրամական միջոցների, ինչպես նաև գանձված կոմունալ վճարների և այլ տեսակի գումարների ընդունման, մշակման, փոխադրության գործառնությունները հավասարեցված են դրամական (փողային) փոխանցումներին և ենթակա են լիցենզավորման ՀՀ ԿԲ կողմից, բացառությամբ փոստային կապի ազգային օպերատորի՝ ՀՀ միջազգային պայմանագրերով սահմանված կարգով և պայմաններով մատուցած դրամական միջոցների փոստային փոխադրությունների:

Դրամական միջոցների փոստային փոխադրությունները մատուցվում են փոստային կապի ազգային օպերատոր «Հայփոստ» ՓԲԸ-ի կողմից՝ ՀՀ ԿԲ-ից ստացված դրամական (փողային) փոխանցումների իրականացման լիցենզիայի հիման վրա: «Հայփոստը», ունենալով մասնաճյուղային լայն ցանց հանրապետության հեռավոր և դժվար հասանելի շրջաններում և փոքր բնակավայրերում (ավելի քան 900 մասնաճյուղեր և 100 հենակետեր), ավանդական փոստային ծառայություններին զուգահեռ մատուցում է մի շարք վճարահաշվարկային ծառայություններ, այն է՝

- իրականացնում է դրամական միջոցների փոստային փոխադրություններ ինչպես հանրապետության ներսում, այնպես էլ ԱՊՀ և այլ երկրներ,
- իրականացնում է դրամական միջոցների փոխանցումներ միջազգային դրամական (փողային) փոխանցումների «Կոնտակտ», «Թրավելեքս» և «Սթեֆի/համակարգերով,
- ընդունում է կոմունալ վճարումներ, իրականացնում է կենսաթոշակների և նպաստների վճարումներ բնակչությանը:

2.3 Ֆինանսական հաստատությունների դերը արժեթղթերի բնագավառում

2.3.1 Արժեթղթերի շուկայում մասնագիտացված գործունեություն իրականացնող անձինք

Համաձայն «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի (11.10.2007թ.) Հայաստանի Հանրապետությունում արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցներ են համարվում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձինք, կարգավորվող շուկայի օպերատորը, արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատորը և օրենքով նախատեսված այլ անձինք: «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա ընդունված և արժեթղթերի շուկան կարգավորող այլ իրավական ակտերի պահանջների կատարման և պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է Կենտրոնական բանկը: Կենտրոնական բանկն իր իրավասության շրջանակներում վերահսկում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արժեթղթերի հրապարակային առաջարկ անող անձանց, հաշվետու թողարկողներին, կարգավորվող շուկայի օպերատոր հանդիսացող անձանց, Կենտրոնական դեպոզիտարիային, ինչպես նաև դրանց տնօրեններին և այլ ղեկավարներին, նրանց կազմում կամ անունից մասնագիտական որակավորման հիման վրա գործող անձանց, նշանակալից մասնակցություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև արժեթղթերի շուկայում կատարվող խոշոր գործարքներում ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ներգրավված անձանց:

2.3.2 Ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձինք

Ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձ են համարվում ներդրումային ընկերությունը, օտարերկրյա ներդրումային ընկերության մասնաճյուղը, բանկը և վարկային կազմակերպությունը:

Ներդրումային ընկերություններ, օտարերկրյա ներդրումային ընկերությունների մասնաճյուղեր

Ներդրումային ընկերություն է համարվում «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով ներդրումային ծառայությունների մատուցման լիցենզիա ունեցող իրավաբանական անձը:

Օտարերկրյա ներդրումային ընկերությունների մասնաճյուղ է համարվում օտարերկրյա ներդրումային ընկերության՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ստեղծված առանձնացված ստորաբաժանումը:

2009 թվականի վերջի դրությամբ արժեթղթերի մասնագիտացված գործունեություն են իրականացրել 8 ներդրումային ընկերություններ:

Ներդրումային ծառայություններ, ոչ հիմնական ծառայություններ

Համաձայն «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ներդրումային ծառայություններ են համարվում անձի կողմից՝

- հաճախորդներից արժեթղթերով գործարքների կատարման հանձնարարականների ընդունումը և հաղորդումը.
- իր կամ հաճախորդի անունից և հաճախորդի հաշվին արժեթղթերով գործարքների կատարումը.

- արժեթղթերում ներդրումների հետ կապված խորհրդատվության տրամադրումը հաճախորդներին.
- իր հաշվին և իր անունից արժեթղթերով գործարքների կատարումը.
- արժեթղթերի փաթեթի կառավարումը.
- արժեթղթերի երաշխավորված կամ չերաշխավորված տեղաբաշխման իրականացումը:

Ոչ հիմնական ծառայություններ են համարվում՝

- արժեթղթերի պահառությունը.
- փոխառության տրամադրումը հաճախորդներին՝ արժեթղթերով գործարքների իրականացման համար, պայմանով, որ փոխատուն հանդիսանում է նման գործարքի կողմ.
- արժեթղթերի թողարկման և տեղաբաշխման կազմակերպման հետ կապված ծառայությունների մատուցումը.

1) խորհրդատվության տրամադրումն ընկերություններին կապիտալի կառուցվածքի, կորպորատիվ ռազմավարության հարցերի վերաբերյալ, ընկերությունների վերակազմակերպման հետ կապված խորհրդատվական և այլ ծառայությունների մատուցումը.

- արտարժույթի դիլերային առք ու վաճառքի գործառնությունների իրականացումը.
- վարկային կազմակերպության գործունեությունը.
- արժեթղթերով գործարքների հետ կապված հետազոտությունների, ֆինանսական վերլուծությունների և այլ ընդհանուր ներդրումային առաջարկությունների կազմումը և տարածումը:

2.4 Շուկայի կառուցվածքը և կարգավորումը:

Համաձայն «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի (11.10.2007թ.) Հայաստանի Հանրապետությունում արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցներ են համարվում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձինք, կարգավորվող շուկայի օպերատորը, արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատորը և օրենքով նախատեսված այլ անձինք: «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա ընդունված և արժեթղթերի շուկան կարգավորող այլ իրավական ակտերի պահանջների կատարման և պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է Կենտրոնական բանկը: Կենտրոնական բանկն իր իրավասության շրջանակներում վերահսկում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արժեթղթերի հրապարակային առաջարկ անող անձանց, հաշվետու թողարկողներին, կարգավորվող շուկայի օպերատոր հանդիսացող անձանց, Կենտրոնական դեպոզիտարիային, ինչպես նաև դրանց տնօրեններին և այլ ղեկավարներին, նրանց կազմում կամ անունից մասնագիտական որակավորման հիման վրա գործող անձանց, նշանակալից մասնակցություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև արժեթղթերի շուկայում կատարվող խոշոր գործարքներում ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ներգրավված անձանց:

2.5 Կենտրոնական բանկի դերը

2.5.1 ՀՀ կենտրոնական բանկի հիմնական և իրավական ակտերով սահմանված այլ խնդիրները

Կենտրոնական բանկի հիմնական խնդիրը Հայաստանի Հանրապետությունում գների կայունության ապահովումն է: Իր հիմնական խնդիրն իրագործելու նպատակով Կենտրոնական բանկը մշակում, հաստատում և իրականացնում է դրամավարկային քաղաքականության ծրագրերը:

Կենտրոնական բանկի այլ խնդիրներն են՝

ա) Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսական համակարգի կայունության և բնականոն գործունեության ապահովումը, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգի կայունության, իրացվելիության, վճարունակության և բնականոն գործունեության համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելը.

բ) գործուն վճարահաշվարկային համակարգ ստեղծելն ու զարգացնելը.

գ) Հայաստանի Հանրապետության արժույթի թողարկումը, դրամաշրջանառության կազմակերպումը և կարգավորումը.

դ) հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի կազմակերպումն ու կարգավորումը.

ե) արժեթղթերում ներդրողների պաշտպանության, շուկայում արժեթղթերի արդար գնագոյացման համակարգի ձևավորման ու պահպանման, արժեթղթերի արդար, թափանցիկ և վստահելի շուկայի կանոնակարգված և բնականոն գործունեության և զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը:

Իր խնդիրներն իրագործելու նպատակով Կենտրոնական բանկը «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով՝

ա) իրականացնում է կառավարության բանկային սպասարկումը.

բ) հանդիսանում է կառավարության ֆինանսական համակարգի գործակալն ու խորհրդատուն.

գ) բանկերի, օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ անձանց լիցենզավորումը, դրանց գործունեության կարգավորումն ու վերահսկումը.

դ) որպես վերջին ատյանի վարկատու վարկեր է տրամադրում բանկերին.

ե) վճարահաշվարկային համակարգի, այդ թվում՝ վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունների, որոնք բանկ չեն, գործունեության կարգավորումը և վերահսկումը.

զ) Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պահուստների տիրապետումը, օգտագործումն ու տնօրինումը.

է) իրականացնում է դրամավարկային և ֆինանսական վիճակագրության հավաքագրումը, ամփոփումը և հրատարակումը.

ը) իրականացնում է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման վերաբերյալ տեղեկությունների հավաքագրումը, համակարգումն ու վերլուծությունը, տեղեկությունների փոխանակումը և տրամադրումը ներպետական իրավասու մարմիններին և միջազգային կազմակերպություններին, իսկ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ պետությունների իրավասու մարմիններին:

2.5.2 Ֆինանսական համակարգի միասնական կարգավորում և վերահսկողություն

Հայաստանի Հանրապետությունում ամբողջ ֆինանսական հատվածի կարգավորումն իրականացվում է 1 մարմնի՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից:

«Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի և այլ ՀՀ օրենքների համաձայն ՀՀ կենտրոնական բանկը լիցենզավորում է բանկերը, վարկային և վճարահաշվարկային կազմակերպությունները, արժույթային գործարքներ իրականացնող մասնագիտացված անձանց, ապահովագրական ընկերությունները, իրականացնում է իր կողմից լիցենզավորվող անձանց կարգավորումը և վերահսկողությունը:

2005թ. ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից մշակվել է «Հայաստանի Հանրապետությունում ֆինանսական համակարգի միավորված կարգավորման և վերահսկողության ներդրման» հայեցակարգը, որը արժանացել է ՀՀ կառավարության հավանությանը: Ըստ հայեցակարգի՝ միավորված կարգավորման և վերահսկողության ստեղծումը թույլ կտա էականորեն բարձրացնել ֆինանսական շուկայի ռիսկերի բացահայտման արդյունավետությունը, այն դյուրին կդարձնի ֆինանսական շուկայի զարգացմանն ուղղված միասնական միջոցառումների մշակման և իրականացման գործընթացը, կբարձրացնի ֆինանսական շուկայում ճգնաժամային իրավիճակների կանխարգելմանը միտված միջոցառումների արդյունավետությունը՝ էականորեն բարձրացնելով որոշումներ ընդունելու օպերատիվությունը, կնվազեցնի վերահսկողության և կարգավորման հետ կապված ծախսերը:

2005թ. դեկտեմբերի 22-ին ընդունվել է «Ֆինանսական կարգավորման և վերահսկողության միավորված համակարգի ներդրման մասին» ՀՀ օրենքը, որը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետությունում ֆինանսական կարգավորման և վերահսկողության միավորված համակարգի ներդրման ուղղությամբ իրականացվելիք միջոցառումները, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսական համակարգի այլ մասնակիցների նկատմամբ կարգավորման և վերահսկողության գործառնությունները Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկին փոխանցելու հետ կապված միջոցառումները, ՀՀ կենտրոնական բանկի որպես ֆինանսական համակարգը կարգավորող և վերահսկող մարմնի լիազորությունները:

Ըստ «Ֆինանսական կարգավորման և վերահսկողության միավորված համակարգի ներդրման մասին» ՀՀ օրենքի՝ արժեթղթերի շուկայի մասնակիցների, ներդրումային ընկերությունների, ներդրումային հիմնադրամների, կուտակային կենսաթոշակային ապահովագրություն իրականացնող կազմակերպությունների, ապահովագրական գործունեություն իրականացնողների, գրավատների նկատմամբ կարգավորման և վերահսկողության գործառնությունները փոխանցվում են Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկին: 2006թ. հունվարի 1-ից դադարում են վերը նշված անձանց լիցենզավորումը, կարգավորումը և վերահսկողությունը իրականացնող համապատասխան պետական իրավասու մարմինների, այն է Հայաստանի Հանրապետության արժեթղթերի հանձնաժողովի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության համապատասխան լիազորությունները:

ՀՀ կենտրոնական բանկը ՀՀ տարածքում գործող բանկերի, օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերի, վարկային կազմակերպությունների, վճարահաշվարկային կազմակերպությունների, արժեթղթերի շուկայի մասնակիցների, կենսաթոշակային գործունեություն իրականացնող ոչ պետական կազմակերպությունների, ապահովագրական

գործունեություն իրականացնողների, գրավատների և իրենից լիցենզիա ստացած այլ անձանց (այսուհետև՝ վերստուգվող անձինք) վերահսկողությունն իրականացնում է.

- *տեղում ստուգումների (on-site supervision) միջոցով* «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն: Տեղում ստուգումները կարող են լինել՝ հերթական, արտահերթ և նպատակային
- *ամենօրյա հեռակա վերահսկողության միջոցով (off-site supervision)* վերստուգվող անձանց կողմից օրենքով, Կենտրոնական բանկի կողմից ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերով և դրանց հիման վրա Կենտրոնական բանկի խորհրդի, նախագահի կամ վերստուգող ստորաբաժանման կողմից պահանջվող՝ Կենտրոնական բանկ ներկայացված հաշվետվությունների, տեղեկանքների, ինչպես նաև «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» օրենքով նախատեսված այլ փաստաթղթերի կամ տեղեկությունների ստուգման միջոցով:

2.5.3 ՀՀ կենտրոնական բանկի դերը վճարահաշվարկային բնագավառում

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկն ունի լայն իրավասություններ վճարահաշվարկային բնագավառում.

Գործառնական դերը

ՀՀ Կենտրոնական բանկը վճարահաշվարկային ծառայություններ է մատուցում միայն Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բանկերին, ՀՀ կառավարությանը, որոշ հասարակական հիմնադրամներին: «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում», ինչպես նաև Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների դրամական վերջնահաշվարկները ապահովելու համար ՀՀ կենտրոնական բանկը վարում է նաև պետական պարտատոմսերի գործակալ կամ դիլեր հանդիսացող, ինչպես նաև արժութային դիլեր հանդիսացող ոչ բանկ կազմակերպությունների հաշվարկային հաշիվները: Ոչ բանկային կազմակերպությունները, իրավաբանական և ֆիզիկական անձիք սպասարկվում են Հայաստանի Հանրապետությունում գործող առևտրային բանկերում:

Կենտրոնական բանկը առանցքային դեր է զբաղեցնում Հայաստանի Հանրապետությունում գործող վճարահաշվարկային համակարգերում: Այն հանդիսանում է Կենտրոնական բանկի «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի» և «Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգի» սեփականատեր և օպերատոր (տես 4.1.1 և 4.1.2 կետերը): Այդ համակարգերում վերջնահաշվարկներն իրականացվում են առևտրային բանկերի թղթակցային հաշիվների և այլ մասնակիցների հաշվարկային հաշիվների միջոցով, որոնք վարվում են ՀՀ ԿԲ-ում: Կենտրոնական բանկը հանդիսանում է ««ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի» միջոցով իրականացված քարտային գործառնությունների (տես 4.2.1 կետը) և Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների (տես 4.4 կետը) վերջնահաշվարկների գործակալ, ինչպես նաև ապահովում է Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող առևտրային և պետական արժեթղթերով առուվաճառքի գործարքների դրամական (փողային) վերջնահաշվարկը (տես 6.2 կետը):

«Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի համաձայն, հանդիսանալով ՀՀ կառավարության ֆինանսական գործակալ՝ ՀՀ ԿԲ-ն կազմակերպում է պետական պարտատոմսերի առաջնային տեղաբախումը և մարումը, տոկոսների վճարումը, հանդիսանում է թողարկված պետական պարտատոմսերի կենտրոնական պահառու, իրականացնում է պետական պարտատոմսերի երկրորդային շուկայում կատարված գործարքների վերջնահաշվարկները: ՀՀ ԿԲ-ը «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի» սեփականատերն է և օպերատորը (տես 6.1 կետը):

«Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը կարող է դրամով կամ արտարժույթով ցպահանջ կամ ժամկետային ավանդներ ընդունել միայն Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմիններից և բանկերից, միջազգային ֆինանսական և վարկային կազմակերպություններից, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ Կենտրոնական բանկի խորհրդի որոշմամբ նաև այլ անձանցից:

Դրամաշրջանառության կազմակերպման դերը

Համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 42-րդ հոդվածի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օրինական վճարամիջոց հանդիսացող թղթադրամի և մետաղադրամի (այդ թվում՝ հուշադրամի) թողարկման և շրջանառությունից հետ կանչելու և հանելու մենաշնորհը տրված է ՀՀ ԿԲ-ին:

Թողարկված և շրջանառությունից չհանված թղթադրամն ու մետաղադրամը հանդիսանում են ՀՀ ԿԲ-ի անվերապահ պարտավորությունը և ապահովված են նրա բոլոր միջոցներով: ՀՀ ԿԲ-ն կառավարում է Հայաստանի Հանրապետության արժույթի պահուստները, կազմում է Հայաստանի Հանրապետության արժույթի թողարկման ծրագիրը և ապահովում թղթադրամի և մետաղադրամի կանոնավոր մատակարարումը:

ՀՀ ԿԲ-ը կազմակերպում և ապահովում է թղթադրամի տպագրումը և մետաղադրամի (այդ թվում՝ հուշադրամի) հատումը, ՀՀ ԿԲ-ում առկա թղթադրամի և մետաղադրամի (այդ թվում՝ հուշադրամի) անվտանգ պահպանումը, ինչպես նաև օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված դեպքում՝ դրանց ոչնչացումը:

ՀՀ ԿԲ-ը սահմանում է թղթադրամի և մետաղադրամի անվանական արժեքը, չափը, կշիռը, պատկերներով ու մակագրություններով էսքիզը, պաշտպանական և վճարունակության հատկանիշները:

ԿԲ-ն անվճար փոխանակում է հնամաշ ու վնասված, սակայն վճարունակության հատկանիշներին համապատասխանող թղթադրամներն ու մետաղադրամները:

ՀՀ ԿԲ-ն ընդունում է դրամաշրջանառությունը կանոնակարգող իրավական ակտեր:

ՀՀ ԿԲ-ն թողարկում է նաև հուշադրամներ:

Հայաստանի Հանրապետության մարզերում դրամարկղային սպասարկումը ապահովվում է ՀՀ ԿԲ-ի 3 դրամարկղային տարածքային կենտրոնների միջոցով:

Վճարահաշվարկային համակարգերի հսկողություն (Oversight)

«Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն ՀՀ ԿԲ խնդիրներից է հանդիսանում գործուն վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծումն ու զարգացումը:

ՀՀ ԿԲ-ն մշտապես աշխատանքներ է տանում իր կողմից շահագործվող վճարահաշվարկային համակարգերը ավելի արդյունավետ և անվտանգ դարձնելու ուղղությամբ:

2004թ. նոյեմբերին ՀՀ ԿԲ-ի կողմից մշակվել է «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից վճարահաշվարկային համակարգի հսկողության իրականացման հայեցակարգը», որը ևս մեկ անգամ վերանայվել և հաստատվել է նախագահի համապատասխան որոշմամբ 2006թ. դեկտեմբերին: Այս հայեցակարգի նպատակն է հստակեցնել և հրապարակային դարձնել ՀՀ ԿԲ՝ վճարահաշվարկային համակարգի հսկողության քաղաքականությունը: Հայեցակարգը սահմանում է ՎՀՀ-ի նպատակները, շրջանակները, ՎՀՀ շրջանակներում ներառված համակարգերին ներկայացվող պահանջները, ՎՀՀ իրականացման գործընթացը, համագործակցությունը այլ իրավասու մարմինների հետ և ՎՀՀ արդյունքների վերաբերյալ հաշվետվությունների և տեղեկատվության տրամադրման գործընթացը: Այս հայեցակարգի հիման վրա հաստատվել է ՀՀ-ում գործող և ՎՀՀ շրջանակներում ներառված վճարային համակարգերի գնահատման ժամանակացույց:

2.5.4 Գեպոզիտների ապահովագրության սխեմաներ

2005 թվականի նոյեմբերի 24-ին ընդունվեց «Ֆիզիկական անձանց բանկային ավանդների հատուցումը երաշխավորելու մասին» ՀՀ օրենքը, որը կարգավորում է ՀՀ տարածքում գործող բանկերում ֆիզիկական անձանց, այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատերերին (այսուհետ՝ ավանդատու) պատկանող բանկային ավանդների՝ օրենքով սահմանված չափով հատուցումը երաշխավորելու հետ կապված հարաբերությունները:

Վերոնշյալ օրենքի իմաստով բանկային ավանդ է համարվում՝

ա) ավանդատուի կամ երրորդ անձի կողմից հօգուտ ավանդատուի բանկին տրամադրված կամ բանկում առկա դրամական գումարը, որը ենթակա է վերադարձման և (կամ) վճարման ավանդատուին.

բ) ավանդատուի բանկում բացված հաշվարկային, ընթացիկ, ժամկետային, խնայողական կամ այլ հաշվի վրա գտնվող դրամական միջոցները.

գ) բանկի թողարկած անվանական արժեթղթերով ներգրավված դրամական միջոցները.

դ) սույն մասի «ա», «բ» և «գ» կետերով նախատեսված դրամական միջոցների վրա հաշվարկված տոկոսների գումարները:

Վերոնշյալ օրենքի իմաստով բանկային ավանդ չեն համարվում այն դրամական միջոցները, որոնք տրամադրվել են բանկին այն օգտագործելու ռիսկն ավանդատուի կողմից ստանձնելու համաձայնությամբ կամ որպես գույք կամ գույքային իրավունքներ վարձակալելու կամ ձեռք բերելու կամ աշխատանք կամ ծառայություն մատուցելու հատուցում կամ որպես պարտավորության ապահովման միջոց:

Վերոնշյալ օրենքի հիման վրա 2005 թվականի մարտ ամսին ստեղծվել է Ավանդների հատուցումը երաշխավորող հիմնադրամ (այսուհետ՝ Հիմնադրամ), որի հիմնադիրը ՀՀ կենտրոնական բանկն է:

Հիմնադրամի միջոցները ձևավորվում են ՀՀ տարածքում գործող առևտրային բանկերի (բացառությամբ ՀՀ տարածքում ստեղծված օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերի և անվճարունակ բանկերի) կողմից կատարվող պարբերական, միանվագ և լրացուցիչ երաշխիքային վճարների հաշվին:

Պարբերական (եռամսյակային) երաշխիքային վճարների գումարի չափը կազմում է հաշվետու եռամսյակի՝ տվյալ բանկի բանկային ավանդների միջին օրական ցուցանիշի 0.05 տոկոսը, սակայն ոչ պակաս, քան տարեկան 1 միլիոն դրամը:

Միանվագ երաշխիքային վճարները վճարվում են նոր ստեղծվող բանկերի կողմից՝ բանկային գործունեության լիցենզիա ստանալու պահից 10-օրյա ժամկետում՝ 15 միլիոն դրամի չափով: Լրացուցիչ երաշխիքային վճարը կատարվում են այն դեպքում, երբ Հիմնադրամի միջոցները բավարար չեն օրենքով սահմանված կարգով և չափով երաշխավորված ավանդների հատուցումն իրականացնելու համար:

Լրացուցիչ երաշխիքային վճարների չափը հաշվարկվում է Հիմնադրամը:

Օրենքի համաձայն երաշխավորված բանկային ավանդ է համարվում ավանդատուի բանկում ներդրած դրամային և արտարժութային բանկային ավանդը՝ հետևյալ չափերով.

- եթե ավանդատուն անվճարունակ բանկում ունի միայն դրամային ավանդ՝ մինչև 2 միլիոն ՀՀ դրամ,
- եթե ավանդատուն անվճարունակ բանկում ունի միայն արտարժութային ավանդ՝ մինչև 1 միլիոն ՀՀ դրամ,
- եթե ավանդատուն անվճարունակ բանկում ունի դրամային և արտարժութային ավանդներ, և դրամային ավանդի գումարը 1 միլիոն ՀՀ դրամից ավելի է, ապա երաշխավորվում է միայն դրամային ավանդը՝ մինչև 2 միլիոն ՀՀ դրամով,
- եթե ավանդատուն անվճարունակ բանկում ունի դրամային և արտարժութային ավանդներ, և նրա դրամային ավանդի գումարը պակաս է 1 միլիոն ՀՀ դրամից, ապա երաշխավորվում է դրամային ավանդն ամբողջությամբ և արտարժութային ավանդը՝ 1 միլիոն դրամի և հատուցված դրամային ավանդի տարբերության չափով:

Ընդ որում՝ ավանդատուի՝ նույն բանկում ունեցած բոլոր դրամային ավանդները համարվում են մեկ ավանդ և ավանդատուի՝ նույն բանկում ունեցած բոլոր արտարժութային ավանդները համարվում են մեկ ավանդ:

Երաշխավորված ավանդների հատուցման դեպք է համարվում «Բանկերի և վարկային կազմակերպությունների սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով բանկին անվճարունակ կամ սնանկ ճանաչելը, և եթե բանկը ՀՀ ԿԲ խորհրդի որոշմամբ ի վիճակի չէ օրենքով և պայմանագրերով սահմանված ժամկետներում վերադարձնել ավանդները:

Երաշխավորված ավանդների հատուցման կարգը սահմանվում է վերոնշյալ օրենքով և համապատասխան այլ իրավական ակտերով:

2.5.5 Փողերի լվացումը կանխարգելող միջոցառումներ

Հայաստանի Հանրապետությունում փողերի լվացման (ՓԼ) դեմ պայքարի միջոցառումներն ընդգրկում են հետևյալ բնագավառները՝

- ՓԼ դեմ պայքարի իրավական համակարգ,
- ՓԼ դեմ պայքարի ինստիտուցիոնալ համակարգը և միջգերատեսչական համագործակցությունը,
- ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում միջազգային համագործակցությունը և ՓԼ դեմ պայքարի համակարգի միջազգային գնահատումը:

ՓԼ դեմ պայքարի իրավական համակարգը

ՓԼ դեմ պայքարի ՀՀ օրենսդրությունը սկսել է գործել դեռևս 2002 թվականից, երբ Կենտրոնական բանկի կողմից ընդունվել է «Բանկերում և վարկային կազմակերպություններում հանցավոր ճանապարհով ձեռքբերված միջոցների շրջանառության և տեռորիզմի ֆինանսավորման կանխարգելման մասին» կանոնակարգ 5-ը: Այդ կանոնակարգը, սակայն, տարածվում էր միայն ֆինանսական հաստատությունների

նկատմամբ և չէր կարգավորում ՓԼ դեմ պայքարի միջազգային ստանդարտներով սահմանված բոլոր հարցերը:

2004 թվականին ընդունվել է «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքը: Նշված օրենքը ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում հստակ սահմանում էր ֆինանսական և որոշ ոչ ֆինանսական հաստատությունների, ֆինանսական հետախուզության մարմնի, իրավապահ ու վերահսկող մարմինների գործառույթներն ու համագործակցության կարգը: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով 2004թ. ընդունված օրենքում առկա համակարգային բացերը և անհամապատասխանությունները միջազգային ստանդարտների նկատմամբ, արդեն 2008թ. ընդունվել է նոր՝ «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքը (Օրենք), որի ընդունմամբ փոփոխություններ ու լրացումներ են կատարվել շուրջ 15 այլ օրենքներում: Օրենքի հիման վրա Կենտրոնական բանկի կողմից հաստատվել են նաև մի շարք նորմատիվ իրավական ակտեր և ուղեցույցեր, որոնք կանոնակարգում են ֆինանսական հաստատությունների համար ՓԼ կանխարգելման ոլորտում սահմանվող նվազագույն պահանջները, կասկածելի գործարքների չափանիշները, տիպաբանություններ, ռիսկերի վրա հիմնված մոտեցման ուղեցույց և այլ հարցեր:

Բացի այդ, Օրենքի պահանջներից ելնելով հաշվետվություն տրամադրող անձինք ունեն նաև ՓԼ կանխարգելման ներքին իրավական ակտեր, որոնք ներկայացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկ, որն իր հերթին, վերանայում է այդ ակտերը և իր երաշխավորություններն է ներկայացնում այդ ակտերի բարելավման ուղղությամբ:

ՓԼ դեմ պայքարի ինստիտուցիոնալ համակարգը և միջգերատեսչական համագործակցությունը

ՓԼ դեմ պայքարի ինստիտուցիոնալ համակարգն ընդգրկում է՝

- ՖԳԿ-ն՝ որպես ֆինանսական հետախուզության ազգային մարմին. այն ստեղծվել է «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի կազմում: ՖԳԿ կարգավիճակն ու իրավասությունները հստակեցվել են Օրենքով, որի համաձայն՝ ՖԳԿ հիմնական իրավասությունները ներառում են հաշվետվություն տրամադրող անձանցից (ֆինանսական հաստատություններ, ինչպես նաև ոչ ֆինանսական հաստատություններ ու անձինք) Օրենքով սահմանված գումարային շեմը գերազանցող և կասկածելի գործարքների մասին հաշվետվությունների ստացումը, վերլուծությունը և իրավապահ մարմիններին ու օտարերկրյա ֆինանսական հետախուզության մարմիններին տրամադրումը:

- ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում իրավապահ մարմինները (ստորաբաժանումները). ՀՀ դատախազության, ոստիկանության և այլ իրավապահ մարմիններում առանձին ստորաբաժանումների վրա դրվել է փողերի լվացման գործերի քրեական հետապնդման գործառույթը:

- ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում վերահսկող մարմինները. ՀՀ-ում միասնական ֆինանսական վերահսկողություն իրականացնող մարմինը՝ ՀՀ կենտրոնական բանկը (Ֆինանսական վերահսկողության վարչությունը) իրականացնում է ֆինանսական հաստատությունների նկատմամբ վերահսկողություն նաև փողերի լվացման դեմ պայքարի ոլորտում: Ոչ ֆինանսական հաստատություններին ու անձանց վերահսկող մարմինների (ՀՀ արդարատաղության նախարարություն, ՀՀ ֆինանսների նախարարություն, ՀՀ ԿԱ անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտե) առջև նույնպես խնդիր է դրված իրականացնելու

իրենց կողմից լիցենզավորվող (նշանակվող) հաստատությունների ու անձանց կողմից փողերի լվացման դեմ պայքարի պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն:

Վերոնշյալ մարմինների միջև համագործակցությունն իրականացվում է՝

ա. բազմակողմ շրջանակում՝ ՀՀ Նախագահի կարգադրությամբ գործող «ՀՀ-ում դրամաներագության, պլաստիկ քարտերի և այլ վճարային գործիքների բնագավառում զեղծարարության, փողերի լվացման, ինչպես նաև ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ տարվող պայքարի հարցերով» միջգերատեսչական հանձնաժողովի աշխատանքների միջոցով.

բ. երկկողմ շրջանակում՝ ՖԳԿ և իրավապահ մարմինների՝ ՀՀ գլխավոր դատախազության, ՀՀ ոստիկանության, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության, ՀՀ ԿԱ պետական եկամուտների կոմիտեի միջև ստորագրված փոխըմբռնման համաձայնագրերի միջոցով:

ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում միջազգային համագործակցությունը և ՓԼ դեմ պայքարի համակարգի միջազգային գնահատումը

ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում ՀՀ միջազգային համագործակցության առավել կարևոր ուղղություններն են.

- Հայաստանի Հանրապետությունը հանդիսանում է Եվրասիոնիկ ՄԱՆԻՎԱԼ հանձնախմբի անդամ: Այդ կապակցությամբ, ՀՀ պատվիրակությունը մասնակցում է ՄԱՆԻՎԱԼ-ի բոլոր լիագումար նիստերին և այլ աշխատանքներին:

Այդ կապակցությամբ արժանահիշատակ է, որ Հայաստանում ձևավորված ՓԼ դեմ պայքարի համակարգը՝ իր իրավական, ինստիտուցիոնալ և արդյունավետության բաղկացուցիչներով, 2008-2009թթ. ընթացքում ՄԱՆԻՎԱԼ-ի կողմից անցել է համակողմանի գնահատում: Գնահատման հաշվետվությունը հաստատվել է 2009թ. սեպտեմբերին կայացած ՄԱՆԻՎԱԼ-ի լիագումար նիստում, որի արդյունքներով Հայաստանի ՓԼ/ԱՖ դեմ պայքարի համակարգը բարձր գնահատականներ է ստացել: Մասնավորապես արձանագրվել է Հայաստանի Հանրապետության էական առաջընթացը ՓԼ/ԱՖ դեմ պայքարի իրավական, ֆինանսական և իրավապահ ոլորտներում, ինչպես նաև՝ արդյունավետության բարձրացումը կանխարգելիչ միջոցառումներում:

- Հայաստանի Հանրապետությունը 2006 թվականին ձեռք է բերել Հանցավոր եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման կանխարգելման Եվրասիական խմբի դիտորդի կարգավիճակ: ՀՀ ներկայացուցիչները մասնակցում են նաև Եվրասիական խմբի աշխատանքներին:

- 2007 թվականին ՖԳԿ-ն դարձել է Էզմոնտ խմբի անդամ: Դրա շնորհիվ ՖԳԿ-ն համակցված է Էզմոնտ խմբի տեղեկատվական ցանցին, որի միջոցով հնարավորություն ունի արագ ու անվտանգ եղանակով տեղեկատվություն փոխանակել (հարցումներ ուղարկել ու ստանալ) աշխարհի շուրջ 120 երկրների ֆինանսական հետախուզության մարմինների հետ:

- Հայաստանի Հանրապետությունը ՓԼ դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցում է նաև ՄԱԿ-ի կառույցների, Արժույթի միջազգային հիմնադրամի, Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկի ու այլ միջազգային կազմակերպությունների հետ:

2.6 Արժեթղթերի շուկան կարգավորող գործակալի դերը

2008 թվականին OMX-ը դարձավ արդեն վերակազմավորված «Հայաստանի ֆոնդային բորսա» և «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիա» ԲԲԸ-ների սեփականատեր: Նույն թվականին ամերիկյան NASDAQ բորսային օպերատորը ձեռք բերեց շվեդական OMX բորսայական օպերատորին, որի արդյունքում «Հայաստանի ֆոնդային բորսան» և «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան» դարձան աշխարհի խոշորագույն բորսայական օպերատորի խմբից մեկի՝ NASDAQ-OMX-ի մաս: 2008 թվականին «Հայաստանի ֆոնդային բորսա» ԲԲԸ-ն վերանվանվեց «ՆԱՍԳԱԶ ՕԷՄԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ի:

Համաձայն «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի (11.10.2007թ.) Հայաստանի Հանրապետությունում արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցներ են համարվում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձինք, կարգավորվող շուկայի օպերատորը, արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատորը և օրենքով նախատեսված այլ անձինք: «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա ընդունված և արժեթղթերի շուկան կարգավորող այլ իրավական ակտերի պահանջների կատարման և պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է Կենտրոնական բանկը: Կենտրոնական բանկն իր իրավասության շրջանակներում վերահսկում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արժեթղթերի հրապարակային առաջարկ անող անձանց, հաշվետու թողարկողներին, կարգավորվող շուկայի օպերատոր հանդիսացող անձանց, Կենտրոնական դեպոզիտարիային, ինչպես նաև դրանց տնօրեններին և այլ ղեկավարներին, նրանց կազմում կամ անունից մասնագիտական որակավորման հիման վրա գործող անձանց, նշանակալից մասնակցություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև արժեթղթերի շուկայում կատարվող խոշոր գործարքներում ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ներգրավված անձանց:

2.7 Այլ մասնավոր և հասարակական ոլորտի մասնակիցների դերը

2.7.1 Հայաստանի բանկերի միություն

Հայաստանի բանկերի միությունը ՀՀ տարածքում գործող բանկերի միություն է, որը ստեղծվել է 1995թ. սեպտեմբերին: Այն ոչ առևտրային կազմակերպություն է, չի հետապնդում շահույթ ստանալու նպատակ, իսկ ստացված շահույթը չի բաշխում մասնակիցների միջև: Այն ունի ինքնուրույն հաշվեկշիռ, իր հաշիվները բանկերում: Բանկերի միությունն իր գործունեության ընթացքում ղեկավարվում է ՀՀ օրենսդրությամբ և իր կանոնադրությամբ:

Բանկերի միության հիմնական խնդիրներն են՝

- պաշտպանել և ներկայացնել Միության անդամների միացյալ շահերը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, հասարակական և միջազգային կազմակերպություններում, դատարաններում հանդես գալ որպես հայցվոր և պատասխանող,
- մասնակցել ՀՀ բանկային և ֆինանսավարկային գործունեության մասին օրենսդրական և այլ նորմատիվային ակտերի նախագծերի մշակմանը և հասարակական փորձաքննությանը,

- անդամներին ապահովել ՀՀ և արտասահմանյան բանկային գործունեության մասին տեղեկատվական նյութերով, տեղեկություններով անվտանգության վարկառուների մասին, կազմակերպել հրատարակչական աշխատանքներ,
- օժանդակել բանկային կապի առաջավոր ձևերի արմատավորմանը համակարգում՝ հաշվարկների արագացման և սպասարկման բարելավման նպատակով,
- օժանդակել բանկային ծառայությունների գործառնությունները համաշխարհային չափանիշներին հասցնելու, հաշվարկների ժամանակակից ձևերն արմատավորելու աշխատանքներին, ինչպես նաև նպաստել Հանրապետության բանկային համակարգի ինտեգրմանը միջազգային բանկային համակարգի հետ,
- մշակել և իրականացնել ծրագրեր՝ անդամ բանկերի վերապատրաստման և որակավորման բարձրացման ուղղությամբ, կազմակերպել նրանց վերապատրաստումն արտասահմանյան համապատասխան հաստատություններում,
- կազմակերպել սեմինարներ, կոնֆերանսներ, գիտաժողովներ,
- իրականացնել այլ խնդիրներ, որոնք չեն հակասում ՀՀ օրենսդրությանը և Միության կանոնադրությանը:

2.7.2 ՀՀ ֆինանսների նախարարություն

Հայաստանի Հանրապետության պետական և տեղական բյուջեների արդյունավետ կառավարման նպատակով 1996թ. վերջում ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից ստեղծվեց Հայաստանի Հանրապետության Գանձապետարանը: «Գանձապետական համակարգի մասին» ՀՀ օրենքով (27.07.2001թ.) սահմանվում է ՀՀ գանձապետական համակարգի կառուցվածքը, կարգավորվում են գանձապետարանի հետ կապված հարաբերությունները:

Գանձապետարանը կազմված է Կենտրոնական գանձապետարանից և 44 բաժանմունքներից, որոնք ապահովում են գանձապետարանի գործառնությունների կատարումը Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներում:

«Գանձապետական համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն ՀՀ ԿԲ-ը վարում է Գանձապետարանի միասնական հաշիվը և Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների կողմից բոլոր վճարումները իրականացվում են Գանձապետարանի միասնական հաշվի միջոցով: Գանձապետական բաժանմունքները վարում և կառավարում են այն կազմակերպությունների հաշիվները, որոնց ֆինանսավորումը իրականացվում է պետական բյուջեի կողմից:

2.7.3 ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար

Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի գրասենյակն անկախ կառավարման համակարգով կառույց է, հիմնադրամի իրավաբանական կարգավիճակով, որի հիմնադիրն է ՀՀ կենտրոնական բանկը: Հաշտարարի գրասենյակը կոչված է լուծելու ֆիզիկական անձ սպառողների և ֆինանսական կազմակերպությունների միջև ծագած գույքային վեճերը: Հաշտարարի ծառայություններն անվճար են, իսկ բողոքի քննման գործընթացը պարզ է, արագ և թափանցիկ:

Հաշտարարի գրասենյակը ստեղծվել է 2008 թվականի հունիսի 17-ին ընդունված «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն:

Ֆինանսական համակարգի հաշտարարն իր մասնագիտական գործունեությունը սկսել է 2009 թվականի հունվարի 24-ից: Համաձայն հիշատակված օրենքի՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարին նշանակում է հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհուրդը:

Գործունեության նպատակները

Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի գործունեության նպատակներն են՝

- Ֆինանսական ոլորտում սպառողների իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունը,
- Սպառողների պահանջների արագ, արդյունավետ և անվճար քննությունը
- Ֆինանսական համակարգի նկատմամբ հանրության վստահության բարձրացումը:

Ստեղծման անհրաժեշտությունը

Ֆինանսական համակարգի հաշտարարին սպառողը կարող է դիմել միշտ: Համաձայն «Ֆինանսական համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի՝ հաճախորդն իրավունք ունի դիմելու ֆինանսական համակարգի հաշտարարին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե նման իրավունք հաճախորդի և կազմակերպության միջև կնքած պայմանագրով նախատեսված է, թե ոչ: Ֆինանսական համակարգի հաշտարարին դիմելու հաճախորդի իրավունքը սահմանափակող համաձայնությունը կամ պայմանն առոչինչ է:

Միջազգային փորձը

Հայաստանում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի գրասենյակը ստեղծվել է՝ հիմք ընդունելով լավագույն միջազգային փորձը: Ուսումնասիրվել է ավելի քան քառասուն երկրների փորձը, հաշվի են առնվել միջազգայնորեն ընդունված մմանատիպ կառույցների անկողմնակալությունն ու արդյունավետությունը ապահովող նորմերն և ստանդարտները: Նմանատիպ կառույցներ առկա են Եվրոպական գրեթե բոլոր երկրներում, մի շարք Ասիական երկրներում, ինչպես նաև Կանադայում, Ավստրալիայում, Նոր Զելանդիայում և այլն: «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքը մշակվել է՝ հիմք ընդունելով համապատասխան ԵՄ դիրեկտիվը՝ վեճերի լուծման արտադատական կառույցների մասին:

ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՎՃԱՐԱՍԻՉՈՑՆԵՐ

3.1 Կանխիկ վճարումներ

Հայաստանի Հանրապետության արժույթը հայկական դրամն է, իսկ նրա հարյուրերորդական բաժանումը՝ լուման, որը շրջանառության մեջ է դրվել 1993թ. նոյեմբերին: ՀՀ դրամը ISO ստանդարտներում ստացել է AMD տառային և 051 թվային կոդը: Հայկական դրամը թողարկվում է (շրջանառության մեջ է դրվում) թղթադրամի և մետաղադրամի, իսկ լուման՝ մետաղադրամի ձևով: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում շրջանառության մեջ են գտնվում դրամի հետևյալ անվանատեսակները՝

- 7 տեսակի թղթադրամ՝ 500 դրամ, 1000 դրամ, 5000 դրամ, 10000 դրամ, 20000 դրամ, 50000 դրամ և 100000 դրամ,
- 13 տեսակի մետաղադրամ՝ 10 լումա, 20 լումա, 50 լումա, և 1 դրամ, 3 դրամ, 5 դրամ, 10 դրամ, 20 դրամ, 50 դրամ, 100 դրամ, 200 դրամ, 500 դրամ, 25000 դրամ:

ՀՀ ԿԲ-ից դուրս շրջանառության մեջ գտնվող կանխիկ դրամի մոտ 96.8-ը կազմում են թղթադրամները, իսկ 3.2%-ը՝ մետաղադրամները:

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի՝ քաղաքացիների մասնակցությամբ հաշվարկները, որոնք կապված չեն նրանց ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ, կարող են կատարվել կանխիկ դրամով առանց գումարի սահմանափակման:

Համաձայն «Դրամարկղային գործառնությունների մասին» ՀՀ օրենքի (26.12.2002թ.) իրավաբանական անձանց, պետական և այլ հիմնարկների, օտարերկրյա կազմակերպությունների՝ ՀՀ տարածքում գործող առանձնացված ստորաբաժանումների կողմից կանխիկ դրամով վճարումները կարող են կատարվել հետևյալ սահմանափակումներով՝

ա) ապրանքների, ծառայությունների, աշխատանքների միանվագ գնման դեպքում դրանց դիմաց կանխիկ դրամով վճարման գումարի առավելագույն չափը 2004 թվականից սկսած չպետք է գերազանցի 300000 ՀՀ դրամը,

բ) մեկ ամսվա ընթացքում ապրանքների, ծառայությունների, աշխատանքների գնումների դիմաց կանխիկ դրամով վճարման գումարի առավելագույն չափը 2004 թվականից սկսած չպետք է գերազանցի 3 մլն ՀՀ դրամը:

Թեև կանխիկ դրամով կատարված վճարումների ծավալը և քանակը հնարավոր չէ ճշգրիտ որոշել, այնուամենայնիվ ՀՀ տարածքում կանխիկ դրամը դեռևս մնում է առավել լայն տարածում ստացած վճարային գործիքը, ինչը հաճախակի է օգտագործվում հատկապես փոքր վճարումներ կատարելիս, մասնավորապես՝ մանրածախ առևտրի վճարումների, աշխատավարձերի, թոշակների և նպաստների վճարումների դեպքում, ինչպես նաև մեծածախ հաշվարկների որոշ ոլորտներում:

2010թ. հունվարի 1-ի դրությամբ շրջանառության մեջ կանխիկ դրամի ծավալը կազմել է 282674 մլն. ՀՀ դրամ, իսկ կանխիկ դրամի ծավալը դրամական զանգվածի M1 ագրեգատում կազմել է 62.5%:

3.2 Անկանխիկ վճարային գործիքներ

Հայաստանի Հանրապետությունում անկանխիկ հաշվարկները կարող են իրականացվել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ձևերով, այն է՝ վճարման հանձնարարականներով, չեկերով, վճարային քարտերով, ակրեդիտիվով, ինկասո հաշվարկներով, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված ու դրան համապատասխան բանկային կանոններով և բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով սահմանված այլ ձևերով: Անկանխիկ հաշվարկները կատարվում են բանկերի միջոցով, որոնցում բացված են համապատասխան հաշիվներ:

Համաձայն ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 929-րդ հոդվածի՝ իրավաբանական անձանց միջև հաշվարկները, ինչպես նաև քաղաքացիների մասնակցությամբ հաշվարկները՝ կապված նրանց ձեռնարկատիրական գործունեության հետ, կատարվում են անկանխիկ ձևով: Այդ անձանց միջև հաշվարկները կարող են կատարվել նաև կանխիկ դրամով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Գործարքի կողմերը կարող են պայմանագրով ընտրել անկանխիկ հաշվարկների ցանկացած ձև:

3.2.1 Կրեդիտային վճարային գործիքներ

Կրեդիտային վճարումներն այն վճարումներն են, որոնք նախաձեռնվում են վճարող հանդիսացող անձի կողմից: ՀՀ տարածքում 2009թ. վերջի դրությամբ անկանխիկ վճարումները հիմնականում իրականացվել են կրեդիտային վճարային գործիքներով (ծավալի 99.62%-ը և քանակի 86.03%-ը):

3.2.1.1 Վճարման հանձնարարականներ

Վճարման հանձնարարականը ամենատարածված անկանխիկ վճարային գործիքն է Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ վերջինս հանդիսանում է ավանդորդն կիրառվող վճարային գործիք և մյուս վճարային գործիքների համեմատ ունի գրեթե ամբողջությամբ կանոնակարգված իրավական դաշտ:

Վճարման հանձնարարականներով փոխանցումների նախաձեռնումը բանկերի հաճախորդների կողմից մեծ մասամբ իրականացվում է թղթային եղանակով: Հաշվից քաղվածքներն ու դրանց կից վճարային փաստաթղթերը, հաշվից տեղեկանքները բանկերի կողմից հաճախորդներին նույնպես տրամադրվում են թղթային եղանակով, որոշ դեպքերում նաև էլեկտրոնային եղանակով՝ մագնիսական կրիչների միջոցով:

Ներկայումս մի շարք բանկեր իրենց հաճախորդներին առաջարկում են նոր ծառայություններ՝ բանկ-հաճախորդ հեռահաղորդակցման համակարգերի (home banking) միջոցով: Ըստ 2009թ. տվյալների վճարման հանձնարարականների 5.35% հաճախորդների կողմից բանկ են ներկայացվել էլեկտրոնային եղանակով՝ այդ համակարգերի միջոցով:

Միջբանկային հատվածում կրեդիտային փոխանցումները հիմնականում նախաձեռնվում են էլեկտրոնային եղանակով, մասնավորապես 2009թ. ընթացքում միջբանկային վճարումների ծավալի 53.18 %-ը և քանակի 59.03 %-ը կազմել են էլեկտրոնային հանձնարարականները, որոնց կիրառումն ունի արագ աճի միտում:

3.2.1.2 Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականներ

Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականները բանկերի հաճախորդների կողմից կիրառվում են մեծամասամբ ՀՀ պետբյուջե և Կենսաթոշակային հիմնադրամ ֆիքսված

գումարի վճարումներ կատարելու դեպքերում: Ներբանկային գործառնությունների իրականացման ժամանակ պարբերաբար վճարումների հանձնարարականը կիրառվում է ավանդային տոկոսագումարի, վարկերի մարման, հաշվի սպասարկման միջնորդավճարների վճարման համար:

Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականներով փոխանցումների նախաձեռնումը բանկերի հաճախորդների կողմից մեծամասամբ իրականացվում է թղթային եղանակով:

3.2.1.3 Դրամական միջոցի փոխանցման հանձնարարականներով վճարումներ

ՀՀ տարածքում փոխանցումները նախաձեռնվում են նաև դրամական միջոցի փոխանցման հանձնարարականների միջոցով՝ կանխիկ գումարի վճարմամբ: Վերջիններս կիրառվում են այն պարագայում, երբ գումարը փոխանցողը չունի բանկային ընթացիկ հաշիվ: Նման եղանակով իրականացվում են ՀՀ քաղաքացիների կողմից ՀՀ տարածքում պետական/տեղական բյուջեներ զանազան տիպի վճարումների, էլեկտրաէներգիայի և կոմունալ-կենցաղային այլ վճարների նախաձեռնումը ինչպես բանկային, այնպես էլ փոստային ցանցի միջոցով: Տվյալ գործիքը լայնորեն կիրառվում է նաև դրամական (փողային) փոխանցումների համակարգերում:

3.2.2 Դեբետային վճարային գործիքներ

Դեբետային վճարումներն այն վճարումներն են, որոնք նախաձեռնվում են շահառու հանդիսացող անձի կողմից: ՀՀ տարածքում 2009թ. վերջի դրությամբ անկանխիկ վճարումներում դեբետային գործիքներով կատարված վճարումների ծավալը կազմել է ընդհանուր վճարումների 0.17 %, իսկ քանակը կազմել է 0.25%:

3.2.2.1 Ուղղակի դեբետագրման գործիքով

Ուղղակի դեբետագրման գործիքը օգտագործվում է հիմնականում մատուցվող ծառայությունների դիմաց պարբերաբար կատարվող վճարումների համար, մասնավորապես՝ ապահովագրական գումարների, տարեկան բաժանորդագրությունների դիմաց վճարման, վարկային գործառնությունների, հաշվի սպասարկման միջնորդավճարների գանձման ժամանակ, ինչպես նաև կոմունալ ծառայությունների մատուցման բնագավառում:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերի կողմից ուղղակի դեբետագրման եղանակով վճարումները իրականացվում են «Հայաստանի Հանրապետությունում միջոցների փոխանցումը ուղղակի դեբետագրման եղանակով իրականացման մասին» ՀՀ ԿԲ կարգով սահմանված կանոնների համաձայն:

ՀՀ-ում ուղղակի դեբետագրման հանձնարարականների միջոցով իրականացվող վճարումների տեսակարար կշիռը վճարումների ընդհանուր ծավալում շատ փոքր է, ինչը պայմանավորված է գործիքի առանձնահատկություններով:

3.2.2.2 Վճարման պահանջագրեր

ՀՀ-ում պահանջագրերը տնտեսվարող սուբյեկտների շրջանում լայն տարածում չեն գտել:

Միայն 1997թ. ընթացքում տեղի է ունեցել վճարային պահանջագրերով իրականացված վճարումների աճ, որը պայմանավորված է եղել ՀՀ տարածքում գործող բանկերի կողմից Գանձապետարանի կանխիկացման չեկերը սպասարկելու դիմաց վերջինիս ներկայացված վճարային պահանջագրերի աճով: Սակայն հետագայում վերջինիս կիրառումը կտրուկ նվազել է, և ներկայումս այն բավականին փոքր կիրառում ունի անկանխիկ հաշվարկներում:

3.2.2.3 Չեկեր

Մինչև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի ընդունումը ՀՀ տարածքում տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից մեծածախ առևտրային գործարքների ժամանակ որոշ չափով կիրառվել են լիմիտային չեկեր: Լիմիտային չեկերով վճարումները երաշխավորված են եղել վճարող բանկի կողմից, և դրանք դուրս են գրվել չեկի վրա նշված գումարի սահմաններում: Լիմիտային չեկերը փոխանցագրերով (endorsement) չէին կարող փոխանցվել այլ անձանց: Լիմիտային չեկերը ֆիզիկապես պահվում էին չեկատիրոջ բանկում, որը սպասարկման ընդունած լիմիտային չեկերի ռեկվիզիտների հիման վրա կազմում էր չեկերի ռեեստր և այն ներկայացնում հաշվարկային բանկ վճարման: Հաշվարկային բանկը (ՀՀ ԿԲ-ը), ստանալով չեկերի ռեեստրը, անմիջապես իրականացնում էր դրա դիմաց վճարը՝ դեպոնացնող և վճարող բանկերի՝ ՀՀ ԿԲ-ում վարվող թղթակցային հաշիվների միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի ընդունումից հետո լիմիտային (երաշխավորված) չեկերի շրջանառությունը դադարեց, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 949 հոդվածի համաձայն արգելվեց վճարողի բանկի կողմից իր վրա դուրս գրված չեկերի երաշխավորումը:

Ներկայումս հաճախորդների կողմից հիմնականում օգտագործվում են կանխիկացման չեկեր՝ հաշվից կանխիկ միջոցների դուրս գրման համար: Որոշ չափով չեկերը կիրառվում են նաև անկանխիկ վճարումներ կատարելու համար՝ հիմնականում միևնույն բանկի հաճախորդների միջև հաշվարկներում:

Հայաստանի Հանրապետությունում թողարկվող չեկերը մշակվում են ձեռքով՝ միկրոկոդավորում չի կիրառվում, ինչը պայմանավորված է չեկերով գործառնությունների փոքր քանակով և ծավալով:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում իրականացվող հաշվարկներում չեկերը մեծ կիրառում չեն գտել, ինչը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով, ինչպիսիք են՝ չեկերի կիրառման սովորույթների բացակայությունը, մանրածախ առևտրում կանխիկի գերակայությունը, կիրառվող վճարային գործիքների շարքում չեկերի համեմատաբար բարձր ռիսկայնությունը, նոր, ավելի արդյունավետ և քիչ ռիսկային վճարային գործիքների (վճարային քարտերի) կիրառումը:

3.2.3 Փաստաթղթային ակրեդիտիվ և ինկաստ

Հայաստանի Հանրապետությանում փաստաթղթային ակրեդիտիվը և ինկաստն հիմնականում կիրառվում են միջազգային գործարքներում: Չնայած տվյալ հաշվարկների ձևերը բավականին քիչ են կիրառվում, այնուամենայնիվ, վերջին տարիներին նկատվում է ակրեդիտիվային գործառնությունների որոշակի աճ:

Հայաստանի Հանրապետությունում փաստաթղթային ակրեդիտիվով և ինկաստով հաշվարկների իրականացման ժամանակ կիրառվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված նորմերը, որոնք, ըստ էության, համապատասխանում են «Փաստաթղթային ակրեդիտիվների միասնական կանոններ և կարգեր» և «Ինկաստյի ունիֆիկացված կանոններ» Փարիզի Միջազգային Առևտրային Պալատի կողմից ընդունված փաստաթղթերում սահմանված նորմերի հետ:

3.2.4 Քարտեր

Քարտային քիզնետը ՀՀ տարածքում սկսել է զարգանալ 1996թ-ից, երբ առաջին անգամ ՀՀ տարածքում գործող բանկերը սկսեցին սպասարկել և տարածել միջազգային քարտային կազմակերպությունների քարտեր՝ VISA, MASTERCARD, DINERS CLUB, AMERICAN EXPRESS և GLOBAL ACCESS (ներկայումս՝ HSBC դեբետային քարտ): Նախքինում ՀՀ բանկերի կողմից միջազգային քարտերի տարածումը և սպասարկումը հիմնականում իրականացվում էր ենթագործակալի կարգավիճակով՝ Ռուսաստանի Դաշնության բանկերի միջոցով: Նույն 1996թ-ին թողարկվել է ՀՀ առաջին տեղական բանկային քարտը՝ A-CARD-ը (վերջինիս թողարկումը դադարեցվել է 2000թ.):

2000թ.-ին ԱՄՆ-ի Միջազգային զարգացման գործակալության (USAID), ՀՀ կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի համատեղ ջանքերով հիմնադրվեց «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ը և ստեղծվեց ՀՀ տարածքում քարտերով վճարումների միասնական «Ար-Քա» վճարային համակարգը՝ Համակարգի անդամ բանկերին ընձեռելով «Ար-Քա» քարտերի թողարկման և սպասարկման հնարավորություն: Դա նպաստեց քարտային շուկայի ընդլայնմանը՝ վերջինիս հաղորդելով աճի բավականին մեծ դինամիկա:

Ներկայումս «Ար-Քա» վճարային համակարգում տարբերակվում են հետևյալ քարտային վճարային սխեմաները.

- հաշվարկային (դեբետային),
- վարկային (կրեդիտային),
- կանխավճարային:

Հաշվարկային (դեբետային) քարտերը նախատեսված են քարտապանին պատկանող դրամական միջոցների սահմաններում կանխիկ և անկանխիկ գործառնություններ իրականացնելու համար՝ քարտապանի բանկային հաշվում առկա դրամական միջոցների, այդ թվում բանկի և հաճախորդի միջև կնքվող պայմանագրի հիման վրա թողարկողի կողմից տրամադրված վարկի (օվերդրաֆտի) հաշվին.

Վարկային քարտերը (կրեդիտային) նախատեսված են թողարկողի կողմից քարտապանին տրամադրված դրամական միջոցների հաշվին քարտապանի կողմից գործառնություններ իրականացնելու համար՝ վարկային պայմանագրի պայմանների համաձայն.

Կանխավճարային քարտերը նախատեսված են քարտապանի կողմից գործառնություններ կատարելու համար (առավելագույն հասանելի մնացորդ (արժեք)՝ 500 000 ՀՀ դրամ), որոնցով հաշվարկները կատարվում են թողարկողի կողմից և հավաստում են քարտապանին վճարելու կամ դրամական միջոցներ տրամադրելու թողարկողի պարտականությունը:

«Ար-Քա» համակարգի ներքո բանկերը կարող են թողարկել հետևյալ տեսակի քարտեր՝ Debit, Classic, Business, Gold, Platinum, Affinity, Co-branded, Gift, Cash

Debit քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտը նախատեսված է ինչպես կազմակերպությունների աշխատակիցների համար որպես աշխատավարձային քարտ, այնպես էլ այլ հաճախորդների համար, որոնք ցանկանում են օգտագործել իրենց սեփական գումարները քարտի կիրառմամբ: Տվյալ քարտային ծրագրի շրջանակներում չի տրամադրվում վարկ(օվերդրաֆտ).

Classic քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտերը տարբերակվում են որպես դեբետային քարտ և/կամ վարկային քարտ: Այս քարտային ծրագիրը նախատեսված է այն հաճախորդների համար, որոնք ցանկանում են ունենալ վարկային գիծ:

Business քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտերը հանդիսանում են դեբիտային և/կամ վարկային քարտեր: Business քարտային ծրագիրը նախատեսված է իրավաբանական կազմակերպությունների համար, որոնք ցանկանում են կանոնավորել իրենց ծառայողական ծախսերը: Այդ քարտերով հնարավոր է իրականացնել գործուղման ծախսերը, ինչպես նաև տնտեսական ապրանքների, գրեմական պիտույքների, վառելիքային և ավիատոմսերի ձեռք բերման ծախսերը, այլ ծառայություններ:

Gold քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտերը հանդիսանում են դեբիտային և/կամ վարկային քարտեր: Քարտը տրամադրվում է բանկի կողմից վստահություն ձեռք բերված հաճախորդներին, որոնց հարկավոր է բարձր ծախսային լիմիտ և սպասարկման առանձնահատուկ մոտեցում: Gold քարտերի համար կիրառվում է ոսկեգույն պլաստիկ:

Platinum քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտերը հանդիսանում են դեբիտային և/կամ վարկային քարտեր: Platinum քարտատերերի սեզմենտը ձևավորվում է հիմնականում Gold քարտապաններից, որոնց անհրաժեշտ է ավելի բարձր ծախսային լիմիտ, ինչպես նաև լրացուցիչ ծառայությունների տրամադրման հատուկ մոտեցում: Platinum քարտերի համար կիրառվում է արծաթագույն պլաստիկ:

Affinity քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտերը հանդիսանում են վարկային և/կամ դեբետային քարտեր և տրամադրվում են բանկի կողմից վստահություն ձեռք բերված կամ բանկի կողմից սահմանված պայմաններին բավարարող հաճախորդներին, միայն նմանատիպ սպասարկման կետերի համապատասխան խմբում, անկանխիկ վճարումներ կատարելու համար, միաժամանակ նախատեսված գեղչեր կամ բոնուսներ ստանալու համար: Քարտը կարող է օգտագործվել միայն ԱրՔա քարտեր սպասարկող առևտրային կետերում: Affinity սպասարկող առևտրային կետերի ցանկը որոշվում է «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ Խորհրդի կողմից:

Co-branded քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտերը հանդիսանում են վարկային և/կամ դեբետային քարտեր և տրամադրվում են բանկի կողմից վստահություն ձեռք բերված կամ բանկի կողմից սահմանված պայմաններին բավարարող հաճախորդներին, տարբեր և նմանատիպ սպասարկման կետերի համապատասխան խմբում անկանխիկ վճարումներ կատարելու, միաժամանակ նախատեսված գեղչեր կամ բոնուսներ ստանալու համար: Քարտը կարող է օգտագործվել միայն ԱրՔա քարտեր սպասարկող առևտրային կետերում:

Cash քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտը դեբետային քարտ է, որը տրամադրվում է հաճախորդներին՝ բանկումատներում և/կամ կանխիկացման կետերում գործարքներ և վճարումներ իրականացնելու համար:

Gift քարտային ծրագրի շրջանակներում գործող քարտը (հետագայում՝ Gift քարտ) կանխվճարային քարտ է և ունի վերին սահմանաչափ՝ համաձայն ՀՀ գործող օրենսդրության, ծառայում է որպես նվեր քարտ, ունի քարտի համար, գործողության ժամկետ և թողարկող բանկի հայեցողությամբ կարող է ունենալ քարտատիրոջ անուն:

«ԱրՔա» համակարգում թողարկված դեբետային և վարկային քարտերով գործառնությունները կատարվում են on-line ռեժիմով և պահանջում են հեղինակայնացում, իսկ ԱԳՄ կամ ՊՈՍ տերմինալներով կանխիկացման գործարքների կատարման ժամանակ՝ նաև PIN կոդի մուտքագրում:

«ԱրՔա» քարտեր թողարկող բանկերը կարող են սահմանել քարտային մեկ գործառնության սահմանաչափը կանխիկի դուրս գրման դեպքում, ինչպես նաև օրական գործառնությունների սահմանաչափերը:

Ներկայումս «ԱրՔա» քարտերն իրենցից ներկայացնում են ինչպես մագնիսական կրիչով (շերտով) քարտեր, այնպես էլ չիպային քարտերի, որը ապահովում է քարտերով վճարումների առավել մեծ անվտանգություն և թույլ է տալիս աշխատել off-line ռեժիմով և հնարավորություն է տալիս օգտվելու ծառայությունների առավել լայն շրջանակից:

2009թ. վերջի դրությամբ «ԱրՔա» քարտերի թողարկումը և սպասարկումը իրականացնում են 19 ՀՀ առևտրային բանկեր:

2003թ.-ից ՀՀ-ում որոշակի աճ է նկատվել միջազգային ճանաչում ունեցող վճարային քարտերի (MASTERCARD, VISA) թողարկման և սպասարկման բնագավառում: 2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ տարածքում MASTERCARD-ի թողարկման և սպասարկման իրավունք ունեին 17, իսկ VISA-ի՝ 10 ՀՀ առևտրային բանկ: Երկու ՀՀ առևտրային բանկեր սպասարկում են DINERS CLUB/AMEX վճարային քարտ, և 1 առևտրային բանկ թողարկում և սպասարկում է HSBC դեբետային քարտեր:

Ներկայումս ՀՀ-ում քարտային գործառնությունների զարգացման աճ է նկատվում, ինչը պայմանավորված է հիմնականում հասարակության մեջ քարտային բիզնեսի կուլտուրայի աստիճանաբար զարգացմամբ, մարդկանց մոտ քարտային գործառնությունների հարմարավետության գիտակցմամբ, առևտրի և սպասարկման կետերի շահագրգռվածության բարձրացմամբ, բանկերի կողմից մրցակցության ուժեղացմամբ և ընդհանուր առմամբ միջազգային քարտային բիզնեսի զարգացման տեմպերիցներով:

2009թ. վերջի դրությամբ շրջանառության մեջ գտնվող քարտերի քանակը կազմել է 579 431, այդ թվում՝ 297 267 միջազգային քարտեր և 282 164 «ԱրՔա» քարտեր: 2009թ. ընթացքում քարտային գործառնությունների ծավալը (այդ թվում՝ միջազգային քարտերով) կազմել է 428 248 մլն. ՀՀ դրամ, որից անկանխիկ վճարումների ծավալը կազմել է 7.2%:

Չնայած այն հանգամանքին, որ քարտային գործառնությունները Հայաստանի Հանրապետությունում ունեն աճի մեծ միտում, այնուամենայնիվ մեծ տեսակարար կշիռ են կազմում քարտերով կանխիկացման գործառնությունները, ինչը հիմնականում պայմանավորված է դեռևս սպասարկման լայնածավալ ցանցի բացակայությամբ:

ՀՀ-ում անկանխիկ վճարումների զարգացման նպատակով ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից մշակման փուլում է գտնվում «Կանխիկի սահմանափակման մասին» ՀՀ օրենքը, համաձայն որի նախատեսվում է օրենքով սահմանված որոշակի գումարը գերազանցող հարկերի, տուրքերի, պարտադիր այլ վճարների ընդունումը, կենսաթոշակների, կրթաթոշակների, նպաստների, ապահովագրական հատուցումների, աշխատավարձերի վճարումներն իրականացնել անկանխիկ եղանակով³: Օրենքի այս դրույթն ապահովելու նպատակով նախատեսվում են աշխատանքներ տանել առևտրի/սպասարկման կետերում անկանխիկ վճարումների ընդունումն ապահովելու լայն ցանցի (մասնավորապես՝ վճարային քարտեր սպասարկող սարքավորումների) ստեղծման ուղղությամբ:

3.2.4.1 Հաշվարկային (դեբետային) քարտեր

ՀՀ տարածքում թողարկվող հաշվարկային (դեբետային) քարտերի մեծամասնությունը (ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային) հիմնականում աշխատավարձային քարտեր են,

³ Օրենքով սահմանված դրույթները կգործեն 2009թ.-ից՝ Երևան քաղաքում, 2010թ.-ից՝ ՀՀ մարզերի վարչական կենտրոններում, 2011թ.-ից՝ այլ բնակավայրերում

որոնք կամ կցված են քարտատերերի ընթացիկ հաշիվներին կամ հատուկ քարտային հաշիվներին: ՀՀ տարածքում դեբետային քարտերով իրականացվող գործառնությունները քարտային հաշիվների վրա արտացոլվում են առավելագույնը հաջորդ աշխատանքային օրվա ընթացքում: Դեբետային քարտերի համար բանկերի կողմից հաճախորդների համար կարող են սահմանվել վարկային գծի (օվերդրաֆտի) հնարավորություններ:

ՀՀ տարածքում շրջանառության մեջ գտնվող հաշվարկային (դեբետային) քարտերի քանակը 2009թ. վերջի դրությամբ կազմել է 508339, որն իրենից ներկայացնում է շրջանառվող քարտերի 88%-ը: Հաշվարկային (դեբետային) քարտերի մեջ միջազգային քարտերի տեսակարար կշիռը կազմում է 49%, իսկ «ԱրՔա» քարտերինը՝ 51%-ը:

3.2.4.2 Վարկային քարտեր

Ներկայումս ՀՀ-ում վարկային քարտերը թողարկվում են միայն բանկերի կողմից⁴:

ՀՀ տարածքում շրջանառվում են ինչպես տեղական «ԱրՔա», այնպես էլ միջազգային (MASTERCARD և VISA CARD) վարկային քարտեր: Վարկային քարտերը կազմում են շրջանառության մեջ գտնվող քարտերի քանակի 12%-ը և դեռևս չունեն մեծ կիրառություն: Վերջինս պայմանավորված է նաև բանկերի կողմից վարվող քաղաքականությամբ, մասնավորապես՝ վարկավորել որոշակի վարկային պատմություն և կայուն եկամուտ ունեցող հաճախորդներին:

3.2.4.3 Կանխավճարային քարտեր

Ներկայումս ՀՀ-ում կանխավճարային քարտերը թողարկվում են բանկերի կողմից:

ՀՀ տարածքում շրջանառվում են միայն Արքա և VISA Gift կանխավճարային քարտեր և կազմում են շրջանառության մեջ գտնվող քարտերի քանակի 0.1%-ը:

3.2.4.4 ԱԳՄ (ATM) և ՊՈՍ (POS) տերմինալների ցանցեր

«ԱրՔա» քարտային վճարային համակարգի մասնակիցները ստեղծել և զարգացնում են ԱԳՄ և ՊՈՍ տերմինալների միասնական ցանց, որը հնարավորություն է տալիս «ԱրՔա» քարտապաններին ստանալ կանխիկ դրամ, ինչպես նաև իրականացնել անկանխիկ վճարումներ:

Նախքինում «ԱրՔա» քարտային վճարային համակարգի մասնակից չհանդիսացող 2 առևտրային բանկեր, որոնք թողարկում և սպասարկում են միջազգային VISA վճարային քարտեր, 2009թ. վերջում նույնպես ստացել են հնարավորություն առաջարկել իրենց մասնավոր ԱԳՄ-ի և ՊՈՍ տերմինալների ցանցերը «ԱրՔա» համակարգի անդամ բանկերի հաճախորդներին:

«HSBC Հայաստան» բանկը ստեղծել է իր ԱԳՄ-ի ցանցը, որը ապահովում է HSBC դեբետային քարտերի, VISA, MASTER միջազգային քարտերի սպասարկումը: Այդ ցանցի միջոցով իրականացվում են ոչ միայն կանխիկացման գործառնություններ, այլև ընթացիկ/քարտային հաշվից փոխանցումներ, կանխիկով դեպոզիտի ընդունում, քարտային հաշվի շարժի մասին տեղեկացում:

Ընդհանուր առմամբ 2009թ. վերջի դրությամբ ՀՀ տարածքում վճարային քարտեր սպասարկող ցանցերը սարքավորված են 2720 ՊՈՍ տերմինալներով և 702 ԱԳՄ-ներով:

3.2.5 Փոստային դրամական փոխանցումներ

⁴ համաձայն «Վարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի, ունիվերսալ վարկային կազմակերպությունները նույնպես կարող են թողարկել վարկային քարտեր

ՀՀ տարածքում փոստային փոխանցումները մատուցվում են «Հայփոստ» ՓԲԸ-ի կողմից:

Դրամական փոխանցումները փոստային կապի ավանդական ծառայություններից են, որոնք իրականացվում են ինչպես ՀՀ տարածքում, այնպես էլ ՀՀ տարածքից դուրս: «Հայփոստ» ընկերությունը, հանդիսանալով ՀՀ տարածքում փոստային ազգային օպերատոր մատուցում է փոստային կապի ունիվերսալ ծառայությունների մատուցում: Ինչպես ավանդական փոստային (թղթային) դրամական փոխադրությունների, այնպես էլ էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների ծառայություններ:

«Հայփոստ» ՓԲԸ իրականացնում է փոստային թղթային փոխադրությունների փոխանակում 130 երկրների հետ, ինչպես նաև փոստային թղթային փոխադրություններ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում: Դրամական փոխադրությունների վճարումը կատարվում է ազգային դրամով և ԱՄՆ դոլարով:

«Հայփոստ» ՓԲԸ 2003թ-ից ՀՀ տարածքում ներդրել և զարգացնում է դրամական միջոցների փոխանցման նոր համակարգ՝ Ներհանրապետական էլեկտրոնային արագացված դրամական փոխադրություններ (ԵԴՓ): Էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների միջոցով դրամական միջոցների փոխադրում կարող է իրականացնել ցանկացած անհատ և իրավաբանական անձ, առանց բանկային հաշիվներ բացելու: Էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների համակարգը գործում է ՀՀ գրեթե ամբողջ տարածքում:

Էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների համակարգով փոխանցվող գումարը հասցեատիրոջը կարող է վճարվել 10-15 րոպեում, հաշված այն պահից, երբ ուղարկողին տրվել է դրամական փոխադրության ընդունման կոդը:

Էլեկտրոնային դրամական փոխադրության առավելագույն գումարը կազմում է մեկ միլիոն դրամ: Էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների քանակը մեկ օրվա ընթացքում անսահմանափակ է:

ՀՀ տարածքում էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների ընդունումն ու վճարումն իրականացվում է ազգային արժույթով՝ ՀՀ դրամով:

«Հայփոստ» ՓԲԸ իրականացնում է արագ փոստային ծառայություն «ԱՓԾ», որի միջոցով ապահովում է շուրջ 190 անդամ երկրների միջև փաստաթղթերի և ծանրոցների առաքում: Օգտագործելով իր փոստային ցանցը «Հայփոստ» ՓԲԸ-ն 2005թ-ից մատուցում է արագընթաց էլեկտրոնային դրամական փոխադրությունների ծառայությունը STEFI համակարգի միջոցով: Արտերկրների հետ դրամական փոխադրությունների փոխանակումը կատարվում է Համաշխարհային Փոստային Միության գլխավոր սեռվերի միջոցով (ք. Բեռն, Շվեյցարիա): Յուրաքանչյուր փոխադրությունը պաշտպանված է համաշխարհային կարգի անվտանգության համակարգով:

Միաժամանակ հանդիսանալով դրամական միջոցների փոխանցում իրականացնող կազմակերպություն վերջինիս ՀՀ ԿԲ խորհրդի որոշման հիման վրա տրամադրվել է «Կոնտակտ», «Blissko» և «Coinstar» դրամական փոխանցումների արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգում մասնակցության թույլտվություններ, որի հիման վրա իրականացնում է դրամական միջոցների ընդունում/կատարում և վճարում:

«Հայփոստ» ՓԲԸ իրականացնում է նաև պետական որոշ հարկատեսակների և վարձավճարների ընդունում և սոցիալական վճարների կատարում:

3.2.6 Նորամուծություններ

Ներկայումս որոշ առևտրային բանկերն իրենց հաճախորդներին մատուցում են բանկ-հաճախորդ հեռահաղորդակցման համակարգերի (home banking) ծառայություններ, որն իրենից ներկայացնում է հաշվի հեռակառավարման այնպիսի տարբերակ, որի ժամանակ հաճախորդը հնարավորություն է ստանում իր բանկին կարգադրություններ տալ՝ առանց բանկ այցելելու: Այնուամենայնիվ, այս համակարգերով իրականացվող գործառնությունները դեռ շատ փոքր ծավալ են կազմում:

Հաշվի առնելով այն, որ Հայաստանում աճում է Ինտերնետից օգտվողների քանակը՝ ՀՀ-ում սկսվել է նկատվել նման ծառայության նկատմամբ որոշակի պահանջարկ: Մրցակցային առավելություններ ձեռք բերելու և հաճախորդների պահանջները բավարարելու նպատակով ՀՀ որոշ բանկեր արդեն սկսել են մատուցել Internet banking-ի ծառայություններ, որոնք սակայն դեռ ավելի շատ պասիվ բնույթի ոչ ֆինանսական գործառնություններ են, օրինակ՝ Ինտերնետի միջոցով հաշվի դիտարկում:

Ներկայումս վերը նշված ծառայությունների միջոցով հնարավոր է դիտել բոլոր տեսակի հաշիվների քաղվածքները (ներառյալ քարտային հաշիվները), դիտել վարկերի փաստացի մնացորդի վերաբերյալ քաղվածքները, մարման գրաֆիկները, ինչպես նաև կատարել փոխանցում ցանկացած տիպի հաշիվներից, այդ թվում և կոմունալ վճարումներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում աստիճանաբար սկսում է զարգանալ նաև բջջային հեռախոսակապի միջոցով բանկային ծառայությունների (դեռևս ոչ ֆինանսական բնույթի) մատուցումը (mobil banking), օրինակ՝ հաշվով կատարված գործառնության վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրում բջջային հեռախոսի միջոցով (SMS հաղորդագրություն):

2009թ. մշակվել են նաև «Ինտերնետով (internet banking) և բջջային հեռախոսով(mobile-banking) վճարային ծառայությունների էությունը և զարգացման հեռանկարները» հայեցակարգային փաստաթուղթը, որով ներկայացվել են վերոնշյալ ծառայությունների զարգացման ուղղությունները ՀՀ-ում:

Չնայած այն բանի, որ «ԱրՔա» վճարային համակարգը նորաստեղծ համակարգ է և ունի ընդամենը մի քանի տարվա պատմություն՝ այն արագորեն ներդնում է այն բոլոր նոր ծառայությունները, որոնք առաջարկվում են քարտային բիզնեսի բազմամյա պատմություն ունեցող երկրներում:

Այսպես, «ԱրՔա» վճարային համակարգի ԱԳՄ-ի միջոցով քարտապանները բացի կանխիկ գումարի ստացումից, կարող են նաև կատարել կոմունալ վճարումներ, դիտարկել քարտային հաշվի մնացորդը, ձեռքբերել բջջային հեռախոսների լիցքավորման քարտեր:

«ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի կողմից 2003թ.-ից սկսվել են մատուցվել Ինտերնետի միջոցով կոմունալ վճարումների կատարման, իսկ 2004թ.-ից՝ նաև որոշ ինտերնետ-խանութներում վճարումների կատարման, հեռախոսային քարտերի դիմաց վճարումների կատարման ծառայություններ: 2005թ. սեպտեմբերին ներդրվել է Ինտերնետի միջոցով «ԱրՔա» քարտային հաշվից մեկ այլ քարտային հաշվի վրա փոխանցումների կատարման մեխանիզմը:

«Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի կողմից աշխատանքներ են տարվում չիպային քարտերի թողարկման և սպասարկման ուղղությամբ: 2005թ. միջազգային վճարային քարտեր սպասարկող ՀՀ բանկերը ապահովել են VISA սմարթ քարտերի սպասարկումը իրենց ՊՈՍ տերմինալների ցանցում: 2006թ. ընթացքում ավարտել են վերը նշված աշխատանքները՝ ապահովելով VISA և MASTERCARD սմարթ քարտերի սպասարկումը ինչպես ՊՈՍ տերմինալների, այնպես էլ ԱԳՄ ցանցում:

Հայաստանի Հանրապետությունում սկսել է նկատվել նաև էլեկտրոնային փողերի (e-money) նկատմամբ որոշակի հետաքրքրվածություն՝ ինչպես բանկերի, այնպես նաև առևտրային կազմակերպությունների կողմից:

ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվ ուսումնասիրությունների արդյունքում մշակվել և ԿԲ խորհրդի կողմից հաստատվել են «Էլեկտրոնային փող թողարկելու թույլտվության տրամադրման, կասեցման և դադարեցման կարգն ու պայմանները, էլեկտրոնային փող թողարկողներին ներկայացվող պահանջների վերաբերյալ» կանոնակարգ 16/1-ը և «Էլեկտրոնային փողերի թողարկման և սպասարկման (շրջանառություն) կարգն ու պայմանները, էլեկտրոնային փողերով գործարների իրականացմանը ներկայացվող պահանջների վերաբերյալ կանոնակարգ 16/2-ը:

Համաձայն ներկայացված կանոնակարգերի կախված թե որտեղ է արտացոլված թողարկողի պարտավորությունը, էլեկտրոնային փողերը լրասկարգվել են 2 տեսակի՝

1. քարտային էլեկտրոնային փող (էլեկտրոնային քսակ (e-purse)), որն իրենից ներկայացնում է քարտի վրա գրառված էլեկտրոնային փող (card-based e-money), դրամական արժեք, որը պարունակվում է քարտի վրա կամ այլ սարքավորման մեջ տեղադրված միկրոպրոցեսորում (չիպում), և որի օգտագործման ժամանակ դրամական արժեքը պակասեցվում է իրական ժամանակում, և գործարքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը փոխանցվում է թողարկողի կողմից վարվող կենտրոնացված տվյալների շտեմարան:

Էլեկտրոնային քսակները իրենց հերթին բաճանվել են՝

վերալիցքավորվող էլեկտրոնային քսակներ՝ քարտի վրա կամ այլ սարքավորման մեջ տեղադրված միկրոպրոցեսորում/չիպում պարունակող դրամական արժեք, որը հնարավոր է վերալիցքավորել, և

մեկանգամյա օգտագործման էլեկտրոնային քսակներ՝ քարտի վրա տեղադրված միկրոպրոցեսորային չիպում պարունակվող մեկանգամյա օգտագործման համար նախատեսված դրամական արժեք, որը հնարավոր չէ վերալիցքավորել:

2. վիրտուալ փող կամ համակարգչային փող (e-cash or digital cash), որն իրենից ներկայացնում է ծրագրային ապահովման վրա գրառված էլեկտրոնային փող (server-based e-money), համակարգչի կամ այլ էլեկտրոնային սարքի վրա տեղադրված օպերացիոն համակարգ և հատուկ ծրագրային ապահովում, որը թույլ է տալիս այն օգտագործողին համապատասխան ցանցում կամ ինտերնետում նախապես ձեռք բերված վիրտուալ/ցանցային փողի (կանխավճարված էլեկտրոնային արժեքի) միջոցով կատարել վճարում մատուցվող ծառայությունների դիմաց. որպես կանոն, համակարգչի հատուկ ծրագրային ապահովումը հնարավորություն է տալիս ապրանքների և ծառայությունների ձեռքբերման համար վճարվող դրամական միջոցները փոխանցել հեռահաղորդակցման ցանցերի (օրինակ՝ Ինտերնետի) միջոցով:

Միաժամանակ սահմանվել է, որ ՀՀ տարածքում պետք կիրառվի էլեկտրոնային փողերի շրջանառության փակ մոդել: Փակ մոդելի գաղափարի համաձայն այն պետք է լինի կառուցված, այնպես, որ հնարավոր չլինի վերաօգտագործել էլեկտրոնային փողերը (երբ մատուցված ծառայության դիմաց ստացված էլեկտրոնային փողը պարտադիր պետք է ներկայացվեն այն թողարկողին՝ դրա դիմաց համարժեք դրամական միջոցներ ստանալու համար):

Տվյալ կանոնակարգերի ներքո էլեկտրոնային փող թողարկողարկելու հնարավորություն են ստացել նաև դրամական միջոցների փոխանցում իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպություններ: Միաժամանակ սահմանվել է բանկերի և դրամական միջոցների

փոխանցում իրականացնող վճարահաշվարկային կազմակերպությունների կողմից էլեկտրոնային փողերի սպասարկման (շրջանառություն), վերահսկողության, հաշվետվությունների լրացման և տրամադրման, պարտավորությունների մարման կարգն ու պայմանները: Որպես պարտադիր պահանջ սահմանվել է նաև յուրաքանչյուր էլեկտրոնային փող օգտագործողի նույնականացումը, ինչպես նաև մեկ օգտագործողի ամուսնով բացված հաշվառման հաշվի վրա պահվող դրամական արժեքի առավելագույն գումար (200 000 ՀՀ դրամ):

3.3 Պետական անկանխիկ վճարումներ

ՀՀ-ում պետական վճարումներն իրականացվում են ՀՀ ֆինանսների նախարարության (այսուհետ՝ ՖՆ) կողմից ստեղծված Հայաստանի Հանրապետության Գանձապետարանի միջոցով:

Գանձապետարանը կազմված է Կենտրոնական գանձապետարանից և 44 բաժանմունքներից (ՏԳԲ-տարածքային գանձապետական բաժանմունք), որոնք ապահովում են գանձապետարանի գործառույթների կատարումը Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներում:

Գանձապետարանը հանդիսանում է ՀՀ ԿԲ «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի» ուղղակի մասնակից: «Գանձապետական համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն ՀՀ ԿԲ-ն վարում է Գանձապետարանի միասնական հաշիվը, և Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների կողմից վճարվող, ինչպես նաև ՀՀ բյուջե ուղղված բոլոր վճարումներն իրականացվում են Գանձապետարանի միասնական հաշվի միջոցով:

Գանձապետական միասնական հաշիվը ներառում է ՖՆ կողմից վարվող հետևյալ ենթահաշիվները՝

- ՖՆ կողմից վարվող ենթահաշիվներ (ՀՀ պետական բյուջեի միջոցների ենթահաշիվ, արտաքին վարկերի և դրամաշնորհների միջոցների ենթահաշիվ, պետական մարմինների դեպոզիտային հաշիվների ենթահաշիվ),
 - ենթահաշիվներ, որոնք վարվում են ՖՆ կողմից, բայց միջոցները տնօրինում են կառավարության մարմինները (արտաբյուջետային միջոցների ենթահաշիվ, համայնքների միջոցների ենթահաշիվ, սոցապ հիմնադրամի միջոցների ենթահաշիվ, պետական մարմինների այլ դեպոզիտային հաշիվների ենթահաշիվ):
- ՀՀ ԿԲ-ն Գանձապետարանի համար վարում է նաև.
- գանձապետական արտաբյուջային միասնական հաշիվը,
 - Գանձապետարանի անվամբ բացված այլ հաշիվներ:

Գանձապետական հաշիվներից կանխիկ դրամով վճարումներ կարող են իրականացվել բյուջետային ծախսերի տնտեսագիտական դասակարգման միայն հետևյալ հոդվածներով՝

- աշխատավարձ և դրան հավասարեցված վճարումներ,
- նպաստներ,
- գործուղման և ծառայողական շրջագալությունների ծախսեր (բացառությամբ օդային տրանսպորտի),
- կրթաթոշակներ,
- կենսաթոշակներ,

- այլ անհատույց հատկացումներ ֆիզիկական անձանց՝ բացառությամբ իրավաբանական անձանց միջոցով նշված գումարների հատկացման դեպքերի:

Կանխիկ դրամի ձևով վճարումներն իրականացվում են առևտրային բանկերի միջոցով՝ ՖԷՆ հետ կնքված պայմանագրերի հիման վրա: Առևտրային բանկերի ցանցը կիրառվում է նաև անհատների և իրավաբանական անձանց կողմից հարկերի և հարկերին հավասարեցված վճարումների հավաքագրման համար:

2009թ. ընթացքում Գ-անձապետարանի կողմից նախաձեռնվել է 48 739 վճարում՝ 2 071 մլրդ. ՀՀ դրամ ծավալով, որը հանդիսանում է ՀՀ ԿԲ վճարային համակարգերի միջոցով իրականացված ընդհանուր հաշվարկների 18%-ը:

Գ-անձապետական բաժանմունքները վարում և կառավարում են այն կազմակերպությունների հաշիվները, որոնց ֆինանսավորումը իրականացվում է պետական բյուջեի կողմից: Բյուջետային ցանկացած հիմնարկության կողմից նախաձեռնված բոլոր վարչական վճարումները պետք է հավաստագրվեն համապատասխան ՏԳԲ-ի կողմից՝ բյուջետային վճարումների ընդհանուր ծրագրով սահմանված գումարների սահմաններում: ՏԳԲ-ի կողմից հավաստագրումից հետո վճարման հանձնարարագիրն ուղղվում է Կենտրոնական Գ-անձապետարան, որն էլ նախաձեռնում է վճարումը շահառուին Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի միջոցով: Միջոցները ելքագրվում են Գ-անձապետարանի միասնական հաշիվից և ՀՀ առևտրային բանկերի միջոցով ուղղվում շահառուներին:

Նմանատիպ գործընթաց է սահմանված նաև պետական և համայնքային հիմնարկների աշխատողներին աշխատավարձի վճարման համար, որը վերջիններս ստանում են բացառապես բանկային հաշիվներով:

ՀՀ մարզերում կենսաթոշակները վճարվում են Հայփոստի միջոցով: Կենսաթոշակային հիմնադրամն ունի 40 մասնաճյուղ, որոնք պատասխանատու են երկրում թոշակառուների մասին տեղեկատվության հավաքագրման և թարմացման համար: Յուրաքանչյուր ամիս Կենսաթոշակային հիմնադրամի բոլոր մասնաճյուղերը թոշակառուների և վերջիններիս թոշակը բաժանող փոստային կոնկրետ մասնաճյուղի վերաբերյալ տեղեկատվությունը տրամադրում են Կենսաթոշակային հիմնադրամի գլխամասին, որը կազմում է միասնական ցանկ և ուղարկում այն Գ-անձապետարանին: Այս ցանկը պարունակում է թոշակառուների անունները, նրանց վճարվող գումարը և տվյալ թոշակառուին սպասարկող փոստային բաժանմունքի նույնականացման համարը: Գ-անձապետարանում տեղեկատվությունը խմբավորվում է ըստ Հայփոստի բաժանմունքները սպասարկող առևտրային բանկերի, որը Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի միջոցով ուղղվում է համապատասխան բանկերին: Վերջիններս կրեդիտագրում են Հայփոստի բաժանմունքի համապատասխան հաշիվը, որից հետո բաժանմունքի կողմից իրականացվում է կենսաթոշակների վճարումը հանրությանը: Կենսաթոշակառուները կենսաթոշակը կարող են ստանալ կանխիկով կամ վճարային քարտի միջոցով:

ԳԼՈՒԽ 4. ԳՈՐԾՈՂ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ

ՀՀ տարածքում դրամական միջոցների փոխանցումները իրականացվում են հետևյալ վճարային համակարգերի միջոցով

1. ներբանկային վճարումների համակարգեր, որոնք ապահովում են միևնույն բանկի հաճախորդների միջև հաշվարկները,
2. միջբանկային վճարային համակարգեր, որոնցում վերջնահաշվարկն իրականացվում է առևտրային բանկերի փոխադարձ լորո/նոստրո հաշիվներով,
3. Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի վճարային համակարգեր, որոնցում վերջնահաշվարկն իրականացվում է համակարգի մասնակիցների՝ Կենտրոնական բանկում բացված հաշիվների միջոցով,
4. «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգը», որն իրականացնում է «ԱրՔա» քարտերով գործառնությունների պրոցեսինգն ու քլիրինգը և ապահովում վերջնահաշվարկը:

Ներբանկային փոխանցումները թե՛ ծավալով և թե՛ քանակով մեծ տեղ են զբաղեցնում ընդհանուր վճարումների կառուցվածքում: Մասնավորապես՝ 2009թ.-ին ներբանկային փոխանցումները կազմել են ամբողջ վճարումների ծավալի 6.14%-ը և քանակի 52.19%-ը: Ներբանկային միջմասնաճյուղային փոխանցումների հիմնական մասն իրականացվում է էլեկտրոնային եղանակով՝ CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի միջոցով, մոդեմային կապի կամ որոշ դեպքերում ինտերնետի միջոցով: Ներբանկային փոխանցումները իրականացվում են բանկի կողմից սահմանված ներքին կանոնների համաձայն՝ միաժամանակ պահպանելով ՀՀ ԿԲ կողմից սահմանված պահանջները:

Առևտրային բանկերի փոխադարձ լորո/նոստրո հաշիվներով փոխանցումները հիմնականում իրականացվում են ինչպես թղթային, այնպես էլ էլեկտրոնային եղանակով, այդ թվում՝ SWIFT-ի, տելեքսի, ինչպես նաև մոդեմային կապի միջոցով: Փոխանցումների վերջնահաշվարկն իրականացվում է առևտրային բանկերի փոխադարձ լորո/նոստրո հաշիվներով, իսկ վերջիններիս իրականացումը կարգավորվում է փոխադարձ պայմանագրերով: Այս փոխանցումները մեծ տեղ չեն զբաղում ընդհանուր վճարումներում. 2009թ.-ին կազմել են ամբողջ վճարումների ծավալի 93.67%-ը և քանակի 47.7%-ը:

ՀՀ Կենտրոնական բանկի վճարային համակարգերի միջոցով փոխանցումները 2006թ.-ին կազմել են ընդհանուր վճարումների ծավալի 72.35%-ը և քանակի 43.65%-ը:

«ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգը՝ ՀՀ-ում գործող միակ մանրածախ վճարումների համակարգն է, որն ապահովում է «ԱրՔա» վճարային քարտերով, իսկ 2003թ.-ից մաս միջազգային վճարային համակարգերի VISA և MASTERCARD վճարային քարտերով գործառնությունների պրոցեսինգը և քլիրինգը:

4.1 ՀՀ ԿԲ վճարային համակարգեր

ՀՀ տարածքում միջբանկային փոխանցումները գլխավորապես իրականացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային համակարգերի միջոցով՝

1. էլեկտրոնային վճարումների համակարգ,
2. թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգ,
3. հաշվարկների քլիրինգային (զուտ) համակարգ:

Այս համակարգերում վերջնահաշվարկներն իրականացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի «Գործառնական օր» ծրագրային համակարգում, որը ապահովում է ՀՀ կենտրոնական բանկի հաշվապահական հաշվառման «Գլխավոր գրքի» (General ledger) վարումը, և որում հաշվառվում են նաև ՀՀ կենտրոնական բանկի հաճախորդների դրամական հաշիվները և հաշիվներով իրականացվող ֆինանսական տրանզակցիաները:

Վերոնշյալ համակարգերը չունեն փոխանցումների իրականացման գումարային սահմանափակումներ. համակարգով կարող են իրականացվել ինչպես մեծածավալ, այնպես էլ փոքրածավալ վճարումներ (օրինակ՝ բյուջեին ուղղված վճարումներ, տնտեսվարող սուբյեկտների՝ միմյանց ուղղված վճարումներ, քաղաքացիների մասնավոր տրանֆերտներ և այլն):

4.1.1 Կենտրոնական բանկի էլեկտրոնային վճարումների համակարգ (ԷՎՀ)

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգը հանդիսանում է միջբանկային վճարային կարևորագույն համակարգերից մեկը, որի ներդրումը ՀՀ տարածքում գործող բանկերում և նրանց մասնաճյուղերում սկսվել է 1997թ.-ից: 2009թ. ընթացքում Էլեկտրոնային վճարումների համակարգով իրականացված վճարումները կազմել են Կենտրոնական բանկի միջոցով իրականացված վճարումների քանակի 51.38%-ը և ծավալի 94.75%-ը: ԷՎՀ-ի սեփականատեր և օպերատոր հանդիսանում է ՀՀ կենտրոնական բանկը, որը միևնույն ժամանակ վերահսկում և կարգավորում է համակարգի գործունեությունը, մշակում է համակարգի զարգացման քաղաքականությունը և ապահովում է դրա իրականացումը: Էլեկտրոնային վճարումների համակարգն աշխատում է ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների (RTGS) իրականացման ռեժիմով, ինչը նշանակում է, որ համակարգ մուտքագրված վճարային կարգադրությունների մշակումը և վերջնահաշվարկը կատարվում է առանձին՝ ըստ յուրաքանչյուր վճարային կարգադրության: Համակարգում վճարային հաղորդագրությունների հոսքերի կառուցվածքը V տիպի է:

ա) օրենսդրական դաշտը և կարգավորումը

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի գործունեությունը կարգավորվում է ՀՀ օրենքներով, ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից մշակված «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի աշխատանքային արարողակարգ», «Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում կիրառվող հաղորդագրությունների ֆորմատները» կանոնակարգիչ ակտերով, ինչպես նաև ՀՀ ԿԲ և մասնակիցների միջև կնքված պայմանագրերով:

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում կիրառվող պաշտպանական մեխանիզմները, էլեկտրոնային ստորագրության կիրառումը, համակարգի մասնակիցներին ներկայացվող անվտանգության պահանջները և դրանց հետ կապված վեճերի լուծման կարգը սահմանված է բազմակողմանի միջբանկային համաձայնագրով:

Կենտրոնական բանկի՝ որպես CBANet միջբանկային համակարգչային ցանց և էլեկտրոնային վճարումների համակարգ ներդնողի ու սպասարկողի, և տվյալ մասնակցի՝ որպես վերոհիշյալ ցանցը և վճարումների համակարգը օգտագործողի իրավունքները, պարտավորությունները և պատասխանատվությունը սահմանված են ՀՀ Կենտրոնական բանկի և էլեկտրոնային վճարումների համակարգի յուրաքանչյուր մասնակցի միջև կնքված երկկողմանի պայմանագրով:

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ստեղծման հետ կապված Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից մշակվեց և 1996թ. հոկտեմբերի 1-ից ներդրվեց հաշվեհամարների կողավորման նոր համակարգ, որը համապատասխանում է ISO ստանդարտներին, և որով սահմանվում են միասնական կողավորման ստանդարտներ բոլոր այն հաշիվների համար, որոնցով կարող են կատարվել դրամական փոխանցումներ: Ըստ նոր կողավորման համակարգի հաշիվները բաղկացած են 16 թվային նիշերից, որոնցից 12-ը պարտադիր նիշեր են: Դրանցից առաջին հինգը ցույց են տալիս բանկի/մասնաճյուղի կոդը, հաջորդ վեցը՝ հաճախորդի հաշվեհամարը, տասներկուերորդը՝ ստուգիչ նիշն է, իսկ հաջորդ 4-ը ոչ պարտադիր նիշեր են:

բ) համակարգի մասնակիցները

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում մասնակցության նախապայման են հանդիսանում՝ ՀՀ ԿԲ-ում ՀՀ դրամով բանկային (թղթակցային) հաշվի առկայությունը և CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցին անդամակցումը: Համակարգի մասնակիցները պետք է բավարարեն նաև ՀՀ ԿԲ կողմից սահմանված մի շարք տեխնիկական և անվտանգության պահանջներին: Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ուղղակի մասնակիցներ են հանդիսանում ՀՀ ԿԲ-ն, ՀՀ ԿԲ կողմից լիցենզավորված բանկերը, Գանձապետարանը և «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ, իսկ աննուղակի մասնակիցներ՝ բանկերի մասնաճյուղերը և Գանձապետարանի բաժանմունքները: 2001թ. ընդունվեց որոշում՝ թույլատրելու Ռուսաստանի Դաշնության ռեզիդենտ հանդիսացող Միջպետական բանկին դառնալ Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի հեռահար ուղղակի մասնակից: Տվյալ որոշումը թույլ տվեց բարձրացնել Միջպետական բանկի միջոցով ԱՊՀ երկրների միջև իրականացվող փոխանցումների արդյունավետությունը: 2001թ-ից Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի մասնակից է հանդիսանում նաև «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ը: 2009թ. տարեվերջի դրությամբ ՀՀ կենտրոնական բանկի Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի մասնակիցների ընդհանուր քանակը կազմել է 269, այդ թվում՝ ՀՀ կենտրոնական բանկը և նրա 3 տարածքային դրամարկղային կենտրոնները, ՀՀ գանձապետարանը՝ իր 44 բաժանմունքներով, 22 առևտրային բանկեր՝ իրենց 191 մասնաճյուղերով, «Արմենիան Քարդ» պրոցեսինգային կենտրոնը, «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ, Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան, Միջպետական բանկը (ք.Մոսկվա) և հինգ ոչ բանկ դիլեր:

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում մասնակցության նախապայման են հանդիսանում՝ ՀՀ ԿԲ-ում ՀՀ դրամով բանկային (թղթակցային) հաշվի առկայությունը և CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցին անդամակցումը: Համակարգի մասնակիցները պետք է բավարարեն նաև ՀՀ ԿԲ կողմից սահմանված մի շարք տեխնիկական և անվտանգության պահանջներին: Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ուղղակի մասնակիցներ են հանդիսանում ՀՀ ԿԲ-ն, ՀՀ ԿԲ կողմից լիցենզավորված բանկերը, Գանձապետարանը և «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ, իսկ աննուղակի մասնակիցներ՝ բանկերի մասնաճյուղերը և Գանձապետարանի բաժանմունքները: 2001թ. ընդունվեց որոշում՝ թույլատրելու Ռուսաստանի Դաշնության ռեզիդենտ հանդիսացող Միջպետական բանկին դառնալ Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի հեռահար ուղղակի մասնակից: Տվյալ որոշումը թույլ տվեց բարձրացնել Միջպետական բանկի միջոցով ԱՊՀ երկրների միջև իրականացվող փոխանցումների արդյունավետությունը: 2001թ-ից Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի մասնակից է հանդիսանում նաև «Արմենիան

Քարդ» ՓԲԸ-ը: 2009թ. տարեվերջի դրությամբ ՀՀ կենտրոնական բանկի Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի մասնակիցների ընդհանուր քանակը կազմել է 269, այդ թվում՝ ՀՀ կենտրոնական բանկը և նրա 3 տարածքային դրամարկղային կենտրոնները, ՀՀ գանձապետարանը՝ իր 44 բաժանմունքներով, 22 առևտրային բանկեր՝ իրենց 191 մասնաճյուղերով, «Արմենիան Քարդ» պրոցեսինգային կենտրոնը, «ՆԱՄԴԱԶ Օ-ԷՄՆ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ, Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան, Սիջպետական բանկը (ք.Մոսկվա) և հինգ ոչ բանկ դիվեր:

զ) համակարգում փոխանցվող հաղորդագրությունները

ԷՎՀ-ով իրականացվում են միայն կրեդիտային փոխանցումներ, այդ թվում՝ առևտրային բանկերի սեփական փոխանցումները տարբեր ֆինանսական պարտավորությունների գծով, բյուջեին ուղղված վճարումները, տնտեսվարող սուբյեկտների՝ միմյանց ուղղված վճարումները, քաղաքացիների մասնավոր տրանֆերտները և այլն: Ընդ որում մինչև 2005թ. վերջը համակարգով հնարավոր էր կատարել միայն ՀՀ դրամով փոխանցումներ, իսկ 2006թ. I-ին եռամսյակից հնարավոր է նաև իրականացնել արտարժույթային փոխանցումներ, որոնց համար 2005թ. նոյեմբերին մշակվել է ՀՏ203 նոր ֆորմատը: 2007թ. ապրիլ ամսից ներդրվել է նաև ՀՏ231 նոր ֆորմատը, որը հնարավորություն է տալիս «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգում կատարված քարտային գործառնությունների հետ կապված վերջնահաշվարկի համար անհրաժեշտ սվյալները հաշվարկային բանկ ուղարկել Էլեկտրոնային եղանակով:

ԷՎՀ-ում նախատեսված չեն վճարային հաղորդագրությունների հետ կանչի կամ փոփոխման հնարավորություններ (irrevocable payment orders): Համակարգը չունի փոխանցումների իրականացման գումարային սահմանափակումներ. համակարգով կարող են իրականացվել ինչպես մեծածավալ, այնպես էլ մանրածախ վճարումներ: Համակարգում վճարային կարգադրությունները և այլ հաղորդագրությունները (հաշվի քաղվածք, վճարման մերժում և այլն) ներկայացվում են ՀՀ ԿԲ կողմից մշակված հատուկ ֆորմատներով: Համակարգով կարող են իրականացվել ինչպես հատային փոխանցումներ (ՀՏ 100, ՀՏ120, ՀՏ121 ֆորմատների հանձնարարականներով), այնպես էլ փաթեթով փոխանցումներ:

2009թ. ընթացքում Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում վճարումների ծավալի 70.36%-ը և քանակի 86.71%-ը իրականացվել են վճարման հատային հանձնարարականներով: Վճարումների մնացած մասը իրականացվել է փաթեթային վճարման հանձնարարականներով, որտեղ հիմնական մասնաբաժինը կազմում են միջբանկային վճարման հանձնարարականով և բյուջետային վճարման հավաքական հանձնարարականով կատարված փոխանցումները:

դ) համակարգի գործունեությունը

ԷՎՀ ներառում է՝

- Էլեկտրոնային հաղորդագրությունների առաքման ապարատա-ծրագրային համակարգը (Bankmail), որը տեղադրված է ԷՎՀ մասնակիցների, այդ թվում՝ ՀՀ ԿԲ մոտ և ապահովում է վճարային հաղորդագրությունների ծածկագրումը, էլեկտրոնային ստորագրության ձևավորումը, վճարային հաղորդագրությունների առաքումը, դրանց վավերության, ինչպես նաև տրամաբանական և սիմանտիկ ստուգումը, և

- «Գործառնական օր» ծրագրային համակարգը, որը ապահովում է վերջնահաշվարկի կատարումը (տես նկար 1):

ԷՎՀ-ն գործում է հետևյալ սկզբունքների համաձայն՝

- հաշվարկները կատարվում են համախառն եղանակով՝ ըստ յուրաքանչյուր վճարային կարգադրության առանձին, հաշվարկների համար նախատեսված գործառնական ժամերի ընթացքում,
- ԷՎՀ մուտքագրված կարգադրությունները կատարվում են ըստ դրանց մուտքագրման հերթականության (կարգադրությունների կատարման «ՖԻՖՕ» սկզբունք),
- Էլեկտրոնային վճարումների համակարգով ներկայացվում են միայն այդ օրը կատարման ենթակա վճարումները. եթե վճարման կարգադրությունը ներկայացվել է վճարային հաղորդագրությունների ընդունման համար սահմանված գործառնական ժամերից դուրս, ապա այն ներկայացվում է վերջնահաշվարկի հաջորդ գործառնական օրը բացելուց հետո:
- վերջնահաշվարկները իրականացվում են Կենտրոնական բանկում վարվող մասնակիցների թղթակցային (հաշվարկային) հաշիվների միջոցով՝ հաշիվների մնացորդների սահմաններում: Համակարգի կողմից կատարված հաշվարկները վերջնական են և անվերադարձելի ՀՀ ԿԲ հաշիվներով կատարելու պահից:
- ԷՎՀ-ում նախատեսված չեն վճարային կարգադրությունների հերթերի վարման և կառավարման մեխանիզմներ. կարգադրությունը կատարելու համար համապատասխան հաշվում բավարար գումարի բացակայության դեպքում կարգադրությունը առանց կատարման մերժվում է, և մերժված կարգադրությունը կատարելու համար նախաձեռնողի կողմից այն նորից պետք է մուտքագրվի ԷՎՀ որպես նոր կարգադրություն,
- Վճարող-մասնակցի կողմից ՀՀ ԿԲ ուղարկված վճարային կարգադրությունը, համապատասխան ստուգումներից հետո, ավտոմատ կերպով փոխանցվում է «Գործառնական օր» համակարգ, որում, համապատասխան ստուգումներից հետո, կատարվում է վերջնահաշվարկը՝ դեբետագրելով վճարող մասնակցի և կրեդիտագրելով ստացող մասնակցի դրամական հաշիվը, որից հետո հաշվարկների կատարումը հավաստող հաղորդագրությունը փոխանցվում է ստացող կողմին: Միջոցները ստացող մասնակցի հաշվին կրեդիտագրվելուց հետո հաշվարկը համարվում է վերջնական և անվերադարձելի, և այդ միջոցները կարող են օգտագործվել ստացող մասնակցի կողմից:

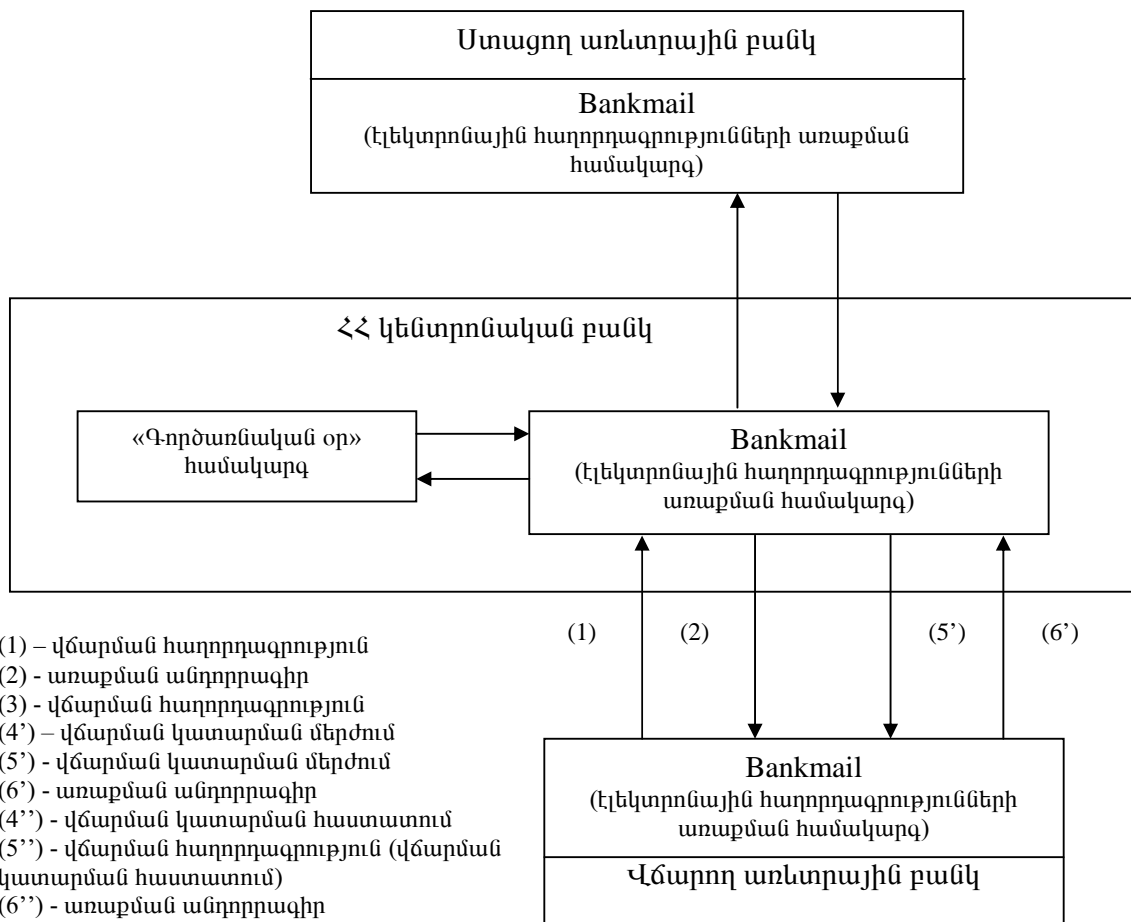
Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի աշխատանքը բաղկացած է ստորև բերված փուլերից՝

- 1) 9.00 Համակարգի աշխատանքների սկիզբ:
- 2) 9.00 – 9.15 Տեխնոլոգիական փուլ- այս փուլում կատարվում է ծրագրերի բեռնում, ստուգում, համակարգային հաշվետվությունների ուղարկում/ստացում: Այս փուլում վճարումներ չեն իրականացվում:
- 3) 9.15 – 9.30 Մուտքի բացում- այս փուլում իրականացվում է էլեկտրոնային վճարումների համակարգի աշխատանքային կայանների բեռնումը և մուտքի բացումը:

- 4) 9.30–16.00 Վճարումների փուլ- բոլոր տիպի՝ վճարային և այլ հաղորդագրությունների փոխանցում մասնակիցների միջև: Ժամը 16.00-ից դադարեցվում է բանկերից կենտրոնական բանկ ուղղված վճարային հաղորդագրությունների ընդունումը:
- 5) 17.00 Կենտրոնական բանկի մուտքի փակման փուլ - այս փուլում կատարվում է մինչև ժամը 16.00-ը ստացված և չկատարված վճարային հաղորդագրությունների ընդունում և մշակում:
- 6) 17.00 – 17.45 Ավարտի փուլ- մինչև ժամը 17.00-ը գլխամասային բանկերը պարտավոր են ընդունել կենտրոնական բանկից ստացվող վճարային հաղորդագրությունները: 17.00-ից հետո կարող են փոխանցվել միայն ոչ վճարային բնույթի հաղորդագրություններ բոլոր հնարավոր ուղղություններով:
- 7) 18.00 Համակարգի աշխատանքների ավարտ:

Նկար 1

Հաշվարկների կատարումը Էլեկտրոնային վճարումների համակարգով

ե) տրանզակցիաների իրականացման (տեխնիկական) միջավայրը

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգն աշխատում է CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի հիման վրա, որի ապարատա-ծրագրային համալիրը, բացառությամբ վարձակալվող կապուլինների, պատկանում է ՀՀ ԿԲ-ին: ՀՀ ԿԲ-ն իրականացնում է CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի տեխնիկական և ծրագրային միջոցների ընդհանուր կառավարումը (կոմունիկացիոն սարքերի, ինչպես նաև կենտրոնական սերվերի կառավարումը): CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցը նախատեսված է ոչ միայն ԷՎՀ-ի աշխատանքը ապահովելու համար, այլ կիրառվում է նաև CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի օգտագործողների միջև էլեկտրոնային ֆինանսական և ոչ ֆինանսական բնույթի տեղեկատվության փոխանակման համար: CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի օգտագործողներն են՝ ԷՎՀ մասնակիցները, վարկային կազմակերպությունները, ապահովագրական ընկերությունները, Հարկային պետական ծառայությունը, Մաքսային պետական կոմիտեն և վերջինիս 3 մաքսատները, Հայաստանի բանկերի միությունը: CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի միջոցով ՀՀ առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները ՀՀ կենտրոնական բանկ են ներկայացնում համապատասխան հաշվետվություններ, որոնց հիման վրա գործում են ՀՀ ԿԲ «ՖԻՆԱ» և «Վարկային ռեգիստր» տեղեկատվական համակարգերը:

ԷՎՀ առանձին մասնակցի մոտ կամ համակարգի մակարդակով տեխնիկական խնդիրների առաջացման դեպքում նախատեսված են մի շարք պահուստային ընթացակարգեր (procedures), որոնք ապահովում են ԷՎՀ-ում վերջնահաշվարկների ժամանակին և անխափան կատարումը: Մասնավորապես դա «տաք» ռեզերվի ապահովումն է տեխնիկական և ծրագրային մակարդակով, էլեկտրասնուցման խափանման դեպքում՝ գեներատորի միջոցով անկախ հոսանքի աղբյուրի ապահովումը, համակարգի գործարկման հնարավորությունը Երևան քաղաքից դուրս գտնվող «ռեզերվային բանկում»:

ԷՎՀ տևական ժամանակով չաշխատելու դեպքում որպես պահուստային տարբերակ կարող է կիրառվել ՀՀ ԿԲ Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգը, կամ Քլիրինգային հաշվարկների համակարգը (տես 4.1.2 և 4.1.3 կետերը):

ԷՎՀ մասնակցի կողմից էլեկտրոնային վճարային հաղորդագրությունների ուղարկման անհնարինության դեպքում վճարային հաղորդագրությունները կարող են ներկայացվել ՀՀ ԿԲ ինչպես թղթային եղանակով, այնպես էլ համաձայնեցված էլեկտրոնային այլ եղանակներով և կատարվել Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգով:

Այն դեպքում, երբ ստացող կողմը հնարավորություն չունի ստանալ կատարված վճարումների հաստատումները ԷՎՀ միջոցով, ապա վերջինիս ՀՀ ԿԲ կողմից տրամադրվում է վճարային հաղորդագրության տպված և հաստատված թղթային օրինակը:

Մինչև 2005թ. ԷՎՀ թողունակությունը կազմել է օրական 15 հազ. հատ հաղորդագրություն, մինչդեռ հաղորդագրությունների միջին օրական հոսքը կազմել է 3229:

Հաշվի առնելով համակարգում դիտարկված հաղորդագրությունների հոսքի աճի միտումները, 2005թ ԷՎՀ համակարգի տեխնիկական և ծրագրային կատարելագործման արդյունքում, բարձրացվել է ԷՎՀ թողունակությունը՝ հնարավորություն տալով իրականացնել օրական մինչև 30հազ. հատ հաղորդագրության փոխանցում: 2009թ. ընթացքում ԷՎՀ վճարային հաղորդագրությունների միջին օրական հոսքը կազմել է 10133 հաղորդագրություն, որոնց ընդհանուր ծավալը կազմել է 23մլրդ. ՀՀ դրամ: Նշված ծավալը 2008թ. համեմատ աճել է 23.26%-ով (4415մլն. ՀՀ դրամով), իսկ քանակը աճել է 23.24%-ով

(առանց բորսայական գործառնությունների իրականացման նպատակով կատարված փոխանցումների): ԷՎՀ հաղորդագրությունների միջին օրեկան հոսքի նվազեցմանը նպաստում է համակարգում ներդրված փաթեթային վճարային հաղորդագրությունների կիրառումը՝ առևտրային բանկերի կողմից:

Մինչև 2005թ. ԷՎՀ թողունակությունը կազմել է օրական 15 հազ. հատ հաղորդագրություն, մինչդեռ հաղորդագրությունների միջին օրեկան հոսքը կազմել է 3229:

Հաշվի առնելով համակարգում դիտարկված հաղորդագրությունների հոսքի աճի միտումները, 2005թ ԷՎՀ համակարգի տեխնիկական և ծրագրային կատարելագործման արդյունքում, բարձրացվել է ԷՎՀ թողունակությունը՝ հնարավորություն տալով իրականացնել օրական մինչև 30հազ. հատ հաղորդագրության փոխանցում: 2009թ. ընթացքում ԷՎՀ վճարային հաղորդագրությունների միջին օրեկան հոսքը կազմել է 10133 հաղորդագրություն, որոնց ընդհանուր ծավալը կազմել է 23մլրդ. ՀՀ դրամ: Նշված ծավալը 2008թ. համեմատ աճել է 23.26%-ով (4415մլն. ՀՀ դրամով), իսկ քանակը աճել է 23.24%-ով (առանց բորսայական գործառնությունների իրականացման նպատակով կատարված փոխանցումների): ԷՎՀ հաղորդագրությունների միջին օրեկան հոսքի նվազեցմանը նպաստում է համակարգում ներդրված փաթեթային վճարային հաղորդագրությունների կիրառումը՝ առևտրային բանկերի կողմից:

է) ռիսկերի կառավարումը

ՀՀ ԿԲ Էլեկտրոնային վճարումների համակարգում կիրառվում են ռիսկերի կառավարման և զսպման տարբեր մեխանիզմներ:

Համակարգում մասնակիցների համար բացակայում է «հաշվարկային բանկի» ռիսկը, քանի որ վերջնահաշվարկները կատարվում են «կենտրոնական բանկի փողերով», իսկ կենտրոնական բանկը չի կարող վերջնահաշվարկի մասնակիցների համար իրացվելիության կամ վարկային ռիսկի առաջացման պատճառ դառնալ:

Համակարգը V տիպի վճարային համակարգ է, որի դեպքում ստացող բանկը կարող է ստանալ վճարման փաստաթուղթը միայն կենտրոնական բանկում վճարումը կատարվելուց հետո, այսինքն՝ գործարքի վերջնական դառնալուց հետո, ինչով բացառվում է ստացող բանկի վարկային ռիսկը:

Համակարգը չի նախատեսում ՀՀ ԿԲ կողմից վարկավորում, և միջոցների անբավարար լինելու դեպքում գործարքը մերժվում է, ինչը ՀՀ ԿԲ համար բացառում է վարկային ռիսկը:

Որպես իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեխանիզմ համակարգում կիրառվում է մոնիտորինգի մեխանիզմը, որը հնարավորություն է տալիս մասնակիցներին վերահսկել իրենց հաշվում առկա դրամական միջոցների մնացորդը և իրացվելիության պակասի դեպքում համարել հաշիվը:

Միալի ռիսկերի նվազեցումը համակարգում ապահովված է SPT (straight-through processing) մեխանիզմի կիրառմամբ, որը ապահովում է տեղեկատվության մեկանգամյա (նախաձեռնողի կողմից) ձեռքի մուտք համակարգ, էլեկտրոնային ֆորմատի հաղորդագրության ձևավորում և այնուհետև դրա ավտոմատ ռեժիմում մշակում և փոխանցում ստացող մասնակցին առանց մարդկային միջամտության:

Խարդախության ռիսկերի նվազեցումը համակարգում ապահովված է իրավասությունների տարանջատման, համակարգում կատարված ցանկացած գործողությունների գրանցման, «սև արկղի» վարման, մասնակիցների նույնականացման,

տեղեկատվության ծածկագրման, էլեկտրոնային ստորագրության կիրառման մեխանիզմներով:

Տեխնիկական ռիսկերի նվազեցման նպատակով համակարգում իրականացվում է ծրագրային ապահովման տեստավորում, կատարվում է տեխնիկական սարքավորումների և ծրագրային ապահովման պարբերաբար ստուգում և վերահսկում, տվյալների պահուստային պատճենում պահուստային սարքավորումների վրա, կիրառվում են ռեգերվային սերվերներ, ապահովված է հոսանքի անխափան սնուցման աղբյուրների առկայությունը, մշակված է արտակարգ իրավիճակներում գործողությունների պլան: ԷՎՀ-ում ապահովված է վճարային հաղորդագրությունների թողունակության այնպիսի մակարդակ (ռեգերվը), որը եռապատիկ անգամ գերազանցում է ներկայիս ամենաձանրաբեռնված ժամերին համակարգով իրականացվող վճարային հաղորդագրությունների հոսքերը:

4.1.2 Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգ

Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգը ՀՀ ԿԲ առաջին միջբանկային վճարային համակարգն է: Համակարգի սեփականատեր և օպերատոր հանդիսանում է ՀՀ կենտրոնական բանկը, որը միևնույն ժամանակ վերահսկում և կարգավորում է համակարգի գործունեությունը, մշակում է համակարգի զարգացման քաղաքականությունը և ապահովում է դրա իրականացումը: Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգն իրենից ներկայացնում է հաշվարկների իրականացման համախառն համակարգ, որի միջոցով վճարումները նախաձեռնվում են թղթային եղանակով, իսկ հաշվարկը կատարվում է նույն օրը, այն վերջնական է և անվերադարձ: Համակարգում վճարային հաղորդագրությունների հոսքերի կառուցվածքը V տիպի է: 2009թ.-ին թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգով իրականացված վճարումները կազմել են Կենտրոնական բանկով կատարված վճարումների ծավալի 44.7%-ը և բանակի 5.12%-ը:

ա) օրենսդրական դաշտը և կարգավորումը

Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգի մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները կարգավորվում են ՀՀ օրենքներով, ՀՀ կենտրոնական բանկի հետ կնքված բանկային (թղթակցային) հաշվի պայմանագրերով, կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերով:

բ) համակարգի մասնակիցները

Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգի մասնակիցներ են հանդիսանում ՀՀ ԿԲ բոլոր հաճախորդները, որոնք բանկային, թղթակցային, կամ հատուկ քլիրինգային հաշիվ ունեն ՀՀ կենտրոնական բանկում:

գ) համակարգում փոխանցվող հաղորդագրությունները

Համակարգով իրականացվում են ինչպես կենտրոնական բանկի սեփական վճարումները, այնպես էլ ՀՀ ԿԲ հաճախորդների կողմից ներկայացված վճարային փաստաթղթերի (վճարման հանձնարարականների, պահանջագրերի, չեկերի) հիման վրա կատարվող անկանխիկ վճարումները և կանխիկի մուտքագրումներն ու դուրսգրումները:

Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգով իրականացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի ֆինանսական գործարքների (վարկերի և դեպոզիտների ընդունման և

մարման, ռեպո, հակադարձ ռեպո գործարքների, արտարժույթի առք ու վաճառքի) հետ կապված դրամական փոխանցումները, առևտրային բանկերի միջև կնքված միջբանկային ֆինանսական գործարքների հետ կապված փոխանցումները, ինչպես նաև «ԱրՔա» միասնական վճարային համակարգով իրականացված գործառնությունների վերջնահաշվարկները, ինչն էլ մեծամասամբ պայմանավորում է այս համակարգով իրականացվող վճարումների խոշոր լինելը:

դ) համակարգի գործունեությունը

Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգի միջոցով վճարումներ կատարելու համար դրանց նախաձեռնողները ՀՀ ԿԲ գործառնական վարչություն են ներկայացնում թղթային վճարային կարգադրություններ (վճարման հանձնարարականներ, չեկեր և դրանց ռեեստրներ, վճարման պահանջագրեր, այլ փաստաթղթեր): Որպես վճարումներ նախաձեռնողներ հանդիսանում են ՀՀ ԿԲ հաճախորդները, իսկ համապատասխան պայմանագրերով սահմանված դեպքերում՝ նաև ՀՀ ԿԲ ստորաբաժանումները (հաշվապահությունը, ֆինանսական շուկաներում գործառնություններ իրականացնող ստորաբաժանումը): Վճարային փաստաթղթերի տվյալները ձեռքով մուտքագրվում են «Գործառնական օր» ծրագրային համակարգ, որտեղ կատարվում է վերջնահաշվարկը: Վերջնահաշվարկը կատարվում է վճարողի հաշվին բավարար միջոցների առկայության դեպքում՝ դեբետագրելով վճարողի և կրեդիտագրելով ստացողի հաշիվները, ինչից հետո վճարը դառնում է վերջնական և անվերադարձելի: Եթե վճարողի հաշվի վրա բավարար միջոցներ չկան, ապա վճարման ներկայացված փաստաթուղթը մերժվում է և հետ է վերադարձվում այն ներկայացնողին:

Վճարային փաստաթղթերը Կենտրոնական բանկ են ներկայացվում հիմնականում նույն օրը կատարելու համար, սակայն կարող են ներկայացվել նաև ավելի ուշ կատարման օր պարունակող վճարային փաստաթղթեր: Վճարումների իրականացման նախապատվելիությունը կամ վճարումների իրականացման հերթականությունը որոշում է վճարը նախաձեռնողը, սակայն եթե վճարողը որևէ նախապատվելիություն չի սահմանել, ապա Կենտրոնական բանկում վճարը կատարվում է FIFO սկզբունքով: ՀՀ կենտրոնական բանկի համախառն հաշվարկների թղթային համակարգը գործում է ժամը 9.30-ից մինչև 16.00-ը: Ընդ որում վճարային փաստաթղթերը հաճախորդների կողմից ՀՀ Կենտրոնական բանկ են ներկայացվում ժամը 9.30-ից մինչև 16.00-ը, իսկ վճարային փաստաթղթերի մշակումը և հաշվարկների իրականացումը տևում է մինչև ժամը 17.00-ը:

ե) ռիսկերի կառավարումը

Թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգում կիրառվում են վարկային և իրացվելիության կառավարման նույն մեխանիզմները, որոնք կիրառվում են ԷՎՀ-ում:

Միալի ռիսկերի նվազեցման նպատակով կիրառում են տվյալների մուտքագրման երկակի վերահսկման և պարտականությունների տարանջատման մեխանիզմները:

Խարդախության ռիսկերի նվազեցումը համակարգում ապահովված է իրավասությունների տարանջատման, համակարգում կատարված ցանկացած գործողությունների գրանցման մեխանիզմներով:

4.1.3 Հաշվարկների քիբինգային (զուտ) համակարգ

Հաշվարկների քլիրինգային համակարգը սկսել է գործել 1994թ.-ից, որի սեփականատերը հանդիսանում է ՀՀ կենտրոնական բանկը: Հաշվարկների քլիրինգային համակարգի ներդրման նպատակներն են եղել՝ առևտրային բանկերի՝ ՀՀ ԿԲ-ում առկա իրացվելի միջոցների արդյունավետ կառավարման հնարավորության ապահովումը և ՀՀ ԿԲ և առևտրային բանկերի կողմից թղթային վճարային փաստաթղթերի մշակման արդյունավետության բարձրացումը: Հաշվարկների քլիրինգային համակարգում բանկերը ստացել են հնարավորություն կատարել հաշվարկները մնացորդային սկզբունքով, այն է՝ ներկայացնել ավելի մեծ գումարի վճարման հանձնարարականներ, քան առկա է ՀՀ կենտրոնական բանկում իրենց թղթակցային հաշվում՝ հաշվի առնելով հանդիպակաց վճարումները այլ բանկերից: Համակարգը թղթային համակարգ է, քանի որ վճարահաշվարկային փաստաթղթերը ներկայացվում են թղթային եղանակով՝ քլիրինգային փաթեթներով: Համակարգում հաշվարկներն իրականացվում են մասնակիցների փոխադարձ պարտավորությունների բազմակողմանի գուտացման (multilateral) սկզբունքով և վերջնահաշվարկը կատարվում է միայն գուտ դիրքերի չափով՝ քլիրինգային սեանսի վերջում, քլիրինգային փաստաթղթերի ներկայացման օրը:

Այդ համակարգը արդյունավետ գործում էր մինչև Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ներդրումը, որից հետո կտրուկ նվազեց թե՛ համակարգից օգտվող բանկերի քանակը, թե՛ վճարումների ընդհանուր ծավալը: Այսպես, 1996թ. և 2000թ. Հաշվարկների քլիրինգային համակարգով իրականացված վճարումները կազմել են այդ ժամանակահատվածներում Կենտրոնական բանկի համակարգերով կատարված վճարումների ծավալի համապատասխանաբար 26.58% և 4.96%-ը և քանակի համապատասխանաբար 73.88% և 20.01%-ը: Ներկայումս Հաշվարկների քլիրինգային համակարգով վճարումներ չեն իրականացվում և այն հանդիսանում է պահուստային համակարգ՝ ԷՎՀ –ի խափանման դեպքում:

ա) օրենսդրական դաշտը և կարգավորումը

Հաշվարկների քլիրինգային համակարգի գործունեության կանոնները, այդ թվում՝ մասնակիցները, վճարահաշվարկային փաստաթղթերի ներկայացման և հաշվարկների իրականացման կարգը, ժամկետները, և այլ պայմանները սահմանված են ՀՀ կենտրոնական բանկի նախագահի 30.06.2003թ. «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի քլիրինգային համակարգի գործունեության մասին» որոշմամբ և «Քլիրինգային հաշվարկների մասին» հրահանգով:

բ) համակարգի մասնակիցները

Հաշվարկների քլիրինգային համակարգի մասնակիցներ են հանդիսանում ՀՀ ԿԲ-ն, Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկում թղթակցային հաշիվներ ունեցող և Երևան քաղաքում գտնվող բոլոր առևտրային բանկերը և Գ-անձապետարանը:

գ) համակարգում փոխանցվող հաղորդագրությունները

Համակարգով կարող են իրականացվել թղթային կրիչներով վճարման հանձնարարականներով կրեդիտային փոխանցումներ, ընդ որում փոխանցման գումարները սահմանափակված չեն առավելագույն կամ նվազագույն սահմաններով: Վիճակագրական տվյալների համաձայն քլիրինգային եղանակով իրականացվում էին հիմնականում մանր գումարների փոխանցումներ:

դ) համակարգի գործունեությունը

Քլիրինգային փոխհաշվարկները մասնակիցների միջև կատարվում են հաշվարկային սեանսների ժամանակ: Սեանսի ընթացքում վերջնահաշվարկները կատարվում են մասնակիցների՝ ՀՀ ԿԲ-ում վարվող հաշիվների կրեդիտային մնացորդների սահմաններում: Քլիրինգային հաշվարկների նպատակով մասնակիցների կողմից վճարային փաստաթղթերը ներկայացվում են միայն սեանսների համար սահմանված ժամերին: Հաշվարկների քլիրինգային համակարգի ներդրման սկզբնական շրջանում սահմանված էր եղել օրական միայն մեկ սեանս, որը հետագայում ավելացել էր ևս մեկ սեանսով՝ հնարավորություն տալով մասնակիցներին նախորդ սեանսի ժամանակ մերժված փաթեթը ներկայացնել վճարման երկրորդ սեանսին, երբ ավելի բարձր է մասնակիցների իրացվելիությունը: Հաշվարկների քլիրինգային համակարգով վճարումների կտրուկ անկումից հետո համակարգում սահմանվեց միայն մեկ սեանս, որի ժամերն են.

- ❖ 14.00 - 14.30 - փաստաթղթերի ընդունում
- ❖ 14.30 - 14.45- գուտ դիրքերի դուրս բերում և վերջնահաշվարկի իրականացում
- ❖ 14.45 - 15.00 - սեանսի արդյունքների (ելքային փաստաթղթերի) ստացում:

Քլիրինգի մասնակցի կողմից այլ մասնակիցներին ուղղված վճարումները տեսակավորվում են ըստ յուրաքանչյուր մասնակցի՝ այդ մասնակցին ուղղված վճարային փաստաթղթերը ամփոփելով առանձին ծրարում: Ծրարի վրա գրվում է տվյալ մասնակցին վճարվելիք գումարը, ինչպես նաև վճարային փաստաթղթերի քանակը: Ծրարների ներսում փաստաթղթերը ձևավորվում են սահմանված կարգով և կազմվում են գումարների ցանկեր ըստ մասնակիցների կառուցվածքային ստորաբաժանումների (մասնաճյուղերի և գանձապետական բաժանմունքների): Յուրաքանչյուր մասնակցին թույլատրվում է այլ մասնակցին ուղղված վճարումները ներկայացնել երկու ծրարով (փաթեթով): Յուրաքանչյուր մասնակցի կողմից քլիրինգային սեանսին ծրարներին կից ներկայացվում է քլիրինգային վճարման հանձնարարական, որում նշվում են ըստ յուրաքանչյուր ծրարի կատարվող փոխանցման գումարը:

Քլիրինգային փաստաթղթերի ընդունման փուլը ավարտելուց հետո քլիրինգային վճարման հանձնարարականների տվյալները մուտքագրվում են Հաշվարկների քլիրինգային համակարգ, այնուհետև «Գործառնական օր» ծրագրային համակարգում քլիրինգի մասնակիցների հաշիվներով գործառնություններն դադարեցվում են, այդ հաշիվների մնացորդների վերաբերյալ տվյալները փոխանցվում են Հաշվարկների քլիրինգային համակարգ, որտեղ իրականացվում է քլիրինգի մասնակիցների բազմակողմանի գուտ դիրքերի հաշվարկում: Եթե մասնակիցն ունի գուտ դեբետային դիրք և նրա հաշվի մնացորդը բավարար չէ այդ դիրքը փակելու համար, ապա տվյալ մասնակցի չբավարարող մասով փաթեթները մերժվում են:

Չուտացման գործընթացը ավարտելուց հետո մասնակիցների գուտ դիրքերը փոխանցվում են «Գործառնական օր» համակարգ, որտեղ իրականացվում է գուտ դեբետային դիրք ունեցող քլիրինգի մասնակիցների հաշիվների դեբետագրում և քլիրինգի տեխնիկական հաշվի կրեդիտագրում, իսկ վերջինիս՝ գուտ կրեդիտների մարում ի օգուտ գուտ կրեդիտային դիրք ունեցող քլիրինգի մասնակցի:

Քլիրինգային համակարգի հաշվարկային սեանսի ավարտից հետո մասնակից կողմերից յուրաքանչյուրին տրվում են հետևյալ փաստաթղթերը՝

- մասնակցի «Զլիրինգային գործառնությունների քաղվածք»,
- ստացվող գումարների ծրարների կապոցը,
- մասնակցի կողմից հաշվարկային սեանսին վճարման ներկայացված, բայց թղթակցային հաշվի գումարի մնացորդի ամբավարարության պատճառով մերժված՝ չանցկացված ծրարները (առկայության դեպքում),
- տեղեկանք քլիրինգային էֆեկտի վերաբերյալ:

4.1.4 ՀՀ կենտրոնական բանկի գնային քաղաքականությունը ՀՀ ԿԲ վճարահաշվարկային համակարգերում

ՀՀ կենտրոնական բանկը իր սակագնային քաղաքականությունը մշակելիս, հիմնվում է հետևյալ սկզբունքների վրա՝

- թղթային եղանակով գործող համակարգերում կիրառվում է ծախսերի փոխհատուցման սկզբունքը, որի համաձայն հաշվարկվում են տվյալ փոխանցումների հետ կապված ՀՀ ԿԲ կողմից իրականացվող ծախսերը և դրանց հիման վրա հաշվարկվում են համապատասխան սակագները, որոնք կարող են միակողմանի փոփոխվել ՀՀ ԿԲ կողմից, ինչի մասին հաճախորդները 1 ամիս առաջ նախազգուշացվում են.
- էլեկտրոնային վճարահաշվարկային համակարգերում կիրառվում է խրախուսման սկզբունքը, համաձայն որի ԷՎՀ և Արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների համակարգում իրականացված տրանզակցիաների համար ՀՀ ԿԲ-ը կոմիսիոն վճարներ չի գանձում.
- CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի շահագործման համար վերջինիս բաժանորդներից (արձեռնատներից) գանձվում է սպասարկման համար հաստատուն ամսական վճար՝ Երևան քաղաքից դուրս միացումների համար 60000 ՀՀ դրամի չափով, իսկ ք. Երևանում 40000 ՀՀ դրամի չափով: ՀՀ կառավարության վճարահաշվարկային սպասարկումը համաձայն օրենքի կատարվում է անվճար:

4.2 Փոքրածավալ վճարումների համակարգեր

Ինչպես արդեն նշվել է, մեծածավալ և փոքրածավալ վճարումների համակարգերի հստակ տարանջատում ՀՀ-ում չկա. ՀՀ ԿԲ վճարային համակարգերով իրականացվում են ինչպես մեծածավալ, այնպես նաև փոքրածավալ վճարումներ:

Փոքրածավալ վճարումների համակարգերի թվին է դասվում նաև «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգը (այսուհետ՝ «ԱրՔա» համակարգ):

4.2.1 «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգ

«ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգը ներդրվել է 2001թ. ՀՀ տարածքում գործող առևտրային բանկերի և ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից՝ նպատակ ունենալով Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ձևավորել անկանխիկ վճարումների ազգային համակարգ, խթանել բանկային/վճարային քարտերով բիզնեսի զարգացումը, նվազեցնել կանխիկ դրամի շրջանառությունը, ինչպես նաև նոր տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման շնորհիվ ՀՀ տարածքում բանկային ոլորտում նոր տիպի և լրացուցիչ ծառայություններ մատուցել Հայաստանի բնակչությանը և օտարերկրյա

քաղաքացիներին: Համակարգի սեփականատեր և օպերատոր հանդիսանում է «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն, որը միևնույն ժամանակ վերահսկում և կարգավորում է համակարգի գործունեությունը, մշակում է համակարգի զարգացման քաղաքականությունը և սպահովում է դրա իրականացումը:

Համակարգում հաշվարկներն իրականացվում են բազմակողմանի գուտացման սկզբունքով, իսկ վերջնահաշվարկը կատարվում է մասնակից բանկերի՝ ՀՀ կենտրոնական բանկում վարվող թղթակցային հաշիվներով: Համակարգում վճարային հաղորդագրությունների հոսքերի կառուցվածքը Y տիպի է:

2009թ. ընթացքում «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգում «ԱրՔա» քարտերով իրականացված վճարումների ծավալը կազմել է 173 445 մլն. ՀՀ դրամ, քանակը՝ 4 177 660:

ա) օրենսդրական դաշտը և կարգավորումը

«ԱրՔա» համակարգի գործունեությունը կարգավորվում է ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից մշակված կանոնակարգիչ ակտերով, համակարգի կանոններով, ինչպես նաև ՀՀ Կենտրոնական բանկի, «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի և Համակարգի մասնակից-բանկերի միջև կնքված ««ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի միջոցով իրականացված գործառնությունների վերջնահաշվարկի կատարման» եռակողմ պայմանագրերով, «ԱրՔա» համակարգի օպերատորի և մասնակից-բանկերից յուրաքանչյուրի հետ կնքած երկկողմանի պայմանագրերով և միջազգային վճարային քարտային համակարգերի կանոններով (Mastercard, Visa):

բ) համակարգի մասնակիցները

«ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի անդամներն են «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի կանոնադրությամբ, «ԱրՔա» համակարգի կանոններով և համակարգի այլ նորմատիվային փաստաթղթերով սահմանված կարգով «ԱրՔա» համակարգին անդամակցած և Համակարգի անդամի համապատասխան կարգավիճակ ստացած անձինք, որոնք «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի և ՀՀ կենտրոնական բանկի հետ կնքել են համապատասխան պայմանագրեր:

Համակարգի անդամներ կարող են լինել Հայաստանի Հանրապետությունում կամ Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս գործող ֆինանսավարկային կամ բանկային/վճարային քարտերի բնագավառում մասնագիտացված այլ կազմակերպությունները: 2009թ. վերջի դրությամբ Համակարգին անդամակցում էին ՀՀ կենտրոնական բանկը և ՀՀ տարածքում գործող 19 առևտրային բանկեր:

Համակարգում սահմանվում են անդամակցության հետևյալ կարգավիճակները՝

- Համակարգի Լիիրավ անդամ՝ «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-յան բաժնետեր հանդիսացող և համակարգի Լիիրավ անդամի կարգավիճակ ստացած Համակարգի անդամներ, որոնք ունեն «ԱրՔա» քարտերի թողարկման և սպասարկման իրավունք, կարող են հովանավորվել «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն կողմից միջազգային քարտերի թողարկման և/կամ սպասարկման համար և իրավունք ունեն օգտվել «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի կողմից մատուցվող ծառայությունների ողջ ծավալից Համակարգի նորմատիվային փաստաթղթերով սահմանված կարգով: Սույն կարգավիճակը ստանալու համար «Արմենիան Քարդ»

ՓԲԸ-ը վճարվում է անդամավճար: Լիիրավ անդամների համար կարող է սահմանվել տարեկան վճար:

- Համակարգի Թողարկող անդամ՝ «Ար-Զա» քարտերի թողարկման և իր սպասարկման կետերում կանխիկի տրամադրման իրավունքով օժտված Համակարգի անդամներ: Սույն կարգավիճակը ստանալու համար «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-յանը վճարում են անդամավճար, այնուհետև յուրաքանչյուր տարի՝ տարեկան վճար, «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-յան խորհրդի կողմից սահմանված կարգով, չափով և ժամկետում:
- Համակարգի Սպասարկող անդամ՝ «Ար-Զա» քարտերի սպասարկման իրավունքով օժտված Համակարգի անդամներ: Սույն կարգավիճակը ստանալու համար «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-յանը վճարում են անդամավճար և տարեկան վճար, «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-յան կողմից սահմանված կարգով, չափով և ժամկետում:

գ) համակարգի գործունեությունը

Համակարգում քարտային գործառնությունների հաշվարկային փուլ է համարվում տվյալ բանկային օրվա ժամը 9:30-ից մինչև հաջորդ բանկային օրվա ժամը 9:30-ը ընկած ժամանակահատվածը: Յուրաքանչյուր հաշվարկային փուլի համար համակարգի յուրաքանչյուր թողարկող անդամի համար սահմանված է հաշվարկային լիմիտ, որի սահմաններում կարող են կատարվել տվյալ թողարկող անդամի կողմից թողարկված քարտերով գործառնություններ: Հաշվարկային լիմիտի գումարը բաղկացած է հավաստագրման լիմիտից և չնվազող մնացորդից: Հաշվարկային լիմիտի հաշվարկման կարգը սահմանվում է «Ար-Զա» համակարգի կանոններով և համակարգի անդամների կողմից տեղեկացվում է «Ար-Զա» համակարգի օպերատորին: Հաշվարկային փուլի ընթացքում կատարվող քարտային գործառնությունների հավաստագրումը օպերատորի կողմից իրականացվում է համակարգի անդամի հավաստագրման լիմիտի և քարտապանի վճարային լիմիտի սահմաններում:

Յուրաքանչյուր հաշվարկային փուլի համար «Ար-Զա» համակարգի օպերատորի կողմից համապատասխան էլեկտրոնային հաղորդագրությամբ՝ ԷՎՀ համակարգով (իսկ վերջինիս չաշխատելու դեպքում՝ CBANet ցանցով) ՀՀ ԿԲ են ներկայացվում տվյալ հաշվարկային փուլի համար մասնակիցների կողմից սահմանված հաշվարկային լիմիտները: ՀՀ ԿԲ-ը այդ լիմիտների չափով դրամական միջոցներ է սառեցնում համակարգի անդամների ՀՀ ԿԲ-ում վարվող թրթակցային հաշիվներում: Թողարկող հանդիսադող անդամը հաշվարկային փուլի ընթացքում մի քանի անգամ կարող է ավելացնել իր հաշվարկային լիմիտը: Հաշվարկային փուլի ավարտից հետո «Ար-Զա» համակարգի օպերատորը տվյալ հաշվարկային փուլի հավաստագրված քարտային գործարքների վերաբերյալ իր մոտ առկա տեղեկատվության հիման վրա հաշվարկում է յուրաքանչյուր անդամի հավաստագրված քարտային գործարքներից առաջացած իրավասությունների և պարտավորությունների զուտ դիրքերը, կազմում է համապատասխան վճարահաշվարկային կարգադրություններ և ԷՎՀ համակարգով համապատասխան էլեկտրոնային հաղորդագրությամբ (իսկ վերջինիս չաշխատելու դեպքում՝ CBANet ցանցով) ներկայացնում է դրանք ՀՀ ԿԲ-ին՝ վերջնահաշվարկի: Ստացված էլեկտրոնային կարգադրությունների հիման վրա ՀՀ ԿԲ-ը ավտոմատ իրականացնում է զուտ դեբետային դիրք ունեցող անդամների հաշիվների դեբետագրում և «Ար-Զա» համակարգի օպերատորի քլիրինգային տեխնիկական հաշվի կրեդիտագրում, և անմիջապես այդ հաշվից իրականացվում է՝ զուտ կրեդիտների մարում ի

օգուտ գուտ կրեղիտային դիրք ունեցող անդամների: Վերջնահաշվարկի կատարումից հետո ավտոմատ կերպով սահմանվում են համակարգի անդամների նոր հաշվարկային լիմիտները, հաջորդ հաշվարկային փուլի համար:

Համակարգի աշխատանքը բաղկացած է ստորև բերված փուլերից՝

1. 09.30- 09.50 Նախորդ հաշվարկային փուլի համար հաշվարկային լիմիտի ավելացման ժամանակահատված:

2. 09.30-12.30-Նախորդ հաշվարկային փուլի ընթացքում քարտային գործառնությունների գծով հաշվարկների մասնակիցների գուտ դիրքերի ներկայացում ՀՀ կենտրոնական բանկ:

3. մինչև 12.30 - ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից վերջնահաշվարկների կատարում և հաջորդ հաշվարկային փուլի համար հաշվարկային լիմիտի սառեցում: Կատարված վերջնահաշվարկի մասին ավտոմատ կերպով ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից «ԱրՔա» համակարգի օպերատորին և անդամ բանկերին համապատասխան հաղորդագրությունների միջոցով տեղեկացում է վերջնահաշվարկի կատարման վերաբերյալ:

4. 9.30- 16.00 - Հաշվարկային լիմիտի փոփոխման ժամանակահատված:

5. 16.00 - Բանկային օրվա ավարտ:

դ) ռիսկերի կառավարումը

«Արքա» համակարգի վերջնահաշվարկներն իրականացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի միջոցով: Համակարգում վճարահաշվարկային ռիսկերի կառավարման համար մշակված են մի շարք միջոցառումներ:

Ֆինանսական ռիսկ

Ֆինանսական ռիսկերի նվազեցման համար համակարգում կիրառվում է վերջնահաշվարկի հետևյալ մեխանիզմը՝

- Քարտային վճարումների արդյունքում համակարգի անդամների միջև վերջնահաշվարկի կատարումն ապահովելու նպատակով համակարգի թողարկող անդամը համակարգի հաշվարկային բանկում (ՀՀ ԿԲ) «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի միջոցով սառեցնում է հաշվարկային լիմիտի գումարը, որը բաղկացած է հավաստագրման լիմիտից և չնվազող մնացորդից: Հաշվարկային լիմիտի սառեցումը, քարտային գործառնությունների հավաստագրումը, դիրքերի դուրսբերումը և վերջնահաշվարկը կատարվում է համաձայն եռակողմ պայմանագրերի, կանոնների, համակարգում քլիրինգի և դիրքերի դուրս բերման կանոնների և աշխատակարգերի:

- Քարտային գործառնությունների հավաստագրումն իրականացվում է համակարգի անդամի հավաստագրման լիմիտի և քարտապանի վճարային լիմիտի սահմաններում: Հավաստագրման գումարը վերը նշված լիմիտների յուրաքանչյուրից գերազանցելու դեպքում հավաստագրում չի կատարվում և գործարքը մերժվում է:

գործառնական ռիսկ

- Համակարգի կողմից մշակվել են գործառնական ռիսկերի նվազեցման պարտադիր պահանջներ, որոնք ընդհանուր առմամբ վերաբերում են համակարգի կանոններում անվտանգության միջոցառումներին, տարբեր տեսակի էլեկտրոնային բանալիների կիրառման սկզբունքներին, զեղծարարությունների բացահայտմանն ու կանխարգելմանն ուղղված վերլուծություններին, արտակարգ իրավիճակների առաջացման դեպքում գործողությունների իրականացման պլանին, ծրագրային ապահովման տեստավորմանը,

անխափան սնուցման աղբյուրների օգտագործմանը, տեխնիկական սարքավորումների և ծրագրային ապահովման պարբերաբար ստուգումներին և վերահսկմանը, պահուստային սարքավորումների վրա տվյալների պահուստային պատճենմանը, տեխնիկական խափանման դեպքերի գրանցմանը և դրանց վերլուծությանը, ինչպես նաև մի շարք այլ միջոցառումների իրականացմանը:

Կենտրոնական բանկը, մասնակցելով համակարգի կառավարմանը, հնարավորություն է ստանում համակարգի կանոններում և ընդհանուր գործունեության մեջ փոփոխությունների իրականացման անհրաժեշտության դեպքում միջոցառումներ ձեռնարկել՝ օգտագործելով իր հեղինակությունն ու դիրքը: Սակայն հատկանշական է այն, որ Կենտրոնական բանկի քաղաքականությունն ուղղված է համակարգում իր մասնակցության աստիճանաբար նվազմանը:

4.3 Համակարգեր միջազգային փոխանցումներ իրականացնելու համար

Միջազգային փոխանցումները Հայաստանի Հանրապետության բանկերի կողմից իրականացվում են արտասահմանյան բանկերում ունեցած թղթակցային հաշիվների միջոցով՝ հիմնականում S.W.I.F.T հեռահաղորդակցման համակարգով/ցանցով:

1996թ. ստեղծվել է Հայաստանում S.W.I.F.T.-ի անդամների և օգտագործողների խումբը, իսկ 1997թ ընթացքում միջբանկային վճարումների ժամկետները կրճատելու, բանկերի ծախսերը նվազացնելու և վճարումների կատարման հուսալիությունը բարձրացնելու նպատակով 12 բանկ (այդ թվում՝ Կենտրոնական բանկը) միացել են S.W.I.F.T. համակարգին: Հայաստանում S.W.I.F.T.-ի անդամների և օգտագործողների խումբը կոչված է միավորելու Հայաստանի Հանրապետությունում S.W.I.F.T.-ի անդամ և օգտագործող հանդիսացող բոլոր բանկերին, և գործում է նրանց անունից և նրանց շահերից: Խումբը ապահովում է S.W.I.F.T.-ի հայաստանյան անդամներին իրավական, կազմակերպչական տեղեկատվությամբ, կազմակերպում է ժողովներ, ուսուցողական սեմինարներ, ներկայացնում է S.W.I.F.T.-ի հայաստանյան օգտագործողներին S.W.I.F.T.-ի ամենամյա կոնֆերանսներում: 2009թ. վերջի դրությամբ S.W.I.F.T.-ի անդամ են հանդիսանում ՀՀ ԿԲ-ը և ՀՀ տարածքում գործող 22 առևտրային բանկեր:

Տնտեսվարող սուբյեկտների միջազգային փոխանցումները հիմնականում կատարվում են ավանդական բանկային փոխանցումների միջոցով, մինչդեռ անհատների արտարժույթով փոխանցումների իրականացումը արտասահման և արտասահմանից ստացումները հիմնականում կատարվում են Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս լայն տարածում գտած առանց հաշվի բացման դրամական (փողային) փոխանցումների մի շարք համակարգերի միջոցով, որոնց թվին են դասվում միջազգային ճանաչում ունեցող «Money Gram», «Անելիք», «Contact», «Unistream», «Migom», “Быстрая Почта”, «InterExpress», «RIA Money Transfer», «Lider» և նմանատիպ այլ համակարգերը:

Բոլոր այս համակարգերն, ըստ էության, ունեն նույն կառուցվածքը և նախատեսված են հիմնականում ֆիզիկական անձանց առանց հաշվի բացման ոչ առևտրային բնույթի դրամական (փողային) փոխանցումների իրականացման համար և հիմնականում աշխատում են մասնակիցների միջև փոխադարձ թղթակցային հարաբերությունների և համակարգի կանոնների հիման վրա: Այս համակարգերի հիմնական տարբերությունները պայմանավորված են սպասարկման կետերի աշխարհագրությամբ, սահմանված

սակագների և միջնորդավճարների մեծությամբ և այլ կազմակերպչական և տեխնիկական ու ծրագրային առանձնահատկություններով:

Առանց բանկային հաշվի բացման դրամական (փողային) փոխանցումների համակարգերի առավելությունը ավանդական բանկային փոխանցումներից կայանում է նրանում, որ միջոցների փոխանցումն իրականացվում է ավելի կարճ ժամանակահատվածում, բացակայում է հաշվի բացման հետ կապված ժամանակի կորուստը և անհրաժեշտ չէ, որպեսզի շահառուն ունենա բանկային հաշիվ որևէ կոնկրետ բանկում. շահառուն կարող է իր գումարը ստանալ բոլոր այն կետերում, որտեղ իրականացվում է այդ համակարգի սպասարկում: Գործարքը ձևակերպվում է տեղում և հաշված թուղթների կամ ժամերի ընթացքում միջոցները հասանելի են դառնում շահառուին:

Չնայած առանց հաշվի բացման դրամական փոխանցումների համակարգերը միջազգային պրակտիկայում մեծ կշիռ չունեն, սակայն քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունը մեծ կախվածություն ունի տրանսֆերտներից, ՀՀ-ում նման համակարգերի մի մասը կարող է դասվել հանրային նշանակություն ունեցող համակարգերի⁵ թվին՝ կախված համակարգով իրականացվող վճարումների ծավալից: Հետևաբար ՀՀ ԿԲ-ն պետք է միշտ իր ուշադրության կենտրոնում պահի նմանատիպ բոլոր համակարգերը: «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի մշակման նպատակներից մեկը նման համակարգերի գործունեության թույլտվության, ինչպես նաև դրամական փոխանցումներ իրականանող կազմակերպությունների լիցենզավորման մեխանիզմի ներդրումն էր: Համաձայն այս օրենքի Կենտրոնական բանկին է վերապահված հայաստանյան վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծման և գործունեության իրականացման, ինչպես նաև արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգերում մասնակցության թույլտվության տրամադրումը, ինչը հնարավորություն է տալիս իրականացնել որոշակի նախնական ուսումնասիրություն՝ կապված ՀՀ-ում գործող վճարահաշվարկային համակարգերի գործունեության, համակարգի ներքո հաշվարկների իրականացման կանոնների, կիրառվող անվտանգության միջոցառումների և համակարգի օպերատորի կամ համակարգին անդամակցող մասնակցի իրավասությունների, պարտավորությունների և ռիսկերի հետ: Այս լծակի միջոցով Կենտրոնական բանկը որոշակի առումով հսկում է այս համակարգերում ռիսկերի առաջացման հնարավորությունը՝ ժամանակին դրանց կառավարմանն ուղղված միջոցառումներ ձեռնարկելու համար: ՀՀ-ում դրամական փոխանցումներ իրականացնող կազմակերպությունների լիցենզավորումը հնարավորություն է տալիս նվազեցնել անօրինական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների և վերջիններիս գործունեության հետ կապված խարդախությունների և վարկային ռիսկի առաջացման հավանականությունը: Սահմանված է որոշակի ընթացակարգ, որի միջոցով ՀՀ ԿԲ-ն վերահսկում է նման կազմակերպությունների գործունեությունը:

2009թ. ընթացքում S.W.I.F.T-ի և տելեքսի միջոցով կատարված միջազգային բանկային փոխանցումների ծավալը ՀՀ-ից արտերկիր և հակառակ ուղղությամբ կազմել է համապատասխանաբար՝ 3742 մլրդ. ՀՀ դրամ և 2669 մլրդ ՀՀ դրամ: Վերը նշված դրամական

⁵ Հանրային (էական) նշանակություն ունեցող համակարգերի (payment systems of prominent importance) թվին են դասվում այն համակարգերը, որոնցում տեղի ունեցող խափանումները կարող են էական տնտեսական հետևանքներ ունենալ և խարխլել վճարահաշվարկային համակարգերի և ընդհանուր առմամբ ազգային արժույթի նկատմամբ հանրության վստահությունը:

(փողային) փոխանցումների համակարգերով դեպի արտերկիր փոխանցվել է 42 մլրդ. ՀՀ դրամ, իսկ Հայաստան ուղարկված գումարները կազմել են 363 մլրդ. ՀՀ դրամ:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կարող են սպասարկվել նաև այնպիսի միջազգային վճարային գործիքներ, ինչպիսիք են միջազգային վճարային քարտերը և ճանապարհային չեկերը: Ներկայումս միջազգային կազմակերպությունների դեբետային և վարկային քարտերը կարող են կանխիկացվել բանկերում, ինչպես նաև դրանցով կարող են կատարվել անկանխիկ վճարումներ այդ քարտերը ընդունող մանրածախ առևտրի և սպասարկման կետերում: Սակայն ճանապարհային չեկերը ՀՀ-ում չեն ընդունվում որպես վճարամիջոց, այլ կարող են կանխիկացվել բանկերում: Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կողմից արտասահմանում արտարժույթով վճարումների իրականացմանը, ապա դրանք հիմնականում կատարվում են կանխիկ ձևով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության բանկերից ձեռք բերված ճանապարհային չեկերով և միջազգային վճարային քարտերով:

4.4 Արտարժույթի առուվաճառքի վճարահաշվարկային համակարգեր

ՀՀ-ում արտարժույթի բորսայական առուվաճառքն իրականացվում է «ՆԱՍԳԱՔ Օ-Էմ-Էքս Արմենիա» ԲԲԸ առևտրային հարթակում՝ գործարքների կնքման և հաշվարկների իրականացման էլեկտրոնային համակարգով, որը ներդրվել է 2005թ. հոկտեմբերին:

«ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ առևտրի հարթակում արտարժույթի առևտրին կարող են մասնակցել ՀՀ կենտրոնական բանկը, ՀՀ առևտրային բանկերը, վարկային կազմակերպությունները և արժույթային դիլերները, որոնք կնքել են արտարժույթի բորսայական առևտրին մասնակցության համաձայնագիրը:

Արտարժույթի առևտրի իրականացումը և կնքված գործարքների քլիրինգը և վերջնահաշվարկը կարգավորվում են «ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ կանոններով, Մասնավորապես՝ «Արտարժույթի առևտրի կանոններ»-ով, «Արտարժույթի քլիրինգի և վերջնահաշվարկի կանոններ»-ով, ինչպես նաև ՀՀ ԿԲ, «ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ և բորսայական առևտրի մասնակիցների միջև կնքված արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների վերջնահաշվարկի կատարման պայմանագրով:

«ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ առևտրի հարթակում կնքված արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների վերջնահաշվարկները կատարվում է ՀՀ ԿԲ կողմից՝ բորսայական առևտրի մասնակիցների ՀՀ ԿԲ-ում վարվող դրամային և արտարժույթային հաշիվներով: Վերջնահաշվարկները կատարվում են գործարքների կնքման օրը (T+0)՝ ՀՀ դրամի և արտարժույթի նախնական դեպոնացման հիման վրա:

«ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ, առևտրային հարթակում արտարժույթի առևտուրը և կնքված գործարքների վերջնահաշվարկները կատարվում են ստորև բերված ընթացակարգերի և ժամկետների համաձայն՝

Մինչև առևտրի սկիզբը բորսայական առևտրի մասնակիցները ՀՀ ԿԲ-ում «ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ հատուկ քլիրինգային դրամային և արտարժույթային հաշիվների վրա են դեպոնացնում անհրաժեշտ ծավալի դրամական միջոցներ: Այդ միջոցների փոխանցումը կատարվում է էլեկտրոնային վճարումների համակարգով, որի հաստատումը ավտոմատ կերպով ուղարկվում է «ՆԱՍԳԱՔ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ-յանը: Առևտրային հարթակում արտարժույթի առուվաճառքի գործարքները կարող են կնքվել առևտրի մասնակիցների դեպոնացված միջոցների (ՀՀ դրամ և արտարժույթ) սահմաններում:

«ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ, առևտրային նստաշրջանի ավարտից հետո, կնքված գործարքների վերաբերյալ տվյալների հիման վրա հաշվարկում է մասնակիցների՝ կնքված գործարքներից առաջացած իրավասությունների և պարտավորությունների զուտ դիրքերը (ՀՀ դրամի և յուրաքանչյուր արտարժույթի գծով), կազմում է համապատասխան վճարման հանձնարարականներ և էլեկտրոնային վճարումների համակարգով ներկայացնում է դրանք ՀՀ ԿԲ-ին: Ստացված վճարային հանձնարարականների հիման վրա Կենտրոնական բանկը ավտոմատ կերպով կատարում դրամային և արտարժույթային գործարքների հետ կապված վերջնահաշվարկները, որոնց վերաբերյալ տեղեկացում է ուղղարկում առևտրի մասնակիցներին: Ներկայացված տվյալների անհամապատասխանության դեպքում համակարգում սահմանված են ճշգրտման ընթացակարգեր:

«ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ում առևտրային նստաշրջանի ընթացքում տեղի ունեցող արտարժույթի առևտուրը և կնքված գործարքների վերջնահաշվարկները կատարվում են ստորև բերված ընթացակարգերի և ժամկետների համաձայն՝

	Գործառույթը	Մահմանային ժամը
1	Բորսայական առևտրի մասնակիցների կողմից վճարման հանձնարարականների ներկայացում Հաշվարկային բանկին	10:15
2	Հաշվարկային բանկի կողմից հանձնարարականների ստուգում, ամփոփում, Բորսայի դրամական հաշիվներին միջոցների փոխանցում և փոխանցված միջոցների վերաբերյալ տրամադրում բորսային	10:45
3	Բորսայի կողմից ստացված առևտրի մասնակիցների արտարժույթային և դրամական միջոցների սկզբնական մնացորդի սահմանում առևտրային համակարգում	10:45
4	Բորսայական առևտրի մասնակիցների կողմից լրացուցիչ դեպոնացման համար վճարման հանձնարարականների ներկայացում Հաշվարկային բանկին	12.15
5	ՀՀ ԿԲ-ի կողմից լրացուցիչ դեպոնացման մասին հանձնարարականների ստուգում, ամփոփում, Բորսայի դրամական հաշիվներին միջոցների փոխանցում և փոխանցված լրացուցիչ դեպոնացման միջոցների վերաբերյալ տրամադրում բորսային	12.45
6	Բորսայի կողմից ստացված լրացուցիչ դեպոնացման համակարգում առևտրի մասնակիցների արտարժույթային և դրամական միջոցների մնացորդի ավելացում:	13.00
7	Բորսայական առևտրի նստաշրջանի ընթացքում, որևէ մասնակցի կողմից իր միջոցների սպաղեպոնացում կատարելու հնարավորություն: Ապաղեպոնացման մասին հաղորդագրություն ստանալու դեպքում Բորսան 15 րոպեի ընթացքում պատրաստում և Հաշվարկային բանկ է ուղարկում էլեկտրոնային հանձնարարական իր հաշվից համապատասխան մասնակցին հասանելի միջոցները ետ փոխանցելու մասին	11:30, 12:30, 14:00
8	Առևտրային նստաշրջան Բորսայում	11.00-15.00
9	Բորսայում առևտրի մասնակիցների վերջնական դիրքերի ամփոփում, ստուգում, դրանց հիման վրա վերջնահաշվարկի կատարման համար էլեկտրոնային վճարային հանձնարարականների կազմում և ներկայացում Հաշվարկային բանկին	15.30
10	Հաշվարկային բանկի կողմից վերջնահաշվարկի կատարման արդյունքում հաստատումների ուղարկում	16.00
11	Բորսայում առևտրի մասնակիցների կողմից իրենց հաշիվների վրա փոխանցված միջոցների և առևտրի հարթակում կատարված գործարքների արդյունքների ստուգում և տվյալների համեմատում: Անհամապատասխանությունների հայտնաբերման դեպքում՝ հեռախոսով տեղեկացում Բորսային և Հաշվարկային բանկին	16.30

12	Բորսայի կողմից անհամապատասխանությունների ստուգման արդյունքում դրանք անհիմն լինելու դեպքում (կամ հիմնավոր լինելու դեպքում) այդ մասին տեղեկացում առևտրի մասնակցին և Հաշվարկային Բանկին	17.00
----	--	-------

ԳԼՈՒԽ 5. ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԸ, ՇՈՒԿԱՅԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԵՐ

5.1 Արժեթղթերի ձևերը

Հայաստանում արժեթղթերը կարող են թողարկվել փաստաթղթային և ոչ փաստաթղթային ձևով: Ընդ որում, փաստաթղթային ձև ունեցող արժեթղթերը, որոնք պետք է հրապարակայնորեն առաջարկվեն հանրությանը կամ թույլատրվեն կարգավորվող շուկայում առևտրին, Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով և Կենտրոնական դեպոզիտարիայի կանոններով սահմանված կարգով և դեպքերում Կենտրոնական դեպոզիտարիայի կողմից վերածվում են ոչ թղթային ձևի (ապանյութականացում) կամ ինոբիլիզացվում են մինչև արժեթղթերի հրապարակային տեղաբաշխման գործընթացը սկսելը կամ մինչև արժեթղթերի՝ կարգավորվող շուկայում առևտրին թույլտվության համար դիմելը:

5.2 Արժեթղթերի տիպերը

Ըստ արժեթղթերի սեփականատերերի իրավունքների իրականացման ձևի Հայաստանում արժեթղթերը դասակարգվում են 3 խմբի՝

1. անվանական,
2. ըստ ներկայացնողի, ընդ որում՝ հրապարակային առաջարկի կամ կարգավորվող շուկայում առևտրին թույլտվության ենթակա ըստ ներկայացնողի արժեթուղթ թողարկել, վաճառել կամ վաճառելու առաջարկ անել կամ նման արժեթուղթ գնելու առաջարկի հրավերն արգելվում է:
3. օրդերային:

Հայաստանում կարող են թողարկվել և շրջանառվել բաժնետոմսեր, պարտատոմսեր, բանկային հավաստագրեր, չեկեր, մուրհակներ և այլ արժեթղթեր, որոնք այդպիսին են համարվում համաձայն ՀՀ օրենսդրության: Մասնավորապես՝

- Բաժնետոմս է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է դրա տիրոջ (բաժնետիրոջ) բաժնետիրական ընկերության շահույթից շահութաբաժնի ձևով մաս ստանալու, բաժնետիրական ընկերության գործերի կառավարմանը մասնակցելու և նրա լուծարումից հետո մնացած գույքից մաս ստանալու իրավունքը: Բաժնետոմսերը համարվում են բաժնային արժեթղթեր, որոնք թողարկվում են բաժնետիրական ընկերությունների կողմից, և ՀՀ օրենսդրության համաձայն կարող են լինել միայն անվանական:
- Պարտատոմս է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է դրա տիրապետողի իրավունքը՝ դրանում նախատեսված ժամկետում պարտատոմս թողարկած անձից ստանալ պարտատոմսի անվանական արժեքը կամ գույքային այլ համարժեք: Պարտատոմսը դրա տիրապետողին իրավունք է տալիս նաև ստանալ պարտատոմսի անվանական արժեքից տոկոս կամ այլ գույքային իրավունքներ:
- Չեկ է համարվում այն արժեթուղթը, որը պարունակում է չեկ տվողի որևէ բանով չպայմանավորված գրավոր կարգադրությունը բանկին՝ չեկ տրապետողին վճարել դրանում նշված գումարը: Չեկը իրենից ներկայացնում է վճարային-հաշվարկային

փաստաթուղթ և իր էությունը հանդիսանում է փոխանցելի մուրհակ, որի վճարողը բանկն է:

- Բանկային հավաստագիր (վկայագիր) է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է ավանդի գումարը և ավանդատուի իրավունքը՝ սահմանված ժամկետի ավարտից հետո հավաստագիր տված բանկում կամ այդ բանկի ցանկացած մասնաճյուղում ստանալ ավանդի գումարը և դրանից տոկոսներ: Բանկային հավաստագիրը կարող է լինել ըստ ներկայացնողի կամ անվանական:
- Մուրհակ է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է մուրհակ տվողի (հասարակ մուրհակ) կամ մուրհակում նշված այլ վճարողի (փոխանցելի մուրհակ) որևէ բանով չպայմանավորված պարտավորությունը՝ մուրհակում նախատեսված որոշակի գումար վճարել մուրհակը տիրապետողին (մուրհակի տիրոջը):

5.3 Արժեթղթերի տարբերակիչ ծածկագիրը

ՀՀ-ում կիրառվում է պետական, կորպորատիվ և ՀՀ ԿԲ արժեթղթերի տարբերակիչ ծածկագրման (ISIN) սեփական համակարգ, որը սակայն իր կառուցվածքով և երկարությամբ լիովին համապատասխանում է ISIN կոդերի սկզբունքներին (ISO 6166): Ծածկագիրը կազմված է 12 նիշից. առաջին 2 նիշը երկրի կոդն է, հաջորդ 9 նիշը տառաթվային է և հանդիսանում է հիմնական համարը, իսկ վերջին՝ 12-րդ, նիշը ստուգիչ նիշն է, որը հաշվարկվում է վերոնշյալ ստանդարտով սահմանված սկզբունքի համաձայն:

Արժեթղթերի տարբերակիչ ծածկագրերը շնորհվում են հրապարակային վաճառվող արժեթղթերին, երբ դրանք գրանցվում են ՀՀ կենտրոնական բանկում կամ ֆոնդային բորսայում: Այդ ծածկագրերը շնորհվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից: Պետական արժեթղթերի ծածկագրերը տրվում են Ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կողմից:

5.4 Սեփականության իրավունքի փոխանցումը

Արժեթղթի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ֆիքսվում է անվանական արժեթղթերի սեփականատերերի (անվանատերերի) ռեեստրում: Ռեեստրը վարվում է.

- Կենտրոնական դեպոզիտարիայի կողմից՝ հաշվետու թողարկողների համար
- թողարկողի կամ պահառուների կողմից՝ ոչ հաշվետու թողարկող բաժնետիրական ընկերությունների համար:

ՀՀ օրենսդրության համաձայն հրապարակային վաճառվող արժեթղթերի նկատմամբ սեփականության իրավունքը համարվում է փոխանցված այն պահից, երբ Կենտրոնական դեպոզիտարիայում կամ պահառուի մոտ այն գրանցվում է գնորդի (կամ նրա անվանատիրոջ) անունով:

5.5 Արժեթղթերի գրավադրումը որպես ապահովության միջոց (երաշխիք)

Արժեթղթերը կարող են գրավադրվել որպես ապահովության միջոց համաձայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի:

5.6 Կորած, գողացված կամ վերացված արժեթղթերի մշակումը

Հաշվի առնելով այն, որ հրապարակային վաճառվող արժեթղթերը կարող են թողարկվել բացառապես ոչ փաստաթղթային ձևով, ապա դրանց կորելու հավանականությունը բավականին ցածր է: Կենտրոնական դեպոզիտարան, որտեղ վարվում են հաշվետու թողարկողների ռեեստրը, ունի տեղեկատվության անվտանգությունն ապահովող տեխնիկական հագեցվածություն, և ըստ այդմ, արժեթղթերի կորած լինելու հավանականությունը հասցված է նվազագույնի: Բացի այդ, Կենտրոնական դեպոզիտարայում պահվում են փոխանցումների համար հիմք հանդիսացող բոլոր փաստաթղթերը, և արժեթղթերը գողացված լինելու դեպքում տուժող կողմը ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով կարող է վերականգնել դրանց նկատմամբ իր իրավունքը:

5.7 Պահառուների նորմատիվ իրավական դաշտը

Պահառուների գործունեությունը կարգավորվում է «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով և ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 06.02.2007թ. թիվ 33Ն որոշմամբ հաստատված «Արժեթղթերի պահառության գործունեություն» կանոնակարգ 33-ով: Սույն կանոնակարգը սահմանում է արժեթղթերի պահառության գործունեության իրականացման կարգը, արժեթղթերի հաշվառման ընդհանուր սկզբունքները և պահառուի տեխնիկական հագեցվածությանը ներկայացվող պահանջները:

5.8 ՀՀ պետական պարտատոմսերի առաջնային շուկա

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը հանդես է գալիս որպես ՀՀ կառավարության ֆինանսական գործակալ և իրականացնում է պետական պարտատոմսերի տեղաբաշխման, շրջանառության և մարման սպասարկումը: ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից թողարկող ՀՀ պետական պարտատոմսերն, ըստ շրջանառության ժամկետի, լինում են՝

- կարճաժամկետ՝ շրջանառության ժամկետը 7 օրից մինչև 1 տարի,
- միջնաժամկետ՝ շրջանառության ժամկետը 15 ամսից մինչև 5 տարի,
- երկարաժամկետ՝ շրջանառության ժամկետը 6-30 տարի:

ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից թողարկված պարտատոմսերը առաջնային շուկայից կարող են ձեռք բերել Գործակալները, Դիլերները և Գանձապետական պահառուն: Գործակալները հանդիսանում են ՀՀ ֆինանսների նախարարության գործընկերները ներքին պետական պարտքի կառավարման գործում, որոնք որոշակի արտոնությունների դիմաց կրում են հստակ սահմանված պարտավորություններ: Դիլերները առաջնային տեղաբաշխմանը մասնակցում են սահմանափակ իրավունքներով: Գանձապետական պահառու համակարգի միջոցով ներդրողները կարող են ձեռք բերել միայն ՀՀ պետական կարճաժամկետ պարտատոմսեր:

ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը իրավասու է հետ գնել իր կողմից թողարկված պարտատոմսերը երկու եղանակներով՝ մրցակցային առաջարկությունների ներկայացմամբ աճուրդի կազմակերպման և նախապես հայտարարված եկամտաբերությամբ հետգնման կազմակերպման եղանակներով: 2006թ հոկտեմբեր ամսից սկսած ՀՀ ֆինանսների

նախարարության կողմից թողարկվում են ՀՀ պետական խնայողական արժեկտրոնային պարտատոմսեր, որոնք վաճառվում են միայն ֆիզիկական անձանց: Խնայողական պարտատոմսերը թողարկվում են 3 ամսից մինչև 25 տարի մարման ժամկետով: Սկսած 2006թ.-ից ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ռեպո գործարքներ իրականացնելիս ռեպո գործարքի առարկա հանդիսանում է նաև ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից բարձր վարկանիշ ստացած առևտրային կազմակերպությունների կողմից թողարկված պարտատոմսերը, որոնք գրանցված են ՀՀ կենտրոնական բանկում: ՀՀ պետական պարտատոմսերի առաջնային տեղաբաշխումը իրականացվում է արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման էլեկտրոնային համակարգի միջոցով:

Ելնելով առավել արդյունավետ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու խնդիրներից ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից թողարկվում են ՀՀ պետական կարճաժամկետ զեղչատոկոսային պարտատոմսեր՝ 3 և 6 ամիս մարման ժամկետով:

2006-2009թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ տեղաբաշխված և շրջանառության մեջ գտնվող պետական պարտատոմսերի վերաբերյալ

Ներքին պետական պարտքը (մլն. դրամ)	2006		2007		2008		2009	
	տեղաբաշխված պարտատոմսեր	Ներքին պետական պարտքը	տեղաբաշխված պարտատոմսեր	Ներքին պետական պարտքը	տեղաբաշխված պարտատոմսեր	Ներքին պետական պարտքը	տեղաբաշխված պարտատոմսեր	Ներքին պետական պարտքը
պետական կարճաժամկետ պարտատոմսեր (մլն. դրամ)	9 336.62	31 133.5	7000	7 000	31 133.5	30 133.5	57 707.5	41 429.48
պետական միջին ժամկետ պարտատոմսեր (մլն. դրամ)	16 577.00	15 845.1	26 000	47 421.15	15 845.1	36 873.63	48 041	71 374.98
պետական երկարաժամկետ պարտատոմսեր (մլն. դրամ)	6 340.00	17 642	6 000	11 710.62	17 642	24 985.82	6 097.8	27 531.56
Ընդամենը	32 253.62	64 620.6	39 000	66 131.7	64 620.6	91 992.95	111 846.3	140 336.02

5.9 ՀՀ պետական պարտատոմսերի երկրորդային շուկա

ՀՀ պետական պարտատոմսերի երկրորդային շուկայում գործառնություններ իրականացվում են առք ու վաճառքի պայմանագրերի կնքման միջոցով ՀՀ օրենսդրությամբ թույլատրված ձևերով: Պարտատոմսերի երկրորդային շուկայի մասնակիցներն են՝ ներդրողները, առևտրային բանկերը, գործակալները, դիլերները, ինչպես նաև ՀՀ օրենքով սահմանված բրոքերային, դիլերային հավատարմագրային կառավարման գործունեությամբ զբաղվող մասնագիտացված անձինք:

ՀՀ կենտրոնական բանկը պարտավոր է ՀՀ Պարտատոմսերի առք ու վաճառքի գործառնություններն իրականացնել ՀՀ տարածքում գործող առևտրային բանկերի հետ, որոնց հետ կնքվել են համապատասխան համաձայնագրեր:

ՀՀ սեռական պարտատոմսերի երկրորդային շուկայում կատարված գործառնություններ

	2006	2007	2008	2009
Գործարքների ընդհանուր ծավալը (մլն. դրամ)	66 723.7	92 358.1	69 687.3	115 490.6
Գործարքների միջին օրական ծավալը (մլն. դրամ)	263.7	368	275.4	458.3
Գործարքների միջին կշռված եկամտաբերությունը	6.2478%	6.6340 %	8.8061 %	10.75 %
Գործարքների քանակը	727	976	725	1341

**ԳԼՈՒԽ 6. ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ
ՔԼԻՐԻՆԳԱՅԻՆ ԵՎ ՎԵՐՋՆԱՀԱՇՎԱՐԿԻ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԵՐ**

6.1 Շուկայի մասնակիցներ

6.1.1 «ՆԱՍԴ-ԱՔ Օ-Էմ-Էքս Արմենիա» ֆոնդային բորսա

Համաձայն «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի՝ կարգավորվող շուկա (շուկա) է համարվում հանրության համար ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն մատչելի կազմակերպական, իրավական և տեխնիկական միջոցների համակարգը, որը կանոնավոր կերպով արժեթղթերի առքի և վաճառքի առաջարկների հանդիպման վայր կամ միջոց է կազմակերպում, տրամադրում, ապահովում կամ իրականացնում է արժեթղթերով առևտրի կազմակերպման սովորաբար իրականացվող գործառույթներ: Կարգավորվող շուկան ներառում է ֆոնդային բորսան և այլ կարգավորվող շուկաները:

Օպերատորն իրավունք ունի կազմակերպելու արտարժույթի հրապարակային առևտուր՝ օրենքով, դրան համապատասխան ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերով և շուկայի կանոններով սահմանված պահանջներին համապատասխան: Այդ դեպքում օպերատորն իրավունք ունի իրականացնելու նաև արտարժույթի հրապարակային առևտրի ընթացքում կնքված գործարքների արդյունքում ծագած փոխադարձ պարտավորությունների (պահանջների) որոշում և հաշվանցում (քլիրինգ):

Օպերատորը «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով, Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված դեպքերում և կարգով ստեղծում է երաշխիքային հիմնադրամ՝ արտարժույթի առևտրի ընթացքում առաջացող ռիսկերը նվազեցնելու համար: Կենտրոնական բանկն իր նորմատիվ իրավական ակտերով իրավունք ունի սահմանելու երաշխիքային հիմնադրամի չափը, կազմը և ձևավորման ու օգտագործման պայմանները:

Կենտրոնական բանկն իրավունք ունի իր նորմատիվ իրավական ակտերով օպերատորին թույլատրելու լրացուցիչ գործունեության այնպիսի տեսակներ, որոնք սերտորեն առնչվում են օպերատորի գործունեությանը՝ անհրաժեշտության դեպքում դրանց իրականացման համար լրացուցիչ պահանջների սահմանմամբ:

Օպերատորին արգելվում է իրականացնել շուկայի կազմակերպման հետ չկապված այլ գործունեություն կամ ցանկացած այլ գործունեություն, որը կապված է շուկայի կազմակերպման հետ, սակայն Կենտրոնական բանկի հիմնավոր կարծիքով կարող է խոչընդոտել շուկայի բնականոն գործունեությունը, եթե այլ բան սահմանված չէ Կենտրոնական բանկի կողմից ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերով:

Շուկայի բնականոն և իրավաչափ գործունեությունն ապահովելու համար օպերատորը պարտավոր է սահմանել շուկայի կանոններ:

Օպերատորի դիտորդ խորհրդի կողմից հաստատված շուկայի կանոնները, դրանցում փոփոխությունները և լրացումները (այսուհետ նաև՝ շուկայի կանոններ) պետք է ներկայացվեն Կենտրոնական բանկի գրանցմանը:

Ներդրողների պաշտպանության և արժեթղթերի արդար գնագոյացման ապահովման նպատակով Կենտրոնական բանկն իրավունք ունի իր նորմատիվ իրավական ակտերով

սահմանելու շուկայում առևտրին արժեթղթի թույլտվության և վաճառքի պարտադիր պայմաններ և պահանջներ:

Ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձանց արգելվում է շուկայում արժեթղթով որևէ գործարք կատարել՝ ի խախտումն «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի, Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերի և դրանց համապատասխան ընդունված՝ շուկայի կանոնների, իսկ օպերատորին արգելվում է թույլատրել նման գործարքը կամ չհետապնդել նման խախտումը:

Շուկայում առևտրին թույլատրված արժեթուղթն արգելվում է վաճառել տվյալ շուկայից դուրս, բացառությամբ սույն հետևյալ դեպքի.

- Կենտրոնական բանկն իրավունք ունի իր նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանելու սույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված պահանջից բացառություններ հետևյալ դեպքերի համար՝
 - 1) մասնավոր գործարքների համար, այն է՝ այնպիսի գործարքների, որոնց կողմերը նախապես հայտնի են.
 - 2) արժեթղթերի տեղաբաշխման շրջանակներում տեղաբաշխողների կողմից իրականացվող գործարքների համար.
 - 3) շուկայում առևտրին թույլատրված արժեթուղթն այլ կարգավորվող շուկայում առևտրին թույլտվության և վաճառելու դեպքերի համար:

Օպերատորը պարտավոր է վերահսկել շուկայում գնագոյացումը և գործարքների կնքումը՝ ներքին տեղեկատվության օգտագործմամբ, գնային չարաչափմամբ և իրավական ակտերի խախտումով կնքված գործարքները բացահայտելու և կանխարգելելու նպատակով:

Օպերատորը շուկայի մասնակիցներին և հաշվետու թողարկողներին վերահսկում է օրենքով, այլ նորմատիվ իրավական ակտերով և շուկայի կանոններով նախատեսված սահմաններում և կարգով:

Օպերատորը և Կենտրոնական բանկը համագործակցում են Կենտրոնական բանկի կողմից շուկայի նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով:

Օպերատորը պարտավոր է օրենքով սահմանված պահանջների ցանկացած խախտման մասին տեղեկացնել Կենտրոնական բանկին՝ Կենտրոնական բանկի սահմանած կարգով:

Ֆոնդային բորսան (բորսա) կարգավորվող շուկա է, որը համապատասխանում է «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով և Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված նվազագույն պահանջներին:

Բորսայի անդամն այն անձն է, որին բորսայի օպերատորի կողմից տրամադրվել է բորսայական առևտրին թույլատրված (ցուցակված) բոլոր կամ որոշ արժեթղթերով գործարքներ կնքելու իրավունք, և որը գործում է բորսայի կանոններին համապատասխան:

Բորսայի անդամ կարող են դառնալ միայն ներդրումային ծառայություններ մատուցող այն անձինք, որոնք բավարարում են բորսայի կանոններով սահմանված պահանջները:

Բորսայի օպերատորը կարող է թույլատրել բորսայում միայն այն արժեթղթերի առևտուրը, որոնք ցուցակվել են բորսայում սույն օրենքի, դրա հիման վրա ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերի և բորսայի կանոնների համաձայն:

Բորսայում կարող են ցուցակվել միայն այն արժեթղթերը, որոնք և որոնց թողարկողները բավարարում են սույն օրենքով, Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով և բորսայի կանոններով սահմանված պահանջները:

Ներկայումս Հայաստանում գործում է 1 կարգավորվող շուկա, որի օպերատորն է «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ն (նախկին «Հայաստանի ֆոնդային բորսա» ԲԲԸ), այն իրականացնում է նաև Ֆոնդային բորսայի օպերատորի գործունեություն՝ համաձայն ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից տրված լիցենզիայի:

2009թ. դեկտեմբերի վերջի դրությամբ «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ում ցուցակված է եղել 18 թողարկողի 19 դասի արժեթուղթ, այդ թվում՝ 12 բաժնետոմս (11 թողարկողի) և 9 պարտատոմս (8 թողարկողի):

6.1.2 Հայաստանի Կենտրոնական Դեպոզիտարիա

2008 թվականի փետրվար ամսին ուժի մեջ մտավ «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքը, որին համապատասխան՝ «Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիա» ԲԲԸ-ն, որի միակ սեփականատերն է «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷՔՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ն, իրականացնում է կենտրոնացված պահառուի, կենտրացված ռեեստրավարի և արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատորի գործառնությունները:

Կենտրոնական դեպոզիտարիան իրականացնում է հետևյալ գործառնությունները՝

1) որպես կենտրոնացված պահառու՝

ա. մատուցում է պահառության ծառայություններ ենթապահառուներին և Կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված այլ անձանց,

բ. ապանյութականացնում է արժեթղթերը և վարում դրանց հաշիվները,

գ. շնորհում է արժեթղթերի տարբերակիչ ծածկագրեր.

2) որպես կենտրոնացված ռեեստրավար իրականացնում է արժեթղթերի սեփականատերերի (անվանատերերի), նրանց պատկանող (անվամբ գրանցված) արժեթղթերի քանակի, տեսակի և դասի վերաբերյալ տվյալների միասնական համակարգի (ռեեստրի) վարումը՝ թողարկողի հետ կնքված պայմանագրի հիման վրա.

3) որպես արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատոր՝

ա. որոշում և հաշվանցում է արժեթղթերով կնքված գործարքների արդյունքում ծագած փոխադարձ պարտավորությունները և պահանջները (քլիրինգ),

բ. արժեթղթերով կնքված գործարքների արդյունքում փոխանցում է արժեթղթերը համապատասխան հաշիվներում և կատարում վերջնահաշվարկ,

գ. «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող անձի հետ կնքված պայմանագրի հիման վրա կազմակերպում է արժեթղթերի վերջնահաշվարկի արդյունքում ծագած դրամական պարտավորությունների կատարման ապահովումը հաշվարկային համակարգի անդամների միջև,

դ. անհրաժեշտ հարցումներ է կատարում արժեթղթերի և դրամական միջոցների քլիրինգի և վերջնահաշվարկի իրականացման համար՝ օրենքով, այլ իրավական ակտերով, հաշվարկային համակարգի կանոններով և կնքված պայմանագրերով սահմանված կարգով,

ե. հաշվարկային համակարգի անդամների փոխադարձ պարտավորությունների կատարումը երաշխավորելու և հաշվարկային համակարգի գործունեության հետ կապված ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով ստեղծում և կառավարում է երաշխիքային հիմնադրամներ,

գ. արժեթղթերով կնքված գործարքների արդյունքում ծագած փոխադարձ պարտավորությունները և պահանջները բավարարելիս հանդես է գալիս որպես բոլոր գործարքների կողմ (կողմերի կենտրոնական գործակալ)՝ հաշվարկային համակարգի կանոններով սահմանված կարգով:

6.2 Արժեթղթերի քլիրինգի և վերջնահաշվարկի գործընթացներ

6.2.1 Պետական արժեթղթեր և Կենտրոնական բանկի պարտատոմսեր

ՀՀ օրենսդրության համաձայն Կենտրոնական բանկը հանդիսանում է Կառավարության լիազոր մարմնի կողմից թողարկված պարտատոմսերի տեղաբաշխման, շրջանառության և մարման սպասարկման ֆինանսական գործակալ: Պարտատոմսերի առաջնային և երկրորդային շուկաների գործարքները սպասարկելու նպատակով Կենտրոնական բանկը հանդես է գալիս որպես Կենտրոնական Պահառու, իրականացնում է համապատասխան գործառնությունների հաշվառումը, գործարքներից բխող իրավունքների գրանցումը, վերջնահաշվարկը: Կենտրոնական բանկը կազմակերպում և իրականացնում է պարտատոմսերի տեղաբաշխման աճուրդները, տոկոսային եկամտի վճարումները, ինչպես նաև Պարտատոմսերի մարումները և հետգնումը:

ՀՀ ԿԲ-ն հանդիսանում է ՊԱՀՀՀ-ի սեփականատեր և օպերատոր:

Համակարգի կողմից պետական (գանձապետական) արժեթղթերի առաջնային տեղաբաշխման և մարման նպատակով ձևավորվել է 1867 հանձնարարական՝ 174 մլրդ դրամ ծավալով: 2009թ. ընթացքում առաջնային տեղաբաշխման ժամանակ ձեռք բերված պետական պարտատոմսերի դիմաց բանկերի կողմից կատարվել է 107 մլրդ դրամի փոխանցում, իսկ պետական արժեթղթերի մարման դիմաց Գանձապետարանի կողմից կատարվել է 67 մլրդ դրամի փոխանցում: Այդ թվում՝ «Գանձապետական պահառու» համակարգի միջոցով պետական արժեթղթերի դիմաց կատարվել է 3.2 մլրդ դրամի վճարում, որտեղ՝ 1.5 մլրդ դրամը կազմել են արժեթղթերի տեղաբաշխման և 1.7 մլրդ դրամը՝ արժեթղթերի մարման դիմաց վճարումները:

ՀՀ կենտրոնական բանկի սեփական արժեթղթերի առաջնային տեղաբաշխման և մարման նպատակով պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի կողմից ձևավորվել է 27 հանձնարարական՝ 8 մլրդ դրամ ծավալով: Նշված արժեթղթերի առաջնային տեղաբաշխման ժամանակ առևտրային բանկերի կողմից ձեռք բերված՝ Կենտրոնական բանկի սեփական պարտատոմսերի դիմաց կատարվել է 1.6 մլրդ դրամի փոխանցում, որը նվազել է 97%-ով (51մլրդ դրամով), իսկ Կենտրոնական բանկի սեփական արժեթղթերի մարման դիմաց փոխանցումները նվազել են 92%-ով (82 մլրդ դրամով), և կատարվել է 6.5 մլրդ դրամի փոխանցում:

Համակարգն ապահովում է հետևյալ գործառնությունների կատարումը՝

- պարտատոմսերի թողարկման գլոբալ հավաստագրերի հաշվառումը,
- Համակարգի մասնակիցների դեպո հաշիվների վարումը՝ ապահովելով մասնակիցների կողմից պարտատոմսերով իրականացված գործարքներից բխող իրավունքների գրանցումը, փոխանցումը, սահմանափակումը,
- պարտատոմսերի տեղաբաշխման աճուրդների իրականացումը,

- պարտատոմսերով առուվաճառքի, ինչպես նաև ռեպո, հակադարձ ռեպո գործարքների դեպո և դրամական հաշվարկների իրականացումը «առաքում վճարման դիմաց» սկզբունքով,
- պարտատոմսերի գրավադրմամբ վարկերի տրամադրման/վերադարձի գործարքների հետ կապված դեպո և դրամական հաշվարկների իրականացումը՝ «գրավադրում-վարկի դիմաց» և «գրավից ազատում վարկի վերադարձի դիմաց» սկզբունքով,
- պարտատոմսերի մարումը (մասնակի մարումը), արժեկտրոնային եկամտի հաշվարկումը և վճարումը Համակարգի մասնակիցներին:

Համակարգը գործում է հետևյալ սկզբունքների համաձայն՝

- ինչպես դեպո հաշվարկները, այնպես էլ փողային հաշվարկները կատարվում են համախառն եղանակով՝ ըստ յուրաքանչյուր կարգադրության առանձին, հաշվարկների համար նախատեսված գործառնական ժամերի ընթացքում,
- համակարգ մուտքագրված կարգադրությունները կատարվում են ըստ դրանց՝ համակարգ մուտքագրման հերթականության (կարգադրությունների կատարման «ՖԻՖՕ» սկզբունք),
- եթե համակարգի կողմից ստացված կարգադրությունը, պարտատոմսերի փոխանցումից բացի, նախատեսում է նաև դրամային փոխանցում, ապա դրամային և դեպո հաշվարկները կատարվում են միաժամանակ «առաքում վճարման դիմաց» սկզբունքով,
- Համակարգի միջոցով վերջնահաշվարկները իրականացվում են Համակարգում վարվող մասնակիցների դեպո հաշիվների միջոցով (պարտատոմսերով հաշվարկների համար), Կենտրոնական բանկում վարվող մասնակիցների՝ ՀՀ դրամով հաշիվների միջոցով (փողային հաշվարկների համար) հաշիվների մնացորդների սահմաններում: Առևտրային բանկ հանդիսացող մասնակիցների դրամային հաշվարկները կատարվում են վերջիններիս՝ Կենտրոնական բանկում վարվող թղթակցային հաշիվներով, այլ մասնակիցների փողային հաշվարկները կատարվում են հատուկ դրամային հաշիվներով, որոնք բացվում են Կենտրոնական բանկում մասնակիցների անունով համաձայն համապատասխան պայմանագրերի և նախատեսված են բացառապես պարտատոմսերով գործառնությունների հաշվարկների համար:
- Համակարգում պարտատոմսերով գործառնությունների կատարման օր է համարվում համապատասխան կարգադրությունների ներկայացման օրը, ընդ որում, եթե կարգադրությունը ներկայացվել է Համակարգի կարգադրությունների ընդունման համար սահմանված գործառնական ժամերից դուրս, ապա այն համարվում է ներկայացված հաջորդ աշխատանքային օրը,
- Համակարգում նախատեսված չեն կարգադրությունների հերթերի վարման և կառավարման մեխանիզմներ՝ կարգադրությունը կատարելու համար համապատասխան դեպո հաշվում պարտատոմսերի բավարար ծավալի բացակայության և/կամ դրամային հաշվում բավարար գումարի բացակայության դեպքում (կարգադրությունը դրամական միջոցների փոխանցում նախատեսած լինելու դեպքում) կարգադրությունը առանց կատարման մերժվում

է, և մերժված կարգադրությունը կատարելու համար նախաձեռնողի կողմից այն նորից պետք է մուտքագրվի Համակարգ որպես նոր կարգադրություն,

- Համակարգի կողմից կատարված հաշվարկները վերջնական են և անվերադարձելի Համակարգում վարվող դեպո հաշիվներով կատարելու պահից:

ՊԱՀՀՀ-ում մասնակցության նախապայման են հանդիսանում՝ ՀՀ ԿԲ-ում ՀՀ դրամով բանկային (թղթակցային) հաշվի և դեպո հաշվի առկայությունը, CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցին անդամակցումը:

Կենտրոնական բանկի Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի մասնակիցներ են հանդիսանում պետական պարտատոմսերի Դիլեր կամ Գործակալ հանդիսացող բանկ և ոչ բանկ ֆինանսական կազմակերպությունները, Գանձապետական Պահառուն, Գանձապետական պարտատոմսերի թողարկումն իրականացնող ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը, ՀՀ ԿԲ-ը, ինչպես նաև Գործակալ/Դիլեր չհանդիսացող առևտրային բանկերը:

Գանձապետական պարտատոմսերի Գործակալ/Դիլեր կարող են լինել ՀՀ առևտրային բանկերը, վարկային կազմակերպությունները և ոչ բանկ ֆինանսական կազմակերպությունները (արժեթղթերի շուկայի բրոքերային կամ դիլերային ընկերությունները), որոնք ՀՀ ԿԲ-ի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության հետ կնքել են համապատասխան պայմանագիր, համաձայն որի նրանք կարող են սահմանված պայմաններով մասնակցել Գանձապետական պարտատոմսերի առաջնային տեղաբաշխման աճուրդներին և հանդիսանալ Գանձապետական պարտատոմսերի ենթապահառուներ: ՀՀ ԿԲ-ի պարտատոմսերի Դիլեր կարող են լինել ՀՀ առևտրային բանկերը, որոնք ՀՀ ԿԲ-ի հետ կնքել են համապատասխան պայմանագիր, համաձայն որի նրանք կարող են սահմանված պայմաններով մասնակցել ՀՀ ԿԲ-ի պարտատոմսերի առաջնային տեղաբաշխման աճուրդներին և հանդիսանալ ՀՀ ԿԲ-ի պարտատոմսերի ենթապահառուներ:

«Գանձապետական Պահառուն» ներդրողներին Գանձապետական պարտատոմսերի անմիջապես (առանց միջնորդների) վաճառքի, վերջիններիս պատկանող պարտատոմսերի հաշվառման և սպասարկման համակարգ է, որի գործառույթները իրականացնում է ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության հատուկ կառուցվածքային ստորաբաժանումը: Գանձապետական պահառու համակարգի միջոցով առաջնային աճուրդների ժամանակ կարող են ձեռք բերվել Գանձապետական պարտատոմսեր միայն ոչ մրցակցային հայտերով: Այդ համակարգում հաշվառվող Գանձապետական պարտատոմսերով երկրորդային շուկայում գործարքներ չեն կարող կնքվել, դրանք պահվում են Գանձապետական պահառու համակարգում ներդրողների դեպո հաշիվներում մինչև մարումը:

2009թ. վերջի դրությամբ Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգին անդամակցել են ՀՀ տարածքում գործող 5 գործակալ և 17 դիլեր բանկեր, Ավանդների հատուցումը երաշխավորող հիմնադրամը, Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան, «ՆԱՄԴԱԸ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ֆոնդային բորսան, մեկ ոչ բանկ դիլեր, ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը (թողարկողի կարգավիճակով՝ պետական պարտատոմսերի հետ կապված), Գանձապետական պահառուն, ինչպես նաև ՀՀ կենտրոնական բանկը (կենտրոնական պահառուի կարգավիճակով և թողարկողի կարգավիճակով՝ Կենտրոնական բանկի սեփական պարտատոմսերի հետ կապված):

ՊԱՀՀՀ-ում «առաքում-վճարման դիմաց» սկզբունքով վերջնահաշվարկներն իրականացվում են ստորև նշված ընթացակարգերի համաձայն:

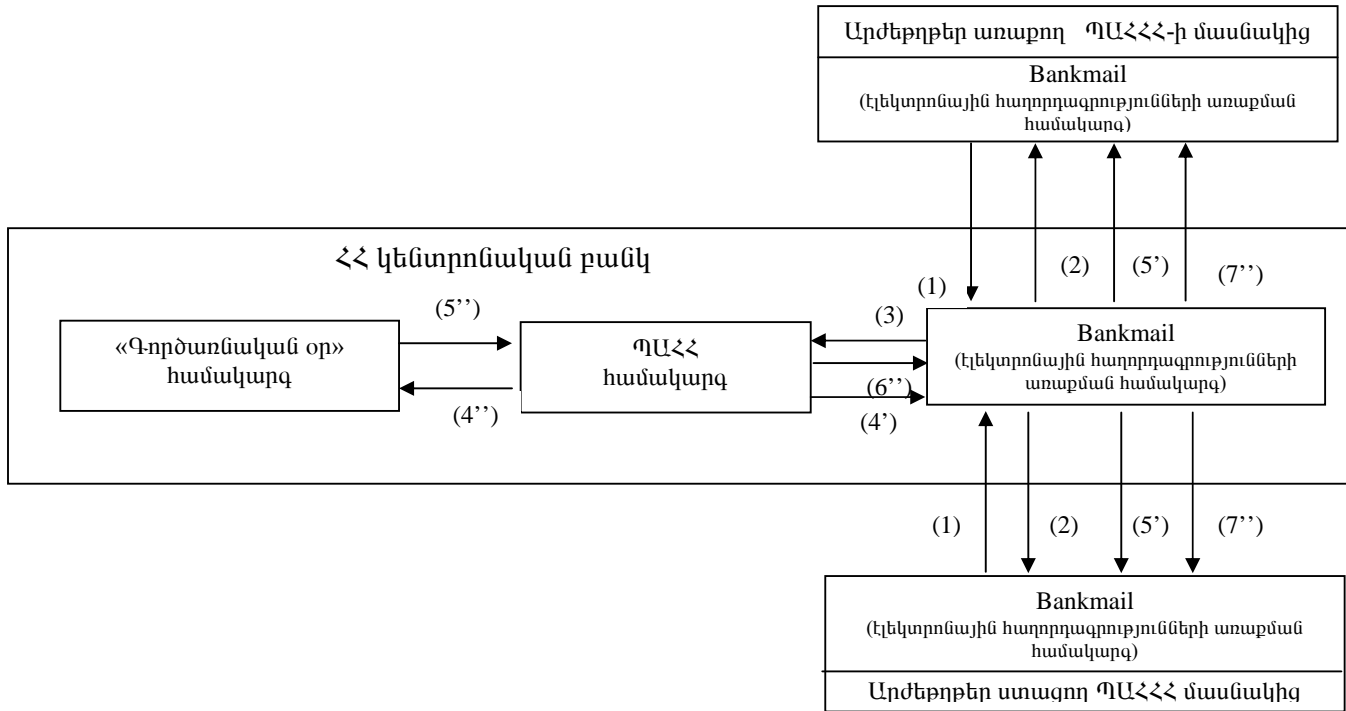
Պարտատոմսերի վաճարող և գնորդ հանդիսացող ՊԱՀՀՀ-ի մասնակիցները ՀՀ ԿԲ-ի Էլեկտրոնային առաքման համակարգի միջոցով ՀՀ ԿԲ են ներկայացնում համապատասխան ֆորմատներով դեպո հանձնարարականներ, որոնք ավտոմատ եղանակով մուտքագրվում են ՊԱՀՀՀ: Յուրաքանչյուր դեպո հանձնարարականի մուտքագրումից հետո համակարգում իրականացվում է դրա գույգ հանդիսացող դեպո հանձնարարականի փնտրումը (matching): Չույգը գտնելուց հետո վաճառող մասնակցի դեպո հաշվում սառեցվում է համապատասխան արժեթղթերի ծավալը, որից հետո ՊԱՀՀՀ-ում ձևավորվում է համապատասխան վճարման հանձնարարական, որը ավտոմատ եղանակով առաքվում է ՀՀ ԿԲ-ի «Գործառնական օր» համակարգ, որում դեբետագրվում է գնորդ մասնակցի դրամային հաշիվը և կրեդիտագրվում է վաճառող մասնակցի դրամային հաշիվը: Դրամական հաշվարկները կատարվելուց հետո «Գործառնական օր» համակարգից ՊԱՀՀՀ է ուղարկվում դրամական հաշվարկի կատարման հաստատումը, որի հիման վրա ՊԱՀՀՀ-ում դեբետագրվում է վաճառող և կրեդիտագրվում է գնորդ մասնակիցների դեպո հաշիվները գնվող պարտատոմսերի ծավալով: Դեպո հաշվարկները ավարտելուց հետո ՊԱՀՀՀ-ի կողմից գնորդ և վաճառող մասնակիցներին ուղարկվում է վերջնահաշվարկի կատարման հաստատում: Վերջնահաշվարկի տարբեր պատճառներով չկատարման դեպքում (վաճառող մասնակցի դեպո հաշվում բավարար ծավալի պարտատոմսերի բացակայություն, գնորդ մասնակցի դրամային հաշվում բավարար դրամական միջոցների բացակայություն, և այլն) մասնակիցները ստանում են մերժման հաղորդագրություն: Չույգ չգտած դեպո հանձնարարականը ՊԱՀՀՀ-ի գործառնական օրը փակելուց առաջ մերժվում է:

Դեպո հանձնարարականների, առաջնային տեղաբաշխման աճուրդների հայտերի, քաղվածքների, գործարքների հաստատումների և այլ ֆինանսական և տեղեկատվական փաստաթղթերը ներկայացվում են համապատասխան ֆորմատներով Էլեկտրոնային եղանակով, ՀՀ կենտրոնական բանկի CBANET միջբանկային համակարգչային ցանցի միջոցով՝ կիրառելով անհրաժեշտ պաշտպանական մեխանիզմները (տեղեկատվության ծածկագրում, Էլեկտրոնային ստորագրության, պաշտպանական բանալիների կիրառում):

Համակարգի առանձին մասնակցի մոտ տեխնիկական խնդիրների առաջացման դեպքում, որի հետևանքով նա չի կարող ուղարկել և(կամ) ստանալ ֆինանսական և տեղեկատվական փաստաթղթեր Էլեկտրոնային եղանակով, նախատեսված են պահուստային արարողակարգեր, համաձայն որոնց մասնակցի կողմից դեպո հանձնարարականները ներկայացվում են թղթային եղանակով և մուտքագրվում են ՊԱՀՀՀ՝ ՀՀ ԿԲ-ի լիազոր աշխատակցի կողմից. մինչև ժամանակ համակարգի մասնակցին կարող է տրամադրվել վերջինիս ուղղված տեղեկատվության տպված և հաստատված թղթային օրինակը:

Համակարգը ապահովում է պետական պարտատոմսերով կնքված գործարքների կատարումը հաշված թույլների ընթացքում՝ ապահովելով պարտատոմսերի և դրամական հաշվարկների միաժամանակ կատարումը, ինչը բացառում է կոնտրպարտնյորի պարտավորության չկատարման հետ կապված ռիսկերը:

Դեպո և դրամական հաշվարկների կատարումը Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգով (ՊԱՀՀՀ)

- (1) – դեպո հանձնարարական
- (2) - առաքման անդորրագիր
- (3) - առաքողի և ստացողի դեպո հանձնարարականներ
- (4') –կատարման մերժում
- (5') - կատարման մերժում
- (4'') - վճարման հաղորդագրություն
- (5'') - վճարման հաղորդագրություն (վճարման կատարման հաստատում)
- (6'') - կատարման հաստատում
- (7'') - կատարման հաստատում

- ՊԱՀՀՀ-ի աշխատանքը բաղկացած է հետևյալ փուլերից՝
1. 9.00 –9.30 համակարգի գործառնական օրվա բացում
 2. 9.30 – 16.30 բոլոր տեսակի գործառնությունների իրականացում
 3. պարտատոմսերի առաջնային տեղաբաշխման աճուրդի անցկացման օրերին սրճա
 - 10.30 – հայտերի ընդունում
 - 10.30-ին հայտերի ընդունման դադարում
 4. պարտատոմսերի և ան/մասնակի մարման օրերին սրճա 12.30 – մարում
 5. 16.30– մուտքի փակում (դադարեցվում է էլեկտրոնային հաղորդագրությունների ընդունումը էլեկտրոնային առաքման համակարգից և թղթային փաստաթղթերի ընդունումը)
 6. 17.00 - թղթային փաստաթղթերի մուտքագրման ավարտ

7. 16.30 – 17.30 տեղեկանքների, թղթային ծանուցող անդորրագրերի (հաստատումների) գործառնությունը հավաստող կարգադրությունների օրինակների տպում

8. 17.30 – 18.00 համակարգի գործառնական օրվա փակում և դեպո հաշիվների քաղվածքների ձևավորում և ուղարկում

9. 18.00 - 19.00- արխիվների ձևավորում, ծրագրային և տվյալների շտեմարանների սպասարկման այլ աշխատանքներ:

ՊԱՀՀՀ-ի գործունեությունը կարգավորվում է պետական պարտատոմսերի տեղաբաշխումը, շրջանառությունը և մարումը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության կառավարության, Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի նորմատիվ իրավական ակտերով, ՀՀ ԿԲ-ի կողմից սահմանված «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի կանոններով» և «Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների համակարգում կիրառվող հաշվեհամարների կոդավորման» կարգով, ինչպես նաև «Պետական արժեթղթերով գործառնությունների հետ կապված հաղորդագրությունների էլեկտրոնային ֆորմատները» սահմանող որոշմամբ:

6.2.2 Կորպորատիվ արժեթղթերի քլիրինգա-հաշվարկային համակարգեր

Հայաստանում կորպորատիվ արժեթղթերի միակ կազմակերպված շուկան ֆոնդային բորսան է, որտեղ իրականացվում է անանուն երկկողմանի հանդիպակաց հայտերի բավարարմամբ բորսայական առևտուր: Առևտրի մասնակիցները (մասնագիտացված անձինք, բանկերը) առևտրային համակարգ են մուտքագրում արժեթղթերի գնման/վաճառքի հայտեր, և եթե հայտում ներառվող պայմանները բավարարվում են, տեղի է ունենում գործարքի կնքում: Ընդ որում, յուրաքանչյուր առևտրի մասնակից տեղյակ չէ, թե բացի իրենից էլ որ առևտրի մասնակիցներն են հայտեր մուտքագրել առևտրային համակարգ:

ՀԿԴ-ում ներդրված հաշվարկաքլիրինգային համակարգի միջոցով կարգավորվող շուկայում կնքված գործարքների քլիրինգը և վերջնահաշվարկը իրականացվում է կենտրոնացված (ըստ պարտավորությունների որոշման, հաշվանցման և իրականացման հատկանիշի) և ամբողջական ապահովվածության (ըստ արժեթղթերի և դրամական միջոցների հաշվեգրման հատկանիշի) եղանակով՝ գուտացման կիրառմամբ, իսկ հաշվարկային բանկի գործառնությունները վերապահվել է ՀՀ կենտրոնական բանկին: ՀԿԴ-ի կողմից հաշվարկաքլիրինգային գործողություններն իրականացվում են կարգավորվող շուկայում կնքված գործարքների կնքման նույն օրը:

Հայաստանի կենտրոնական դեպոզիտարիան պայմանագրային հիմունքներով իրավասու է իրականացնել կարգավորվող շուկայում արժեթղթերով կնքված գործարքների արդյունքում ծագած փոխադարձ պարտավորությունների (պահանջների) որոշում և հաշվանցում (գուտացում):

Ներկայումս «ՆԱՍԴԱԶ Օ-ԷՄ-ԷԶՍ Արմենիա» ԲԲԸ-ի կողմից իրականացվում է իր կողմից կազմակերպվող կարգավորվող շուկայում պետական արժեթղթերով կնքված գործարքների քլիրինգ և ներկայացնում վերջնահաշվարկի համար համապատասխան փաստաթղթերը ՀՀ կենտրոնական բանկ:

Բորսայում իրականացվում է միայն արժեթղթերի և դրամական միջոցների նախնական դեպոնացմամբ առևտուր, որի հիմքում ընկած է ամբողջական ապահովվածությամբ վերջնահաշվարկի իրականացումը: Սրա էությունն այն է, որ առևտրի մասնակիցները

իրավունք ունեն ֆոնդային բորսայում գործարքներ կնքել միայն արժեթղթերի և դրամական միջոցների այնպիսի քանակության սահմաններում, որոնք նրանց կողմից նախապես (մինչև ֆոնդային բորսայի տվյալ առևտրային նստաշրջանի սկիզբը) հաշվեգրվել են համապատասխանաբար Կենտրոնական բանկում Դեպոզիտարիայի համար բացված առևտրային հաշիվներին կամ արգելադրված են Դեպոզիտարիայում բացված անձնական հաշիվներում:

Արժեթղթերի և դրամական միջոցների նախնական դեպոնացմամբ բորսայական առևտուրը իրականացվում է հետևյալ մեխանիզմով՝

- արժեթղթերի շուկայի այն մասնակիցը (բանկը, մասնագիտացված անձը), որը ցանկանում է արժեթղթեր գնել /վաճառել ֆոնդային բորսայում իր կամ իր հաճախորդի անունից և հաշվին պետք է նախապես դրամական միջոցներ/արժեթղթեր դեպոնացնի (արգելադրի) համապատասխանաբար Կենտրոնական բանկում բացված դեպոզիտարիայի դրամի առևտրային հաշվին և դեպոզիտարիայի անունով դեպոզիտարիայում բացված տեխնիկական հաշվին:
- առևտրի մասնակիցը և Կենտրոնական բանկը բորսայում առևտրային նստաշրջանի սկսվելուց առաջ Կենտրոնական դեպոզիտարիային հաշվետվություն են ներկայացնում առևտրի մասնակցի կողմից Կենտրոնական բանկում դեպոզիտարիայի դրամային հաշվին փոխանցված դրամական միջոցների վերաբերյալ:
- Կենտրոնական դեպոզիտարիան համեմատում է ստացված հաշվետվությունները
- առևտրային նստաշրջանից առաջ Դեպոզիտարիան հաշվետվություն է տրամադրում ֆոնդային բորսային առևտրի մասնակիցների կողմից դեպոզիտարիայի դրամի առևտրային հաշվին փոխանցված միջոցների և արգելադրված արժեթղթերի վերաբերյալ, որի հիման վրա բորսան ձևավորում է առևտրի մասնակիցների արժեթղթերի և դրամական միջոցների սկզբնական մնացորդները (այսինքն՝ յուրաքանչյուր առևտրի մասնակցի արժեթղթերի և դրամական միջոցների քանակը, որի սահմաններում առևտրի մասնակիցը կարող է գործարքներ իրականացնել)
- առևտրային նստաշրջանի ավարտից հետո բորսան հաշվետվություն է ուղարկում դեպոզիտարիային տվյալ առևտրային նստաշրջանի ընթացքում կնքված գործարքների արդյունքների վերաբերյալ
- բորսայի կողմից դեպոզիտարիային ուղարկված հաշվետվությունը հիմք է հանդիսանում դեպոզիտարիայի կողմից քլիրինգի և վերջնահաշվարկի իրականացման համար որից հետո Դեպոզիտարիան քաղվածքներ է տրամադրում առևտրի մասնակիցներին:

Արժեթղթերի գրանցումը և պահառության գործընթացներ

Արժեթղթերով գործարքների ժամանակ սեփականության իրավունքը ուսմարվում է փոխանցված այն պահից, երբ Կենտրոնական դեպոզիտարիայում կամ պահառուի մոտ այն գրանցվում է գնորդի (կամ նրա անվանատիրոջ) անունով: Հայաստանում պահառության համակարգը երկնակարգակ է. առաջին մակարդակը Կենտրոնական դեպոզիտարիան է, իսկ երկրորդ մակարդակը Կենտրոնական դեպոզիտարիայի ենթապահառու հանդիսացող ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձինք, որոնք իրավունք ունեն մատուցելու

արժեթղթերի պահառության ծառայություններ (պահառուներ): Կենտրոնական դեպոզիտարիայում նորկայումս կարող են վարվել ինչպես վերջնական ներդրողների, այնպես էլ ենթապահառուների սեփական արժեթղթերի և հաճախորդների արժեթղթերի հաշիվները: Ընդ որում, վերջինս հանդիսանում է անվանատիրոջ հաշիվ: Օրենքի համաձայն յուրաքանչյուր պահառու հանդիսանում է Կենտրոնական դեպոզիտարիայի ենթապահառու: Պահառուները պետք է տեխնիկապես ի վիճակի լինեն տեղեկատվություն փոխանակել Կենտրոնական դեպոզիտարիայի հետ՝ ունենալով “link agreement”:

Արժեթղթերով գործարքների ժամանակ սեփականության իրավունքը համարվում է փոխանցված այն պահից, երբ Կենտրոնական դեպոզիտարիայում կամ պահառուի մոտ այն գրանցվում է գնորդի (կամ նրա անվանատիրոջ) անունով: Հայաստանում պահառության համակարգը երկմակարդակ է. առաջին մակարդակը Կենտրոնական դեպոզիտարիան է, իսկ երկրորդ մակարդակը Կենտրոնական դեպոզիտարիայի ենթապահառու հանդիսացող պահառուները: Կենտրոնական դեպոզիտարիայում նորկայումս կարող են վարվել ինչպես վերջնական ներդրողների, այնպես էլ ենթապահառուների սեփական արժեթղթերի և հաճախորդների արժեթղթերի հաշիվները: Ընդ որում, վերջինս հանդիսանում է անվանատիրոջ հաշիվ: Օրենքի համաձայն յուրաքանչյուր պահառու հանդիսանում է Կենտրոնական դեպոզիտարիայի ենթապահառու: Պահառուները պետք է տեխնիկապես ի վիճակի լինեն տեղեկատվություն փոխանակել Կենտրոնական դեպոզիտարիայի հետ՝ ունենալով “link agreement”:

Երաշխիքային սխեմաներ

Ներկայումս արժեթղթերով բորսայական առևտուրն իրականացվում է արժեթղթերի և դրամական միջոցների 100% նախնական դեպոնացմամբ, և ըստ այդմ որևէ այլ երաշխիքային սխեմային անհրաժեշտություն ներկայումս չկա:

Արժեթղթերով փոխառություններ

Քլիրինգի և վերջնահաշվարկի նպատակով ներկայումս արժեթղթերով փոխառություններ չեն տրվում:

Ածանցյալների քլիրինգ և վերջնահաշվարկ

Բորսայական ածանցյալներով գործարքներ ներկայումս չեն կնքվում:

Մշակման և ներդրման փուլում գտնվող հիմնական նախագծերը՝ կապված պահառուների, քլիրինգի և վերջնահաշվարկի հետ

Ներկայումս նախատեսվում է հիմքեր ստեղծել անցնելու առանց արժեթղթերի և դրամական միջոցների նախնական դեպոնացմամբ, երաշխիքային հիմնադրամների օգտագործմամբ T+3 վերջնահաշվարկի ցիկլով արժեթղթերով առևտրի:

ԳԼՈՒԽ 7. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ ԴԵՐԸ ՔԼԻՐԻՆԳԱՅԻՆ և

ՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՐԳԵՐՈՒՄ

7.1 Հաշվարկների իրականացում

ՀՀ տարածքում դրամական միջոցների փոխանցումները իրականացվում են ներբանկային վճարումների (միևնույն բանկի հաճախորդների միջև հաշվարկները), միջբանկային վճարումների (վերջնահաշվարկն իրականացվում է առևտրային բանկերի փոխադարձ լորո/նոստրո հաշիվներով), և ՀՀ ԿԲ-ի միջոցով վճարումների (վերջնահաշվարկն իրականացվում է համակարգի մասնակիցների՝ ԿԲ-ում բացված հաշիվների միջոցով):

ՀՀ տարածքում միջբանկային փոխանցումները գլխավորապես իրականացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի սեփական վճարահաշվարկային համակարգերի միջոցով՝

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգ RTGS,

թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների համակարգ DNS:

ՀՀ ԿԲ-ն հանդիսանալով RTGS և DNS համակարգերի սեփականատեր, օպերատոր և հաշվարկային բանկ, վարում է առևտրային բանկերի թղթակցային, ինչպես նաև այլ մասնակիցների հաշվարկային հաշիվները: Միաժամանակ հանդիսանալով նաև «ԱրՔա» քարտերով վճարումների միասնական համակարգի» միջոցով իրականացված քարտային գործառնությունների և Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող արտարժույթի առուվաճառքի գործարքների վերջնահաշվարկների գործակալ՝ ապահովում է Հայաստանի ֆոնդային բորսայում կնքվող առևտրային և պետական արժեթղթերով առուվաճառքի գործարքների դրամական (փողային) վերջնահաշվարկը:

7.2 Վճարային համակարգերի հսկողություն

7.2.1 Նպատակները և շրջանակները

2007թ. վերջում ՀՀ կենտրոնական բանկի (այսուհետ ՀՀ ԿԲ) կողմից մշակվել և իրապարակվել է «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից վճարային համակարգի նկատմամբ հսկողության իրականացման հայեցակարգը» (այսուհետ՝ ՎՀՀ հայեցակարգ): Այն հաստատվել է ՀՀ ԿԲ նախագահի որոշմամբ և տեղադրվել ՀՀ ԿԲ պաշտոնական ինտերնետային կայքում:

Հայեցակարգը սահմանում է ՎՀՀ բնագավառում ՀՀ ԿԲ նպատակները, շրջանակները, հսկողության իրականացման գործընթացը, ինչպես նաև համակարգերին ներկայացվող պահանջները: Հսկողության շրջանակներում ներառված համակարգերին ներկայացվող պահանջները հիմնվում են միջազգային չափանիշների վրա, այդ թվում՝ Միջազգային հաշվարկների բանկի կողմից սահմանված «Համակարգային նշանակություն ունեցող համակարգերին ներկայացվող առանցքային սկզբունքների»⁶ վրա:

7.2.2 ՎՀՀ իրականացման գործիքները/ մեթոդները

⁶ CPSS “Core Principles For Systemically Important Payment Systems”, BIS, 2001

Համաձայն ՎՀՀ Հայեցակարգի, ՀՀ ԿԲ-ն հսկողության իրականացման ժամանակ վերլուծության արդյունքները և իր առաջարկությունները քննարկում է օպերատորի և շուկայի մասնակիցների հետ՝ առաջնահերթություն տալով շահագրգիռ երկխոսության և համագործակցության միջոցով բացերի լրացմանը:

Համակարգի մասնակիցների հետ քննարկումների արդյունքում համաձայնության չգալու դեպքում, եթե տվյալ առաջարկությունների հիմքում ընկած փոփոխությունների չապահովումը կարող է հանգեցնել մեծ ռիսկերի կամ հանրության վստահության անկման, ՀՀ ԿԲ-ն կարող է կիրառել օրենքով իրեն վերապահված հետևյալ լծակները՝

ա/ տեխնիկական, անվտանգության և ծրագրային, ինչպես նաև համակարգի գործունեության կանոններին ներկայացվող պահանջներ սահմանել,

բ/ վճարահաշվարկային ծառայությունների իրականացման և/կամ վճարային գործիքների շրջանառության կանոններ և/կամ հաշվարկների իրականացման ձևեր սահմանել

գ/ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում, երբ կարող է վտանգվել երկրի ֆինանսական համակարգի կայունությունը, հայաստանյան համակարգի դեպքում՝ օպերատորի փոփոխման պահանջ կամ համակարգի գործունեության արգելում, կամ արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգում մասնակցության դեպքում՝ մասնակցության արգելում պահանջի:

7.2.3 Կազմակերպչական կառուցվածքը

2007թ. սկսած ընդունվել է որոշում՝ ՀՀ ԿԲ-ում ստեղծելու առանձին բաժին, որը պատասխանատու է լինելու ՎՀՀ իրականացման համար: Վճարային համակարգերի հսկողության բաժինը գտնվում է Ֆինանսական համակարգի քաղաքականության և ֆինանսական կայունության վարչության կազմում:

2009թ. հստակեցվել են ՎՀՀ բաժնի գործառնությունները և հետագա ռազմավարական ու աշխատանքային խնդիրները/ ծրագրերը, համաձայն որոնց ՎՀՀ բաժինը պատասխանատու է.

ա/ ՎՀՀ բնագավառում ՀՀ ԿԲ քաղաքականության մշակման, ՎՀՀ մոտեցումների իրականացման, ՎՀՀ-ին առչվող մեթոդաբանության և համակարգերին ներկայացվող գործունեության սկզբունքների/պահանջների մշակման համար,

բ/ ՀՀ-ում գործող համակարգային կամ հանրային նշանակություն ունեցող վճարային համակարգերի գնահատման (assessment) աշխատանքների իրականացման, արդյունքում բացահայտված ռիսկերի և խնդիրների կառավարմանն ուղղված միջոցառումների ձեռնարկման, արդյունքների վերաբերյալ ՀՀ ԿԲ խորհրդին հաշվետվության ներկայացման համար,

գ/ ՀՀ-ում գործող վճարային համակարգերի մոնիտորինգի իրականացում, վերջիններումս տեղի ունեցող զարգացումների և միջադեպերի վերլուծության համար՝ ՀՀ ֆինանսական կայունության վրա ազդող ռիսկերի բացահայտման և կանխարգելման աշխատանքների կազմակերպման ապահովման նպատակով,

դ/ Ֆինանսական համակարգի կայունության վերլուծության շրջանակներում ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգի ռիսկայնության վերլուծության համար,

ե/ ՀՀ վճարային համակարգերի ստեղծման, արտասահմանյան համակարգերում մասնակցության թույլտվության տրամադրման հետ կապված համակարգի նախնական գնահատման աշխատանքների իրականացման համար:

ՎՀՀ բաժինը համալրվել է 2009թ. վերջում, որը բաղկացած է բաժնի պետից և 2 վերլուծաբաններից:

7.2.4 Տեղեկատվության տրամադրումը

Հայեցակարգում ներկայացված է ՎՀՀ բնագավառում իրականացվող աշխատանքների վերաբերյալ ՀՀ ԿԲ խորհրդին և հանրությանը տեղատվության տրամադրման պարբերականությունը և բովանդակությունը:

ՀՀ կենտրոնական բանկը, իր գործունեության թափանցիկությունն ապահովելու և հանրությանը իրազեկ պահելու նպատակով, որոշակի պարբերականությամբ (տարին մեկ անգամ) վերջինիս է տրամադրում վճարային համակարգերի հսկողության գծով իր կողմից իրականացվող աշխատանքների վերաբերյալ տեղեկատվություն:

Այս տեղեկատվության մեջ ամփոփ ներկայացվում են համակարգերի գործունեության փաստացի գնահատման արդյունքները և ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից այս բնագավառում իրականացվող աշխատանքները:

ՀՀ-ում գործող վճարային համակարգերի վերաբերյալ ընդհանուր և վիճակագրական տեղեկատվություն⁷ է տեղադրված ՀՀ ԿԲ պաշտոնական ինտերնետային կայքում:

7.2.5 Համագործակցությունը տեղական և միջազգային կարգավորող մարմինների հետ

Հայեցակարգում սահմանվում են ինչպես ՀՀ ԿԲ կառուցվածքային ստորաբաժանումների, այնպես նաև ՀՀ այլ իրավասու պետական մարմինների հետ համագործակցության շրջանակները:

Համաձայն Հայեցակարգի, հսկողության իրականացման ժամանակ ՀՀ կենտրոնական բանկը համագործակցում է նաև այլ երկրների կենտրոնական բանկերի և միջազգային այլ փորձագետների հետ՝ հիմնվելով Միջազգային հաշվարկների բանկի կողմից մշակված միջազգային համատեղ հսկողության սկզբունքների վրա (principles for international cooperative oversight)⁸:

Հաշվի առնելով ՎՀՀ գործառույթի համեմատաբար նոր լինելը Հայաստանի համար և ոլորտի բազմակողմանիությունը՝ ՀՀ ԿԲ-ն կարևորում է այս բնագավառում համապատասխան գիտելիքների խորացումը և փորձի փոխանակումը, և մշտապես համագործակցում է եվրոպական և ԱՊՀ երկրների կենտրոնական բանկերի հետ՝ ՎՀՀ գործառույթի ավելի արդյունավետ կազմակերպման համար:

7.3 Սակագնային քաղաքականություն

Ընդհանուր առմամբ ՀՀ ԿԲ-ի համակարգերին անդամակցությունը անվճար է: Հաշվարկների իրականացումը մասնակիցների համար, կախված վճարման համար նախընտրած եղանակից (թղթային կամ էլեկտրոնային եղանակով) իրականացվում է

⁷ «Վճարային և արժեթղթերի համակարգերը Հայաստանի Հանրապետությունում», ՀՀ ԿԲ, 2007, «Հայաստանի ֆինանսական համակարգը. զարգացումը, վերահսկողությունը, կարգավորումը», ՀՀ ԿԲ 2009, «ՀՀ կենտրոնական բանկի տարեկան վիճակագրություն», ՀՀ ԿԲ 2009

⁸ “Central Bank Oversight of Payment and Settlement Systems”, BIS, 2005

կատարված ծախսերի ինքնաձեռնարկային քաղաքականությունից: Միաժամանակ գնային քաղաքականությունը ուղղված է խրախուսելու էլեկտրոնային եղանակով վճարային համակարգի զարգացումը և ԷՀՎ-ով վճարումները իրականացվում են անվճար:

ԳԼՈՒԽ 8. ԱՐԺԵՐՊԹԵՐԻ ՔԼԻՐԻՆԳԱՅԻՆ և ՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

8.1 Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման և վերահսկողության պատասխանատվությունը

2006թ. արժեթղթերի շուկայի կարգավորման և վերահսկողության գործառույթներն անցել են ՀՀ կենտրոնական բանկի ենթակայության ներքո, որի արդյունքում էական փոփոխություններ կատարվեցին շուկայի կարգավորման դաշտում, և ձևավորվեց շուկայի զարգացման տեսլականը: Մասնավորապես, բանկերին և վարկային կազմակերպություններին հնարավորություն ընձեռվեց իրականացնել արժեթղթերի շուկայում մասնագիտացված գործունեություն:

«Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա ընդունված և արժեթղթերի շուկան կարգավորող այլ իրավական ակտերի պահանջների կատարման և պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է Կենտրոնական բանկը: Կենտրոնական բանկն իր իրավասության շրջանակներում վերահսկում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ներդրումային ծառայություններ մատուցող անձանց, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արժեթղթերի հրապարակային առաջարկ անող անձանց, հաշվետու թողարկողներին, կարգավորվող շուկայի օպերատոր հանդիսացող անձանց, Կենտրոնական դեպոզիտարիային, ինչպես նաև դրանց տնօրեններին և այլ ղեկավարներին, նրանց կազմում կամ անունից մասնագիտական որակավորման հիման վրա գործող անձանց, նշանակալից մասնակցություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև արժեթղթերի շուկայում կատարվող խոշոր գործարքներում ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ներգրավված անձանց:

Ներդրումային ընկերությունների նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացվում է տեղերում ստուգումների և հեռակա վերահսկողության միջոցով: Վերահսկողության այդ երկու ձևերը փոխլրացնում են միմյանց՝ ապահովելով վերահսկողության անընդհատությունն ու ամբողջականությունը:

Ներդրումային ընկերություններում ստուգումների իրականացումն, ընդհանուր առմամբ, ուղղված է ներդրումային ընկերությունների ֆինանսական կայունության և գործունեության արդյունավետության ապահովմանը: Ի տարբերություն հեռակա վերահսկողության, տեղերում ստուգումների ժամանակ վերահսկողներին առավել շատ տեղեկատվություն է հասանելի, ինչը հնարավորություն է տալիս նրանց առավել համակողմանի և ամբողջական վերահսկողություն իրականացնել, մասնավորապես, այն հնարավորություն է տալիս առավել ճշգրիտ պատկերացում կազմել ներդրումային ընկերության իրական ֆինանսական վիճակի վերաբերյալ, պահանջվող խորությամբ դիտարկել ներդրումային ընկերության կառավարման համակարգը, քաղաքականության սահմանման և կիրառման գործընթացները, որոշումների կայացման համարժեքությունն ու արդյունավետությունը, ներդրումային ընկերության ներքին հսկողության համակարգի արդյունավետությունը, ներդրումային ընկերության գործունեության իրավական համապատասխանությունը: Տեղերում ստուգման ժամանակ վերահսկողները պետք է առավել մեծ ուշադրություն դարձնեն ներդրումային ընկերության կողմից ռիսկերի կառավարման որակի ուսումնասիրությանը և ներդրումային ընկերության ֆինանսական

վիճակի վրա դրանց ազդեցության գնահատմանը, ինչպես նաև այնպիսի գործարքների բացահայտմանը, որոնք միտված են արհեստականորեն լավացնելու ներդրումային ընկերության ֆինանսական վիճակը կամ տնտեսական նորմատիվների սահմանային մեծությունների պահպանումը: